

Hart voor het bos

10 jaar Vereniging Tropische Bossen

Nederland
2010

Copyright: © 2010 Vereniging Tropische Bossen,
Wageningen, Nederland
Teksten mogen worden overgenomen met
bronvermelding.

Bronvermelding: M. de Kam e.a. Hart voor het bos. 10 jaar
Vereniging Tropische Bossen. Vereniging
Tropische Bossen, Wageningen, Nederland,
120 pp. (2010).

Redactie: Martinus de Kam, Bernd Slesazeck, Mirjam
Tolkamp, Marieke Wit

Grafische vormgeving: Harry Wilcken Design & Photography
www.harrywilcken.nl

Foto omslag: Tropenbos International - Ghana

Cartoons: Caspar Verwer

Druk: Digigrafi, Wageningen, Nederland

ISBN: 978-90-5113-098-0

Verkrijgbaar via: Vereniging Tropische Bossen
Postbus 124
6700 AC Wageningen, Nederland
e-mail: vereniging@tropischebossen.nl
www.tropischebossen.nl

Deze publicatie is gedrukt op FSC-
gecertificeerd papier

Mede mogelijke
gemaakt door:

Inhoud

Voorwoord	vi
Bericht van de voorzitter	vii
Hoofdstuk 1 Het ontstaan van de VTB	1
Waar het allemaal begon: de Stichting BOS	
Herman Savenije	2
Hoofdstuk 2 Voorzitters van de VTB kijken terug	5
Hans Verweij	6
Wim Dijkman	7
Els Bognetteau	8
Charlotte Benneker	9
Hoofdstuk 3 Wat doet de VTB?	10
Eric Arets, Derk de Groot, Herman Savenije, Bernd Slesazeck, Mirjam Tolkamp en Marieke Wit	
Inleiding	11
Studiedagen	11
Netwerkavonden	13
Het tropische bossenbeleid de maat nemen: Are we on the right track?	14
De Algemene Ledenvergadering	15
VTB-ledenservice	16
Hoofdstuk 4 Het kleurrijke leven van de VTB'er	17
Inleiding	
Mirjam Tolkamp en Eric Arets	18
Derk de Groot	20
Wim Tolkamp	21
Lieneke Bakker	23
Gertjan Renes	24
Cathrien de Pater	25
Ard Lengkeek	26
Jeannette van Rijsoort	27
Hoofdstuk 5 Is er toekomst voor de tropische bosbouw?	28
Interview met Herman Savenije en Kees van Dijk	
Historische en recente ontwikkelingen in de tropische bossen	35
Hoofdstuk 6 Tropische bossen en biodiversiteit	37
Frans Bongers	38
Biodiversiteit in tropisch regenbos	39

Tropisch bos is meer dan tropisch regenbos	40
Verandering in biodiversiteit	40
Moeten bossen biodivers zijn?	42
Biodiversiteit in tropische bossen wordt sterk bedreigd	43
Behoud van tropische bossen en dus biodiversiteit	43
Hoofdstuk 7 Is het klimaat rijp voor duurzaam bosbeheer?	45
<i>Irene Visser en Eric Arets</i>	46
Klimaatmaatregelen met betrekking tot bossen: het CDM, de vrijwillige markt en REDD	46
REDD vraagt om een grondige aanpak, over bos - en landsgrenzen heen	47
Beleidsoplossingen nodig voor struikelpunten in discussie	47
'Niet bomen maar planten'	52
Hoofdstuk 8 Initiatieven voor duurzame bosbouw	53
<i>Debora van Boven</i>	54
Hoofdstuk 9 Toekomstvisies	59
<i>Inleiding</i>	60
<i>Bernd Slesazeck</i>	
Rommelen en ritselen bij de Europese Commissie	62
<i>Flip van Helden</i>	
De belangrijkste ontwikkelingen	68
<i>Ton van der Zon</i>	
Houdt tropisch regenwoud	73
<i>Mark Diepstraten</i>	
'Actie! Red het bos, stop de handel in illegaal hout'	76
<i>Danielle van Oijen</i>	
Tropische bossen over tien jaar	79
<i>Willem Ferwerda</i>	
De toekomst van het tropische bos	83
<i>Saskia Ozinga</i>	
De invloed van de houthandel op het bos	88
<i>Paul van den Heuvel</i>	
Sociale wetenschappers het bos in	91
<i>Gerard Persoon</i>	
(Her)Bebossing in de tropen is sterk onderbelicht	98
<i>Paul Hol</i>	

Hoofdstuk 10 De mening van de jeugd	101
<i>Schrijfwedstrijd</i>	
'Het regenwoud'	103
<i>Emma Laura Scholten</i>	
Hoofdstuk 11 Bos in het nieuws	105
De Tissingh Files	106
<i>Niek Borsboom</i>	
Handel, bomen en onderzoek	108
<i>Verina Ingram</i>	

Voorwoord

Tien jaar Vereniging Tropische Bossen. Een goede aanleiding om iedereen te laten zien waar de vereniging voor staat, waarom hij nodig is en wat zijn leden bezig houdt.

In dit boek staat het allemaal. Soms op een luchtige manier, want veel VTB'ers zien de betrekkelijkheid van hun werk en bezitten een gezonde dosis zelfspot. Soms nauwgezet en met oog voor details, want zulke VTB-leden hebben we ook. Je komt ze tegen als je door dit boek bladert. Verschillende meningen, verschillende stijlen, anekdotes, cartoons, maar ook artikelen van gerenommeerde wetenschappers, van mensen die vechten voor een beter milieu, van politici, van studenten, van de houthandel, van jonge mensen. Inderdaad, mensen die het lang niet altijd met elkaar eens zijn, maar één ding hebben ze gemeen: zonder uitzondering hebben ze 'hart voor het bos'. En allemaal willen ze er voor werken dat de tropische bossen blijven bestaan en dat ze goed worden beheerd.

De redactie heeft geprobeerd om in dit boek die verscheidenheid van opinies, en dat 'hart voor het bos' te laten zien en op die manier een beeld te schetsen van tien jaar VTB, en waar de vereniging de volgende tien jaar heen wil.

We danken in de eerste plaats alle auteurs die tijd hebben vrijgemaakt om dit boek te helpen maken. De jury van de schrijfwedstrijd voor de jeugd 'Red het regenwoud', te weten Saskia Linders, Chris Geerling en Tinus de Kam danken we voor hun werk. Caspar Verwer heeft met zijn cartoons het boek extra charme gegeven. Tenslotte danken we Tropenbos International die de redactievergaderingen heeft gefaciliteerd.

De redactie,

*Tinus de Kam
Bernd Slesazeck
Mirjam Tolkamp
Marieke Wit*

Bericht van de voorzitter

De Vereniging Tropische Bossen 10 jaar, so what ?

De Vereniging Tropische Bossen bestaat 10 jaar. Dat is goed nieuws, maar waarom bestaan we en waarom word ik daar blij van?

Tropische bossen zijn weelderig in voorkomen en overweldigend in dynamiek. Nergens vind je een grotere verscheidenheid aan soorten. Het gebeurt grotendeels hoog in de lucht: bomen domineren en voor kruidachtige planten is nauwelijks ruimte. Van alle dieren hebben alleen de olifanten nog iets in te brengen; de rest, inclusief de mens, moet het doen met de omgeving die de bomen dicteren. De apen weten wat bomen en lianen te bieden hebben en brengen daar dan ook een groot deel van hun leven door.

Dit gesteld hebbende, wat hebben dan een paar honderd vertegenwoordigers van de enige apensoort die uitsluitend op de grond leeft, *Homo sapiens*, in dat bos te zoeken? Waar bemoeien wij, schaatsers met hoogtevrees, ons eigenlijk mee? Daar is een verklaring voor die meer dan goed genoeg is voor een rechtvaardiging.

Van het verleden naar de toekomst

Nederland heeft een rijke geschiedenis als wereldwijd opererend volkje: in Harlem en Brooklyn, maar ook in Zuidoost Azië, Centraal Amerika en Afrika waren we al in de zeventiende eeuw te vinden. De drijfveer was economisch: de handel in specerijen, vruchten, kwaliteitshout, goud, mensen. Als er geld verdiend kon worden, waren we erbij. Dat is zeker niet iets om altijd trots op te zijn, maar het heeft ons als land en onze samenleving gevormd, en geleid tot onze huidige kijk en invloed op de wereld.

Nog altijd is deze achtergrond zichtbaar: er wordt nogal wat verhandeld en doorgevoerd via onze grote havens, we zijn rijkelijk bedeeld met internationaal opererende ondernemingen, NGO's en universiteiten die zich ook nu nog richten op de tropen. De waarde en impact van onze handel overstijgt het economische gewicht van ons land, net zoals onze consumptie de productiviteit van ons land overstijgt.

Terug naar het bos

Het gaat met het tropische bos niet echt (beter gezegd: echt niet) goed. In dit lustrumboek wordt daar vanuit verschillende gezichtspunten en door verschillende organisaties op in gegaan. Duidelijk is dat de druk op bosccosystemen en op de hele biosfeer van onze planeet toeneemt tot voorbij de draagkracht.

De groei van de bevolking en de economische ontwikkeling heeft de vraag naar producten opgevoerd. Dat geldt met name voor hout met een manier van exploitatie die meer op mijnbouw lijkt dan op bosbouw en een verarming met zich meebrengt die weinig perspectief biedt voor de lange termijn. Verder leidt de vraag naar veevoer en biobrandstoffen tot grootschalige omzetting van bossen naar ander landgebruik, eveneens zonder zicht op duurzaamheid. In de bossen die er nog zijn, leiden exploitatie en allerlei andere ongecontroleerde ontwikkelingen tot versnippering en verlies van biodiversiteit.

Bij dit alles hebben de oorspronkelijke bewoners van het bos, die voor hun bestaan van dat bos afhankelijk zijn, het kortste eind stevig in handen. De technocratische ondersoort van *Homo sapiens* is de dominante factor, de remmen zijn er afgegooid, maar evenals bij een rupsvoertuig, kun je alleen maar met de remmen sturen.

De VTB

Dit is waar de vele jonkies en nog wat oudjes van de Vereniging, inmiddels zo'n 360, zich druk over maken. Het in stand houden van het bos en de apen dáár is voor deze apen het thema. Het gaat over ecologische, economische, sociaal-culturele en institutionele belangen: de biodiversiteit en natuurlijke verjonging, het hout en de verantwoorde productie daarvan, de inheemse volkeren en hun (land-)rechten. Dit alles over de hele maatschappelijke waaier: de private sector (de houthandel), de overheid (verantwoorde inkoop) en de *civil society* (locale bewoners, NGO's), en de rol van Nederland in de Internationale Samenwerking.

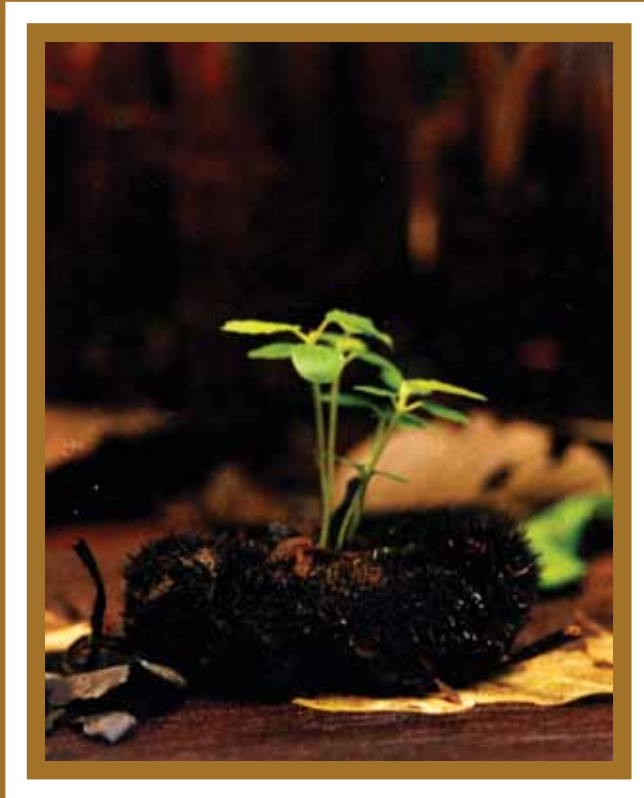
Dus, so what !

Tien jaar VTB is tien jaren waarin de Vereniging heeft bijgedragen aan de dialoog tussen alle sectoren die te maken hebben met tropische bossen. Aftasten welke apen het meest te zeggen hebben, het meest weten en welke er gelijk hebben, het leren van elkaar, maar er is ook ruimte op de apenrots om te vlooien. De VTB is een dynamische, rijk geschakeerde vereniging die bijdraagt aan het in stand houden van de rijkdom die het tropische bos te bieden heeft.

De grote vraag is hoeveel van de natuurlijke bestaansbronnen die gevormd worden door tropische bossen er over tien jaar nog zullen zijn. Hopelijk gaat de toekomst ons positief verrassen - dat is in ieder geval waar we met de VTB naar streven. Over vijf jaar zullen we een nieuwe balans opmaken. Tot die tijd is er werk aan de winkel. Daarmee wens ik iedereen veel zingeving en succes. Dit boek kan intussen bijdragen aan ontspanning en inspiratie. Veel leesplezier!

Namens het Bestuur,
Chris Geerling

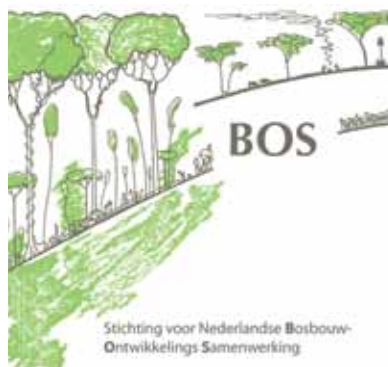
Het ontstaan van de VTB

De oprichting van de VTB betekende een doorstart van de Stichting BOS. Lang niet alle VTB'ers kennen deze voorgeschiedenis. Herman Savenije was medeoprichter van BOS. Hij blikt - met vleugels van weemoed - terug op de illustere voorganger waaruit de VTB als een Feniks kon herrijzen en zich kon ontwikkelen tot de club die ze nu is.

Waar het allemaal begon: Stichting BOS

Door Herman Savenije

Ik heb ze allemaal nog in mijn boekenkast staan, de nummers 1 t/m 38 van de BOS NiEuWSLETTER. Zij markeren in grote lijnen het begin en einde van de Stichting voor **B**osbouw **O**ntwikkelings **S**amenwerking en alle ontwikkelingen die daar tussenin plaatsvonden. Het eerste nummer uit november 1981 is een ietwat flodderig gestencilde en volledig handmade nieuwsbrief op A5-formaat, deels in het Nederlands, deels in het Engels ('Dunglish'). Het bevat vooral een overzicht van aanwinsten van de bibliotheken van het Bosbouwproefstation 'De Dorschkamp' en van 'Hinkeloord', waar de bosbouwopleiding van de Landbouwhogeschool (nu Wageningen University) gehuisvest was. Daarnaast enige korte verhalen over onderzoek in Nederlandse samenwerkingsprojecten in Indonesië en Mozambique (universitair onderwijs) en over FAO-projecten op het gebied van brandhoutplantages.

Fred Wouters, de eerste secretaris van BOS, legt in het eerste nummer uit hoe het allemaal als een studenteninitiatief begon. Een groepje bijna afgestudeerde tropische bosbouwers, waaronder ikzelf, maakte zich rond 1979 grote zorgen hoe zij moesten functioneren in hun toekomstige werk in de tropen, en of er wel werk zou zijn. Met eigen ogen hadden we in de praktijktijd de voortgaande ontbossing en de effecten op mens en milieu kunnen zien. In Nederland was het milieubesef weliswaar groeiende, maar er was nog geen duidelijk beleid, laat staan enige samenhang en communicatie van mensen en organisaties die zich vanuit Nederland met tropische bossen bezighielden. Kortom, er bestond geen structuur waar we, eenmaal werkend in de tropen, op zouden kunnen terugvallen in termen van informatie en ondersteuning en het leren van elkaars ervaringen. Deze zorg vond een gewillig oor bij professor Roelof Oldeman, hoogleraar boscologie, die met zijn elan en *convencing power* een drijvende kracht was die de Nederlandse bosbouwgemeenschap met succes mobiliseerde voor de oprichting van de Stichting BOS als een onafhankelijke, non-profitorganisatie. Op 16 december 1981 konden de statuten worden getekend. In feite was hiermee de eerste Nederlandse Tropische Bossen-NGO geboren. Er was

een bestuur, De Dorschkamp verleende onderdak en gaf enige secretariële ondersteuning. Verder zou de club vooral op vrijwilligers moeten gaan draaien: er was niet veel geld, anders dan de lidmaatschapscontributie (personen 30 gulden en organisaties 110 gulden per jaar, te voldoen via 'een met een schrijfmachine ingevulde acceptgirokaart'. Een verzoek bij de overheid om subsidie werd afgewezen '*because of a considerable cut down in government-expenses*', ook toen al!.

BOS richtte zich vooral op zijn ontwikkeling als netwerkorganisatie voor allen die zich met tropische bossen bezighielden. Doelen waren de kwaliteit en omvang van de Nederlandse bossen-ontwikkelingssamenwerking te versterken, bewustwording te vergroten en de kwaliteit van de ingezette Nederlandse deskundigheid te verhogen. Dat ging vooral door middel van het delen van ervaringen via de NiEuWSLETTER en door '*backstopping*', het destijds in zwang komende anglicisme voor ondersteuning. De eerste werd betaald uit de contributies, de laatste vond plaats via betaalde opdrachten.

'De eerste NiEuWSLETTER was als een wolk van zaden die over de

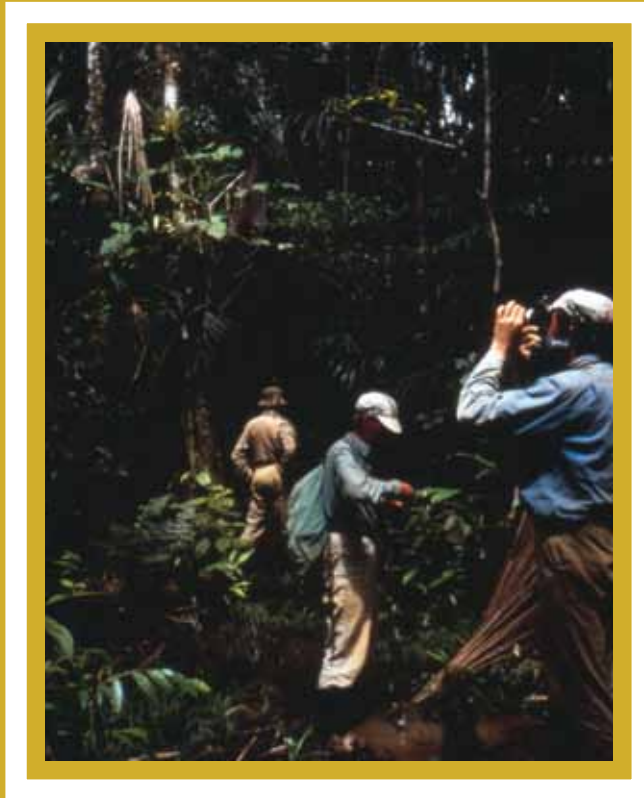

tropische wereld werd uitgestrooid. 'Zal in de percelen van de tropische Nederlandse bosbouwers BOS opgroeien?'. Zo vroeg professor Oldeman zich hoopvol af. Dat was zeker het geval, want BOS maakte in de loop der jaren een gestage groei en ontwikkeling door. Rond 1991, bij het tienjarig jubileum dat feestelijk gevierd werd, had BOS meer dan 300 individuele leden, waarvan een aanzienlijk deel in de tropen verbleef. Daarnaast ook nog 100 institutionele leden. De NiEuWSLETTER, met op de voorkant nog steeds dat prachtige logo van het eerste uur, maar nu nog mooier, was uitgegroeid tot een professioneel, volledig Engelstalig internationaal bekend en erkend tijdschrift vol unieke *hands-on* verhalen uit het veld, discussies, boekbesprekingen en nieuws *updates*. Het secretariaat, uitgegroeid onder de bezielende en ideeënrijke leiding

van Wiebe Kloppenburg, was een netwerkknooppunt waar het bruiste en dat fungeerde als vraagbaak voor iedereen die iets met tropische bossen deed en waar je bijna als vanzelfsprekend langs ging als je op verlof in Nederland was. Er werden bijeenkomsten georganiseerd, kortom de Stichting bloeide en beantwoordde aan de ambities die de oprichters en de donateurs voor ogen hadden.

Het was wel duidelijk dat van de ledencontributies 'de tent niet kon draaien', maar tekorten konden worden opgevangen door inkomsten uit opdrachten en dienstverlening. Dit werd echter steeds moeilijker en het gebrek aan opdrachten werd de Stichting uiteindelijk fataal. Het institutionele landschap was sterk veranderd door een groot aantal nieuwe spelers zoals *consultancy*bedrijven, NGO's en dergelijke, die op dezelfde opdrachtenmarkt opereerden waardoor de spoeling dunner werd. Daarbij rees ook de vraag of BOS zich wel op die markt moest begeven, gezien haar aard, functie en onafhankelijke positie. Feit was dat de reserves snel oprakten en de Stichting op termijn failliet zou gaan als de bakens niet verzet zouden worden. Rijkssubsidie voor de 'instandhouding van een netwerk c.q. platform van tropische bossenexpertise' bleek ook in de jaren negentig niet haalbaar. En zo was nummer 38 van de NiEuWSLETTER van juli 1998 plotseling de laatste. Een eerste blik deed niet vermoeden dat het ging om een blad van een club in doodsnood. Zoals gewoonlijk was het een nummer van professionele kwaliteit, 55 pagina's dik op glossy papier en een modern vierkant *format*. Nog steeds met uiteenlopende, lezenswaardige artikelen, deze keer o.a. over *Environmental Impact Assessment* in Suriname, het belang van wetten voor lokaal bosbeheer en boscertificering, en natuurlijk de uitgebreide rubriek 'kort nieuws' en de agenda. Slechts in de editorial en in een kort 'Word of the President of the Board', ergens op pagina 43, wordt gewag gemaakt van 'turbulent en crucial times' en dat de mogelijke opheffing van BOS nabij was. Weliswaar klinkt er in de woorden hoop door, maar tussen de regels lees je het besef dat hoe dan ook het roer om moest om de kernwaarden, functies en het gedachtegoed van BOS voort te kunnen zetten. Dat deze hoog geacht en breed gedragen werden, blijkt uit de massale betrokkenheid bij de discussies die door Feniks werden georganiseerd. Feniks was een ad hoc groep van doorstarters waaruit de VTB is voortgekomen. Niet de vraag óf moest worden doorgegaan stond toen centraal, maar h^oe moest worden doorgegaan. Het resultaat was dat we toen de *goal posts* voor de toekomst met elkaar hebben scherpgesteld en dat we nu een gezond en energiek platform tropische bossen hebben. We verloren de Stichting BOS, maar we wonnen de VTB.

Ik koester met een zekere weemoed mijn 38 nummers van de NiEuWSLETTER, niet slechts als een herinnering, maar vooral vanwege de betekenis die de Stichting BOS heeft gehad voor velen van ons. Daardoor is het een belangrijk cultureel erfgoed in de geschiedenis van de tropische bossengemeenschap in Nederland, waar we met plezier en trots op kunnen terugkijken en waarmee ze haar plaats verdient in dit jubileumboek van de VTB.

**Voorzitters van de VTB
kijken terug**

Hans Verweij

Voorzitter oprichtingsbestuur van 1999 - 2000

De eerste stappen van de VTB

In het voorjaar van 1999 meldden zich bij mij thuis een aantal representanten van de werkgroep Fenix. Deze werkgroep had zich ten doel gesteld om een doorstart van de Stichting BOS (Bosbouw Ontwikkelings Samenwerking) te helpen realiseren.

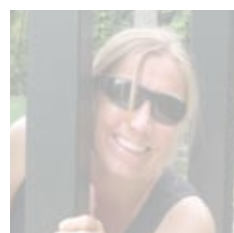
Men was op zoek naar iemand die leiding wilde geven aan een op te richten *Vereniging voor Tropische Bossen* en niet te veel last zou hebben van *onthechtingverschijnselen*. Dat laatste was bij mij niet het geval want ik vertoefde in die tijd meer in de tropen dan in Nederland en de banden met 'Wageningen' waren wat losser geworden. Maar ja, een vereniging voor tropisch bos, wie wil dat nou niet? Het stond Fenix voor ogen dat het niet een club moest worden die uitsluitend was ingebed in de traditionele Wageningse bosbouwsfeer (en ontwikkelingssamenwerking), en dat sprak me aan. Een vereniging met open vizier, geïnteresseerd in alle aspecten van bos. Niet te veel beleidsnotities, maar vooral oorspronkelijkheid, uitwisseling van kennis en ervaring, en bovenal beleving van het bos.

Ik heb uiteindelijk dus ja gezegd op voorwaarde dat er minstens vijf jongelieden, die niet alleen uit Wageningen kwamen, zouden helpen met het opstarten.

Om niet te veel in beslag te worden genomen door allerlei administratieve rompslomp is vrij snel besloten om aansluiting te zoeken bij het KLV (nu Wageningen Alumni Network). We hadden toen tevens onderdak en tijdens veel bijeenkomsten op kamertjes van het KLV is er vorm gegeven aan de VTB.

Leuk en spannend, maar het was uiteindelijk toch maar een klein groepje dat een en ander had helpen realiseren. Daarom heb ik na een paar jaar aangegeven het stokje graag te willen doorgeven. Op de winkel passen ligt me niet zo en een wisseling van de wacht is prima om de dynamiek er in te houden.

VTB, met open vizier op naar het volgende lustrum!

Wim Dijkman

Voorzitter van 2000 - 2005

Waarden van de VTB

De VTB kent waarden, over normen hebben we het niet of het moet over certificering gaan.

De eerste waarde is dat de VTB van de tropische bossen een open arena maakt voor verschillende passies en belangen. Het ene lid is meer geïnteresseerd in de biodiversiteit, de ander in cultuur van de bewoners van het bos en weer een ander in de economische dynamiek van houthandel. De tropische bossen zijn een multi-level en multi-stakeholderproblematiek. Zo worden op het globale schaalniveau andere waarden (bv. biodiversiteit, klimaat) centraal gesteld dan op het nationale (economische ontwikkeling) of lokale niveau (*livelihood*).

Dat vinden we terug in de vereniging en ook al blijven we dominees, we vechten elkaar nooit elkaar de kerk uit. In de VTB zit iedereen met zijn passie, maar niet met zijn beroep, vak of belang. Daarom is het een open arena, waar mensen vrij denken, visies delen, nieuwe benaderingen zoeken en delen.

Een tweede waarde is dat in de vereniging ervaren en onervaren mensen elkaar ontmoeten. Daarin is plek voor ieders kennis, ervaringen en visies. Dat houdt de club levendig en draagt belangrijk bij aan de professionaliteit van de groep. De derde waarde is het verenigen van mensen die verspreid zitten over disciplines, landen, vakgebieden en beroepsvelden. Vaak zit je als professional met ogenschijnlijk

een moeizame missie tussen mensen met andere achtergrond, vakgebied en belangen. Bij de VTB kun je de batterij weer opladen en bedenken waarvoor je het ook al weer doet.

Zelf heb ik een aantal jaren in het bestuur mogen zitten en ik herinner mij twee dingen: in de eerste plaats de sterke onderlinge band en interesse voor elkaars werk maar ook privéleven, en ten tweede het enthousiasme waarmee iedereen aan de VTB werkt.

Nu ik in een ander vakgebied in Nederland werk, mis ik die vanzelfsprekende ontmoetingsplek. Met name in mijn werk voor de westelijke veenweiden heb ik precies diezelfde ervaring van *multi-level* en *multi-stakeholder*. En als je ziet hoe professionals aan die problematiek werken, dan is Nederland een ontwikkelingsland vergeleken met de tropische bossen. Ik maak veel gebruik van kennis en ervaringen uit die tijd. Ik voel mij een echte ontwikkelingswerker.

Els Bognetteau

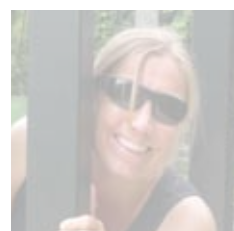
Voorzitter van de vereniging van 2005 tot 2009

In die periode hebben we in de eerste jaren vooral gewerkt aan een meerjarenvisie van de VTB voor de periode 2007 – 2017. Het doel was om de opinievorming te verbeteren door het aanpassen van de structuur van de vereniging, en door niet alleen de bosbouwsector bij de opinievorming te betrekken, maar ook andere sectoren. In de jaren erna hebben we veel tijd besteed aan de uitvoering van het plan. Met name is er gewerkt aan de communicatie naar buiten en daardoor heeft de vereniging een stem gekregen, waardoor zij beleidsbeïnvloeding beter vorm kon geven.

We wilden navelstaren voorkomen door de buitenwereld te betrekken bij de problematiek van de tropische bossen. Zo werden door de studiedagcommissie thema's gekozen die ook interessant waren voor andere groepen. Voorbeelden zijn maatschappelijk verantwoord ondernemen en tropische bossen, innovatieve financiering van tropische bossen, waar andere groepen zoals banken en de houthandel aanwezig waren. De *'Are we on the right track'*-seminars werden in deze periode voor het eerst georganiseerd. Deelname was niet alleen voor mensen uit de tropische bosbouwsector weggelegd.

Dit beleid heeft zeker succes gehad, al heeft de publieke bewustwording van het feit dat bossen meer, en in veel gevallen zelfs belangrijker functies hebben dan het produceren van hout, daar een positieve rol bij gespeeld. Het platform voor opinievorming is sinds de tijd dat ik voorzitter werd, sterk verbreed. Dat is mede de reden waarom de mening van de VTB tegenwoordig telt: het is niet maar de mening van een groepje bosbouwers, maar een breed ondersteunde opinie waar ook de politiek iets mee kan. We zijn nu een open-minded vereniging waar verschillende meningen worden gehoord door mensen uit verschillende sectoren. Maar over een ding zijn we het roerend eens: we willen allemaal de tropische bossen behouden door middel van goed en duurzaam beheer.

In deze periode groeide de vereniging van 250 naar ruim 300 leden en ontwikkelde de VTB zich meer en meer als spin in het web. Veel jonge mensen werden lid door de invoering van het gratis lidmaatschap voor studenten en de organisatie van de jaarlijkse *'Tropical Forest Career Night'*, een evenement in samenwerking met de studentenbosbouwverenigingen, waarbij studenten kennis kunnen maken met de diverse banen en carrières in de wereld van de tropische bossen.

Charlotte Benneker

Voorzitter van de VTB in 2009

Het lijkt alweer lang geleden, mijn periode als voorzitter van de VTB. Mijn nieuwe werk en leven in de Democratische Republiek Kongo hebben in mijn hoofd alle andere belangrijke dingen (tijdelijk, hoop ik) verdrongen. Toen ik mij eind 2008 beschikbaar stelde voor het voorzitterschap van de VTB had ik niet voorzien dat ik zo snel weer richting de tropen zou gaan. Daardoor ben ik uiteindelijk maar een jaar (in 2009) voorzitter geweest. Een mooie tijd waarin ik veel leuke en interessante mensen heb leren kennen. Ook een tijd waarin ik veel heb geleerd over het functioneren van een club als de VTB. Ik hoop te hebben bijgedragen aan een goed verloop van de activiteiten die door de vele commissies zijn georganiseerd en uitgevoerd.

Maar helaas, zoals al eerder gebeurde, miste ik in Nederland het contact met het veld. Wij bestuderen en discussiëren, we hebben een visie over hoe 'het tropische bos' er zou moeten uitzien, een mening over wat er zou moeten veranderen.

Misschien meer dan in andere landen word je in Kongo geconfronteerd met de realiteit, de enorme armoede, en de afhankelijkheid van het bos. Wat men eet, waarop men kookt en waarvan men huizen bouwt: alles komt uit het bos. Duurzaamheid is een woord dat in deze maatschappij geen praktische betekenis heeft. Het is een concept dat impliciet veronderstelt dat men inzicht in de toekomst heeft en dat er opties zijn om uit te kiezen. Dat is voor de meeste mensen in

Kongo niet het geval: zij hebben niets te kiezen. Hun doel is op korte termijn overleven en een beetje geld verdienen. Mensen in die situatie 'bewust maken' van het effect van houtskoolproductie op het bos en klimaat?

Ik zou alle leden van de VTB willen vragen deze realiteit niet te vergeten, want dat is maar al te makkelijk als je in Nederland woont, heb ik gemerkt. Tenslotte feliciteer ik graag alle leden met het tienjarige bestaan van de VTB. Dat we zo door mogen gaan!

Wat doet de VTB?

Door Eric Arets, Derk de Groot, Herman Savenije, Bernd Slesazeck, Mirjam Tolkamp en Marieke Wit

Inleiding

De kracht van de VTB ligt in de betrokkenheid en inzet van haar leden. De VTB heeft de afgelopen tien jaar veel activiteiten ontwikkeld. Eén van de peilers van de vereniging zijn de Studiedagen. Elk jaar organiseert de vereniging een Studiedag waarbij een actueel thema over tropische bossen wordt uitgediept en verbreed, vaak op een innovatieve wijze.

Daarnaast worden er op ad-hocbasis 'netwerkavonden' georganiseerd op initiatief van een of enkele VTB-leden die vanuit hun professionele invalshoek een bepaald onderwerp voor het voetlicht brengen.

Ook de jaarlijkse Algemene Leden Vergadering (ALV) kent een

VTB Commissies

Naast het bestuur heeft de VTB een viertal vaste commissies die gevormd worden door actieve VTB-leden:

- Commissie Studiedagen
- Commissie Nieuwsbrief
- Commissie Website
- Commissie Ledenwerving en PR

inhoudelijk onderdeel naast het noodzakelijke administratieve gedeelte, omdat het VTB-lid vooral inhoudelijk gevoed wil worden. Sinds 2007 organiseert de VTB, samen met vier andere organisaties, jaarlijks een seminar in de reeks 'Are we on the right track?'

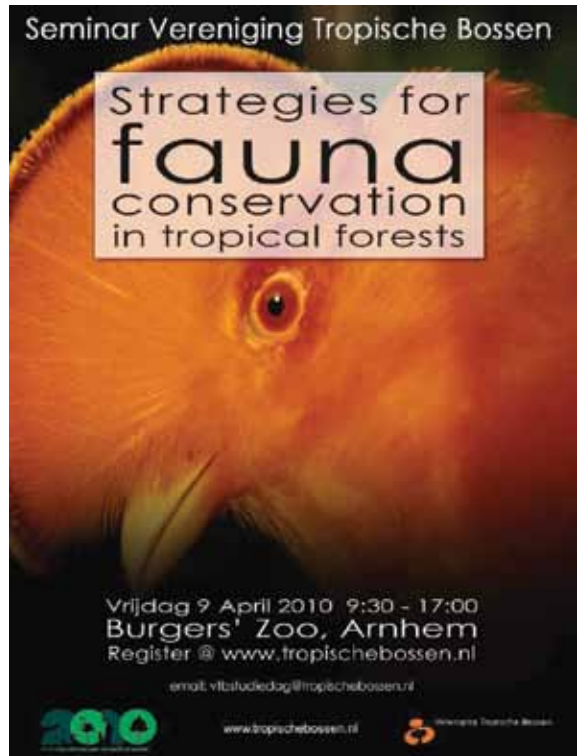
De VTB heeft allerlei communicatiemiddelen ontwikkeld om informatie-uitwisseling tussen de leden te stimuleren. De website van de vereniging, www.tropischebossen.nl, speelt hierbij een centrale rol. De VTB listserver wordt actief gebruikt door de leden om informatie te delen. Verder worden leden via het VTB-Nieuws eenmaal per kwartaal op de hoogte gehouden van een aantal actuele thema's en activiteiten rondom tropisch bos en de stand van zaken binnen de vereniging.

Studiedagen

De studiedag is in het leven geroepen om een bepaald thema in relatie tot tropische bossen uit te diepen, externe sprekers hun visie hierover te laten geven en discussie op gang te brengen onder de leden. Ook is de studiedag bedoeld om de leden te betrekken bij de vereniging en het ledennetwerk te versterken. De studiedag wordt eenmaal per jaar georganiseerd en is vanaf het begin een belangrijke activiteit voor de VTB, die zowel oude als nieuwe leden aantrekt.

De cyclus van vergaderingen van de studiedagcommissie begint met brainstormen over het onderwerp. Dit is altijd een bijzonder leuk gedeelte van de voorbereiding. In sommige jaren wordt de expertise van VTB-leden gebruikt en zijn de stellingen vrij duidelijk. Andere jaren komt de expertise van buiten de groep en wordt een aantal sprekers gevraagd mee te denken over de onderwerpen van de discussie.

Als het onderwerp vaststaat, wordt er gewerkt aan de locatie, de sprekers, de vorm en het programma. Er zijn verschillende participatietechnieken toegepast, (onder andere door het International Agricultural Centre), zoals 'grote kring, kleine kring' waarbij men van stoelen verschuift naar gelang je mening over het onderwerp. Er wordt veel gebruik gemaakt van het netwerk van de Vereniging om sprekers te vinden, maar ook om bijvoorbeeld geschikte locaties te regelen. Bekende dagvoorzitters en sprekers werden uitgenodigd, zoals Dr. Arnold Heertje (Studiedag 2001) en Dr. Kabat (Studiedag 2004), om publiek te trekken en discussie op gang te brengen.

In de loop der jaren is het organiseren en de uitvoering van de studiedag veranderd. Dit kwam met name door het grotere budget van de VTB, maar ook door de kennis en kunde van de organisatoren. Dit heeft onder andere geleid tot een toename van het aantal deelnemers. De eerste vijf jaar kwamen er tussen de 45 en 70 mensen naar de studiedagen; in de jaren daarna liep dit op naar 75 tot 110, zodat ook de keuze voor de locaties moest worden aangepast. Een ander verschil is dat de studiedagen in het begin Nederlandstalig waren, terwijl ze sinds 2009 in het Engels worden gehouden. De afwisseling van commissieleden zorgt voor nieuwe ideeën en nieuwe aansprekende onderwerpen. Na de studiedag komt er een verslag in de VTB-Nieuwsbrief en op de website te staan en wordt tijdens een gezellige samenkomst van de organisatoren de dag geëvalueerd.

De studiedagcommissie is een enthousiaste groep mensen die nu al

tien jaar lang elk jaar met veel plezier een leerzame, interessante en gezellige studiedag hebben georganiseerd.

Overzicht van onderwerpen van de studiedagen (voor de complete verslagen zie de VTB website):

2010 - Strategies for fauna conservation in tropical forests

2009 - The effects of violent conflicts on tropical forests

2008 - Innovatieve financiering voor tropische bossen

2007 - Toekomst tropisch bosbeheer

2006 - Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen

2005 - Tropische bossen en conflicten

2004 - De kneepjes van het bosbeheer

2004 - Het tropisch bos in de kou?

2003 - Tropische bossen in 2030: visie of visioen

2002 - Het Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud voorbij

2001 - Tropische bossen: in euro's of in natura?

2000 - Duurzaam bosbeheer: fictie of werkelijkheid?

Netwerkvondens

Netwerkvondens zijn door de VTB in het leven geroepen om de informele uitwisseling van informatie tussen de leden te stimuleren. In 2004 werd gestart met een succesvolle netwerkvond over Suriname, inclusief de bijbehorende smakelijke hapjes. Sindsdien zijn er verschillende avonden georganiseerd over uiteenlopende

onderwerpen zoals 'HIV/AIDS en agroforestry', 'Ethiek en onderliggende waarden' en 'Landaankoop in tropische bossen'.

Speciaal voor studenten organiseert de VTB eens in de twee jaar, samen met de WUR-studieverenigingen voor bos- en natuurbeheer (IFSOW en WSBV Sylvatica), de *Tropical Forest Career Night*. Op deze avond presenteren

verschillende VTB-leden zich aan de verzamelde studenten, waarbij ze toelichting geven op hun loopbaan en kritische vragen beantwoorden. Op deze manier kunnen studenten hun netwerk opbouwen, zich een voorstelling maken van hun toekomstige werkveld en zich daarop voorbereiden.

Het tropische bossenbeleid de maat nemen: *Are we on the right track?*

In 2007 werd het eerste seminar georganiseerd onder de titel *'Sustainable Forest Management in the Tropics: are we on the right track?'* Sindsdien is dit seminar een jaarlijks terugkerend evenement geworden: het vierde is inmiddels achter de rug. Elk jaar is een beleidsthema van 'vandaag of morgen' kritisch onder de loep genomen en is de vraag gesteld waar we staan, en of we met het aanpakken van het thema op de goede weg zijn. In 2008 was het thema: *'Forest Transitions in the Tropics. Are tropical forests on their way to recovery?'* In 2009 stond de relatie tussen bos en klimaat centraal: *'Tropical Forest and Climate Change. Are we on the right track... beyond Copenhagen?'* In 2010 stond het seminar in het teken van het Internationale Jaar van de Biodiversiteit: *Conservation and use of biodiversity in tropical forests. Are we on the right track?*

De formule is eenduidig: een aantal wetenschappers geeft vanuit verschillende invalshoeken de laatste stand van kennis en inzichten weer en deze vormen vervolgens de basis voor een interactief discussiepanel. In dat panel hebben behalve de inleiders ook vertegenwoordigers van overheid, NGO's en/of bedrijfsleven zitting, met als doel aanbevelingen voor beleid en uitvoering te formuleren. Een niet onbelangrijk neven doel van het seminar is om de deelnemers te updaten met de meest recente kennis over het gekozen thema. Daarnaast is het uitgegroeid tot een belangrijk netwerkmoment van tropische bossendeskundigen in Nederland waar gretig gebruik van gemaakt wordt, want het seminar trekt iedere keer 120 -150 deelnemers, variërend van binnen- en buitenlandse studenten tot beleidsmakers, wetenschappers, maatschappelijke organisaties en de private sector.

Kenmerkend, en tevens de kracht van het seminar, is dat het vanaf het begin is georganiseerd door hetzelfde consortium van organisaties, te weten de bossen leerstoelgroepen van Wageningen Universiteit, de Prins Bernhard leerstoel van Universiteit Utrecht, Tropenbos International, het Ministerie van LNV en natuurlijk de VTB. Van alle seminars zijn uitgebreide verslagen te vinden op de VTB-website. Door middel van actieve PR rondom het seminar proberen de organiserende partijen ook het grote publiek en de pers te bereiken. Via persberichten en -contacten is het een aantal keren gelukt een artikel in een landelijk dagblad te krijgen. Met de *On the Right Track*-serie hebben we een traditie in gang gezet die het waard is om in stand te houden.

De Algemene Ledenvergadering

Elk jaar wordt de Algemene Ledenvergadering gehouden. Op die bijeenkomst wordt ook altijd een inhoudelijke discussie gevoerd. In het begin vond die discussie plaats na afloop van de ALV, maar sinds 2005 is het een apart onderdeel dat voorafgaat aan de ALV. De onderwerpen zijn gerelateerd aan actuele beleidsthema's, aan

manieren om beleid te beïnvloeden en aan de rol die de VTB daarin zou kunnen spelen.

De afgelopen 10 jaar zijn een aantal onderwerpen

tijdens verschillende ALV's teruggekomen en lijken daarmee geen hype, maar een heuse trend te vormen. Zo staan 2002 en 2009 beide in het teken van het internationale biodiversiteitsbeleid. In 2002 lichtte Ton van der Zon (DGIS) de Beleidsnotitie Biodiversiteit Internationaal (BBI) toe, terwijl in 2009 Erik van Zadelhof (LNV) een toelichting gaf op de nieuw ingestelde Taskforce Biodiversiteit en Natuurlijke Hulpbronnen.

Tijdens de ALV's van 2004, 2006 en 2007 kwam de kunst van het lobbyen aan de orde. De belangrijkste tips die we hierbij meekregen waren dat het belangrijk is om te weten wat het speelveld is en wie waar achter zit. Het belang voor de ander dient als een van de uitgangspunten. Van Liesbeth Spies (CDA) kregen we in 2007 mee dat we niet op hypes moeten inspringen, maar onderwerpen aankaarten die nog onbekend en politiek interessant zijn.

Illegale houtkap is een onderwerp dat in 2005 aan bod kwam en ook tijdens andere VTB-activiteiten terug kwam. Presentaties over het FLEGT (*Forest Law Enforcement Governance and Trade*) actieplan door Vincent van Berk (toen Ministerie van LNV), en een verhaal door Paul van den Heuvel (Vereniging van Nederlandse Houthandelaren) gaven inzicht in de implicaties en praktische uitwerking van het FLEGT actieplan voor de houthandel.

Benieuwd naar nieuwe hypes en trends in het internationale bossenbeleid? Kom dan naar de ALV's van de VTB! Natuurlijk biedt de ALV ook alle gelegenheid om te discussiëren over huishoudelijke zaken van de VTB en vormt de afsluitende borrel een geweldige gelegenheid om bij te praten met collega's. Tot ziens bij de volgende ALV!

Inhoudelijke discussies tijdens de ALV's

- 2002: Beleidsnotitie Biodiversiteit Internationaal. *Ton van der Zon, DGIS.*
- 2003: Hypes en trends in de bosbouw, een overzicht.
- 2004: Presentatie studie externe relaties VTB. *Sanne Lohof.*
- 2005: FLEGT actieplan. *Vincent van den Berg (LNV) en Paul van den Heuvel (VVNH).*
- 2006: De kunst van het lobbyen. *Annemarie Goedmakers (PvdA) en Jasse Cnudde (Vereniging voor Bos in Vlaanderen).*
- 2007: Bossen en politiek. *Liesbeth Spies (CDA Kamerfractie) en Frans Bongers (WUR).*
- 2008: De bijdrage van economie aan wereldwijde ontbossing en degradatie van bos. *Jan Joost Kessler, Aidenvironment.*
- 2009: Taskforce Biodiversiteit en Natuurlijke hulpbronnen. *Erik van Zadelhof (LNV)*
- 2010: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Rapport over Ontwikkelingssamenwerking. *Chris Geerling.*

VTB-ledenservice

Naast alle bossenevenementen biedt de VTB haar leden ruimschoots de gelegenheid om met elkaar in contact te komen en op de hoogte te blijven van actuele ontwikkelingen en vacatures in de sector. Dit 'netwerken' gebeurt bijvoorbeeld via de VTB-website, waarop een ledenlijst met contactgegevens staat, gekoppeld aan een expertisebank waar men zijn ervaringen in op kan tekenen, zowel inhoudelijk als geografisch. Hij geeft een goed beeld van de diversiteit van de leden en men kan elkaar gemakkelijk vinden voor bepaalde informatie of klussen. De online listserver van de VTB vormt het hart van de communicatie tussen de leden: deze wordt veelvuldig gebruikt om relevante informatie met elkaar te delen, of om de leden te mobiliseren voor tropische bossenbelangen. Ook brengt de VTB een eenvoudige nieuwsbrief uit, waar in een korte en bondige stijl de leden op de hoogte worden gehouden van actuele thema's en activiteiten rondom tropisch bos en de stand van zaken binnen de vereniging.

**Het kleurrijke leven
van de VTB'er**

Inleiding

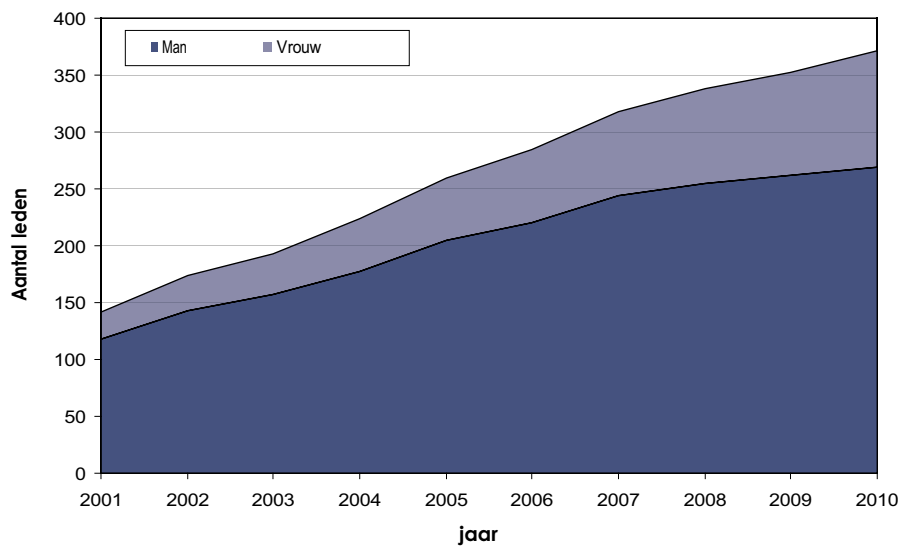
Door Mirjam Tolkamp en Eric Arets

De Vereniging Tropische Bossen heeft meer dan 300 leden, allen met een hart voor de tropen. Onze leden zijn heel divers: man of vrouw, jong of oud, met verschillende interesses, opleidingen en ervaringen (zie grafiek 1 en 2). Ze zijn over de hele wereld verspreid en hebben hun thuishaven vaak in Nederland.

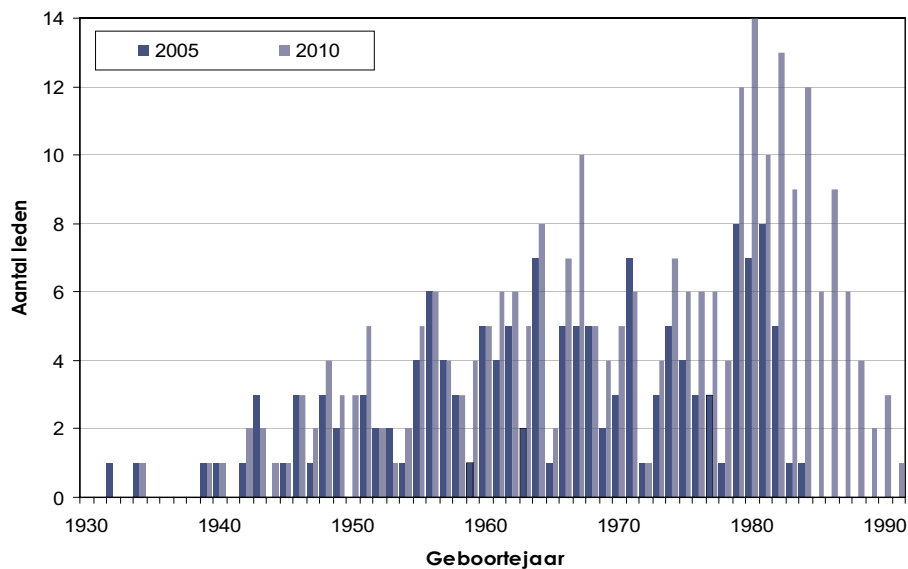
Om een indruk te geven van het kleurrijke leven van de VTB'er geven zeven leden een korte schets van hun ervaringen. Het zijn korte verhalen, maar natuurlijk heeft ieder VTB-lid zijn of haar eigen ervaringen van de tijd dat hij of zij op missie was, voor een kortere of langere periode, met of zonder gezin. Ingrijpende keuzes worden soms gemaakt, zowel voordat de reis begint als in het land zelf, en bijzondere ervaringen zijn onvermijdelijk. Deze verhalen maken de Vereniging Tropische Bossen tot een kleurrijk geheel van Nederlanders met hart voor de tropen, de bossen, de natuur, cultuur en de mensen!

Wist u dat...

- in het jaar 2000 ongeveer 275 leden het vastgestelde minimum aantal leden was om de VTB-begroting te kunnen dekken? Daarom werd de doelstelling vastgesteld op 300 leden;
- in het eerst jaar het aantal leden verdubbelde naar ca. 145, en dat elk volgend jaar de vereniging voorspoedig bleef groeien?
- in 2006 de beoogde doelstelling van 300 leden werd behaald;
- in 2010 er een stevige basis van 375 leden is ontstaan;
- het aandeel vrouwelijke leden gestaag stijgt van 16,5% in 2001 tot 27% in 2010;
- ons oudste lid 76 jaar is en het jongste net 19;
- alle geboortejaren tussen 1939 en 1991 vertegenwoordigd zijn, op 1941 na.
- we ons binnen de vereniging daarom geen zorgen hoeven te maken over vergrijzing!
- momenteel de gemiddelde leeftijd 36 jaar is, waarbij er een duidelijke piek is in het aantal leden van 25-35 jaar, veroorzaakt door leden die rond 1980 zijn afgestudeerd.

Aantal leden van de VTB van 2001 tot 2010

Geboortejaarfrequentie van VTB-leden in 2005 en 2010

Derk de Groot

Herinneringen...

Bosbouwpraktijk in mooie, oude, gemengde bossen in het Pindusgebergte in Griekenland. Indrukwekkende natuur, maar ook veel afgetakeld landschap dat vroeg om herbebossing en verstandig landgebruik. Nog afstuderen en Ria en ik vertrokken in 1965, enigszins naïef, voor de FAO naar Brazilië, het land met een grote toekomst. Tussenlanding in Dakar, waar een warme deken op ons viel. Even wennen, later ook aan onze klamme lijven 's nachts. Samen met studenten de majestueuze Araucariabossen inventariseren - nu bijna niets meer van over. Kanoën boven de Iguaçu watervallen. Later, in een rivierboot, een storm op de Amazone: hangmatten opbinden, overgeven en bidden. Daarna naar Guyana, weer veel de binnenlanden in, tochten met WaiWai indianen en verzeild in de Rupununi-opstand: een angstig avontuur. Varen op prachtige rivieren, bivakkeren in het bos, sjouwen door de rimboe naar boven en beneden, zweten, houdt hij het vol? Inventarisatiegegevens op ponskaarten, Fortran leren en op naar Trinidad waar de dichtstbijzijnde computer stond. Geen pc's, laptops en mobieltjes. Tenslotte nog twee jaar in Serawak. Weer de bossen in om te inventariseren, veel varen en lopen, hangend uit de helikopter zonder deur om foto's te maken van landingsplaatsen. Meetploegen organiseren, drinken, zingen en dansen in *longhouses*, idyllische taferelen van mensen langs de rivieren, een ontslagen kok die verhaal komt halen met een grote pomello van me afgehouden.

We dachten toen aan een vorm van duurzaam beheer van al die prachtige bossen. Helaas is dat niet uitgekomen en kunnen onze opvolgers die bossen ook niet meer zien en beleven.

Tussen 1972 en 1991 met veel plezier bij Staatsbosbeheer gewerkt, landschapsbouw en later ook bosbouw. Na 1991 meegewerkt aan RTR, Stichting Bos, deelname aan diverse Nederlandse delegaties en missies naar de tropen, ook naar de landen waar we hebben gewoond. De cirkel was rond. Wat is vooruitgang?

Wat rest ons nu? Uit elk land een zoon, drie dus, foto's, boeken, spullen en herinneringen waaruit hierboven geput. Ja, we zouden het allemaal zo over willen doen.

Wim Tolkamp

Geworteld in Nederland als een beuk; uitvliegend en terugkerend naar die beuk als een arend.

Ik ben een praktijkgerichte onderzoeker met groene vingers, organisator, uitvoerder, projectleider en adviseur van projecten en bedrijven in de tropen op het gebied van plattelandontwikkeling. Ik heb een MSc studie gedaan bij Wageningen Universiteit.

In mijn 38-jarige loopbaan lag het accent op bosherstel, beplantingen, kwekerijen, boomsoortenselectie, genenbewaring en *agroforestry*. Ook het telen van voedselgewassen en het organiseren van voorlichting hierover valt onder mijn expertise. De vijftien jaren wonen en werken in Benin, Burkina Faso, Ghana en Indonesië hebben mij en mijn gezin (Dita en mijn kinderen Mirjam en Winfried) tot sociale en mondiale burgers gemaakt, met als thuisbasis Nederland. Mijn loopbaan ben ik, nog zonder vrouw en kinderen, begonnen in Benin als SNV-DOG vrijwilliger in de land- en tuinbouw. Tijdens mijn laatste baan, als projectleider in Ghana, bleef mijn gezin in Nederland. Op dit moment ben ik weer terug op mijn stevig gewortelde beuk in Veenendaal en werk ik bij Alterra in Wageningen.

Zittend als een arend op de kruin van mijn fors uitgegroeide en vruchtbare beuk, voel ik een briesje mijn vleugels in beroering brengen. Dan heb ik de neiging om weer weg te vliegen, de toekomst tegemoet. Maar die wind neemt mij nu terug naar het verleden, naar mijn eerste tropenervaringen in Benin, toen nog Dahomey geheten. Die eerste jaren van tegenslagen, infectieziekten, successen, en van inburgering als gastbewoner van het stadje Savé, hebben mede de basis gelegd voor mijn 'zijn' en voor mijn afwisselend bestaan. De moeizame en leerzame weg van 'boer zijn onder de Afrikaanse boeren' begon langzaam zijn vruchten af te werpen. Toen de mensen van het streekontwikkelingsproject het niet meer zagen zitten en vertrokken, bleef ik achter in de overtuiging dat deze uitdaging vernieuwend zou zijn en ooit zijn vruchten zou afwerpen. Mijn boerenachtergrond en mijn groene vingers hielpen mij om door te zetten. Het keerpunt was de introductie van een verbeterde teeltmethode van cowpeas. Het areaal groeide uit van 1 tot 200 ha

in één jaar tijd. Ruim 100 boeren zagen hun inkomsten enorm stijgen, ook dankzij de goede marktprijzen en de smokkel naar het buurland Nigeria. Kleine verbeteringen aan de traditionele opslagmethoden van maïs deed de interesse voor de verbouw van voedselgewassen toenemen ten koste van de katoenteelt. Het vertrouwen in het project was hersteld. Via het project was er geld te verdienen voor de boeren en daar ging het tenslotte om.

De felle *harmatan* doet grond en gewas verdrogen en wakkert *brousse*-branden aan. Dank zij de medewerking van de buren wordt mijn huisje op het nippertje gespaard. Tijd om te vertrekken, terug naar de kruin van mijn beuk in de Gelders-Utrechtse vallei! Een plek waar de arend rustig, onopvallend en stil zijn overzicht en inzicht behoudt.

Lieneke Bakker

Ik ben MSc-student Bos- en Natuurbeheer bij de Wageningen Universiteit. Tropenervaringen heb ik in India, Maleisië en Bolivia. Momenteel doe ik een MSc afstudeervak op het Barro Colorado Island in Panama.

De tropen zijn voor mij altijd al interessant geweest. Het bos, de beesten die er rondlopen, de vele verschillende planten en interacties tussen al die verschillende organismen hebben mij steeds geboeid. Ik had vanaf het begin het idee om in de tropen te werken en de studiegerelateerde projecten die ik in de tropen heb gedaan, hebben dit idee bevestigd. Waar ik ook ben in de tropen, altijd ben ik onder de indruk van de kleine en grote verrassingen die je daar vindt.

Als ik naar de tropen ga, geniet ik er elke keer weer van dat niets hetzelfde is, dat ik het bos maar hoeft in te lopen om wat nieuws te ontdekken.

Het werk in de tropen ervaar ik daarom als een grote ontdekkingreis, met ontzettend veel nieuwe ontdekkingen.

Gertjan Renes

Ik ben Gertjan Renes, 64 jaar, wonende te Renkum.

In Wageningen heb ik bosbouw gestudeerd, richting VIII, tropische specialisatie.

Na mijn afstuderen heb ik over een periode van bijna twee decennia in ontwikkelingslanden gewerkt: in Nigeria, Bangladesh, Burkina Faso en Nepal. De focus van mijn werk verschoof in die periode van traditionele bosbouw (bosinventarisatie en bosbeheer) naar wat eind vorige eeuw 'community forestry' heette.

Mijn eerste ervaring met tropisch bos, vers uit Nederland, was in het regenbos van Suriname. 'Methodestudie van vellingwerk in zwaar inlands hout'. Een enigszins overweldigende startervaring en daarna de vraag: herstelt dit bos zich nog? In die tijd stelden weinigen zich die vraag; nu veel meer en dat is positief, maar hoeveel verder is men gekomen? Duurzaam bosbeheer, van het begin tot het eind kwam dat doel steeds weer terug.

Begin negentiger jaren kwam ik terug naar het IAC in Wageningen. Weer regelmatig op reis. Van *community forestry* verschoof de interesse geleidelijk in de richting van bos- en natuurbeheer. Hoe doe je dat in de praktijk goed?

De voorganger van de VTB was de Stichting Bos. Deze verstuurde eind vorige eeuw, toen er nog geen internet was, dikke enveloppen met nuttige, op bos gerichte informatie naar haar leden in de tropen. Tien jaar geleden verdween de Stichting Bos en kwam de VTB. Niemand verwachtte toen dat het zo goed zou gaan met de VTB, maar de betrokkenheid bij de vereniging blijkt groot!

Bijzondere ervaringen heb je veel als je regelmatig reist. Ik ben met mijn Amerikaanse vrouw getrouwd in de Armeense kerk in Old-Dhaka volgens de Bangladeshese wet. Groot feest met daarna recepties in drie landen.

Een bijzondere reiservaring was die voor PUM naar Tanzania voor het project '*Rehabilitation of the vegetation on the estate of Kilimanjaro International Airport*'. Na een non-stop vlucht van Schiphol landde ik letterlijk midden in mijn projectgebied en kon zonder verder te reizen direct aan de slag.

Cathrien de Pater

Mijn naam is Cathrien de Pater, 57 jaar.

Ik heb tropische bosbouw gestudeerd in Wageningen in de woelige zeventiger jaren. Dat was toen nog een erg technische studie en wij studenten vonden natuurlijk dat het moest veranderen. Waar bleef de mens in het bos? Gelukkig werd 'Forests for People' sindsdien een gezaghebbend onderwerp. Na omzwervingen op de Kaapverdische Eilanden en de Filippijnen mocht ik de ontwikkeling meemaken van het *Community Forestry Programme* in Nepal. Later deed ik hetzelfde werk vanuit Nederland, waar sociale bosbouw inhoudelijk tot de kern van het OS bossenprogramma behoorde. Ik denk altijd met plezier terug aan de Steungroep Bossen, Bosbouw en Biodiversiteit, een fantastisch team dat het collectief geheugen vormde op bossengebied voor de Nederlandse overheid. Wij geloofden in tweerichtingsverkeer en hoopten de stem van 'het zuiden' door te laten klinken in beleid... Een taaie missie. Hoe zorg je dat bos goed beheerd wordt door boeren die er zelf beter van moeten worden? Wat nu een gevestigde studie is, moest toen van de grond af aan worden opgebouwd. Technische kennis is nodig, jawel, maar ook waardering van lokale kennis, inzicht in culturen, processen, communicatie en organisaties. En ja, ook religie speelt een rol, al is het maar vanuit het basisconcept van 'verbondenheid' waar iedereen vandaag de dag zo naar op zoek is, ook in Nederland waar ik nu werk aan communicatie en biodiversiteit. Met mijn bossenervaring en de bul van een Nijmeegse Masterstudie Religiewetenschappen op zak, specialiseer ik me nu in het nieuwe werkveld 'natuur en religie'. Er is nog veel te doen.

Ard Lengkeek

Vanaf mijn zesde jaar wilde ik al naar Afrika. Toen ik dan ook na mijn studie plantenveredeling, in 1990 bij de toenmalige Dorschkamp kon kiezen tussen een stage in Afrika of Azië, was de keuze snel gemaakt: een stage in Burkina Faso bij het bosbouw zaadcentrum. Thuis wel even de atlas gepakt, want Burkina Faso... Ja, veel vooruitgekomen ben ik sindsdien blijkbaar niet, want ik schrijf dit stukje vanuit Burkina, waar ik samen met boeren bomen aan het planten ben voor mijn bedrijf.

Na mijn stage in Burkina Faso ben ik verder gegaan in forest genetics, domesticatie en *agroforestry*. Ik ben gepromoveerd op mijn onderzoek over hoe boeren op Mount Kenia de diversiteit binnen en tussen boomsoorten gebruiken en conserveren. Na jaren van onderzoek ben ik een paar jaar geleden ondernemer geworden en dat bevalt enorm. De impact van mijn werk is veel groter: er worden meer bomen geplant en er zijn meer boeren die een extra inkomen hebben. Ook vind ik de vrijheid ideaal. Wanneer er weer ideeën opkomen, kan ik die direct uitproberen.

Gedegen onderzoek blijft wel trekken. Ik werk daarom veel samen in *public private partnerships*. Af en toe doe ik een consultancy, nu bijvoorbeeld maak ik een *position paper* over biofuels voor ICRAF. Verder haal ik PSI-subsidies binnen voor bedrijven in ontwikkelingslanden (Private Sector Investeringsprogramma van OS), want ondernemen is leuk, maar het geld dat ik investeer moet ergens vandaan komen.

Jeannette van Rijsoort

Het andere China.

Na mijn afstudeeronderzoek (Biologie, UU) in de Amazone van Bolivia in 1992 wilde ik maar één ding: wonen en werken in een tropisch bos, bijdragen aan de bescherming daarvan. Die gelegenheid kwam in 1998: China. Niet meteen een land waar je aan denkt als je aan tropisch bos denkt. Ik ging werken in Yunnan, het Zuidwesten van China, waarvan het zuiden subtropisch is en het noorden het begin van het Tibetaanse plateau. Het is ver weg van het 'ontwikkelde' en geïndustrialiseerde oosten van China – het beeld van China dat wij in het westen vooral kennen. In deze provincie zijn bossen, de biodiversiteit is hoog, en de 25 groepen minderheden zijn er in de meerderheid. De steden ontwikkelen zich met een duizelingwekkende snelheid, terwijl een groot deel van de plattelandsbevolking nog in extreme armoede leeft. Hier kun je in één blikveld zoveel tegenstrijdigheden zien, dat je je realiseert dat één mening over China nooit volstaat.

Het gegil van varkens. Het is 30 januari 1999 en ik bevind me in Nan Pu He (*moeilijk te beklimmen helling bij de rivier*) in een natuurpark aan de Lancangrivier, die een eind verderop, in Vietnam, Mekong heet. Mijn gastheer heeft net zijn dikste varken een doodsteek gegeven. Het wordt door een paar mannen vakkundig en zeer liefdevol tot hapklare brokken gesneden. Ook de andere gezinnen in dit afgelegen bergdorp bereiden zich op deze manier voor op het Chinese Nieuwjaar. De avond hiervoor hebben we tot middernacht bij een houtvuur in gesprek met een groep dorpelings, geprobeerd uit te leggen wat we hier komen doen: bescherming van bos en biodiversiteit in zeven natuurparken in Yunnan. Het is moeilijk uit te leggen. Van het wild hebben ze alleen maar last: die eten immers hun gewassen en vee op. Met het ouder worden van de medicijnmannen sterft de kennis van de natuur en de ecologie uit. Mijn gastvrouw heeft de hele avond aandachtig geluisterd en mij met heldere, onderzoekende ogen aangekeken. Het is de eerste keer dat ze een buitenlander ziet. Oprecht verbaasd zegt ze dat ik er eigenlijk helemaal niet zo anders uitzie dan zij.

Is er toekomst voor de tropische bosbouw?

Interview met Herman Savenije en Kees van Dijk

*Programme Coordinator, respectievelijk Senior Advisor
bij Tropenbos International.*

Kees van Dijk en Herman Savenije

"Kees en Herman op zoek naar nieuwe ontwikkelingen en trends in de bossen"

Herman en Kees zijn VTB-ers van het eerste uur, nauw betrokken bij haar oprichting in 2000. Herman was zelfs een van de oprichters van de Stichting BOS, waaruit de VTB geboren werd. Beiden lopen al een flink tijdje mee in de uitvoering van het beleid voor tropische bossen. Onlangs verscheen in *Unasylva*, het mondiale bossentijdschrift van de FAO, een artikel van hun hand, waarin ze een aantal ontwikkelingen rondom tropische bossen en hun beheer de maat nemen¹. Ze stellen dat de tropische bosbouw op een kruispunt staat, dat er dus een aantal zaken anders moet. Een mooie reden om ze over hun ideeën aan de tand te voelen. (De redactie)

Wat zien jullie als de belangrijkste trends rondom de tropische bossen en hun beheer?

Kees: We zien de laatste jaren dat tropische bossen hoger op mondiale politieke agenda's zijn gekomen, zoals die van klimaat, biodiversiteit, energie, water, duurzame grondstoffenvoorziening en armoede. Er is een groeiend besef dat bossen behalve de productie van hout, diverse andere functies hebben die wellicht belangrijker zijn voor ons bestaan en welzijn en dat door de ontbossing en ongebreidelde houtkap deze functies in het geding zijn. Goed beheer van bossen wordt in die agenda's dan ook steeds meer gezien als deel van de oplossing.

¹ Savenije, H. & K. van Dijk. 2010. World forestry at a crossroads: going it alone or joining with others? *Unasylva* 234/235, Vol. 61: 66-70.

Herman: Het besef is gegroeid dat het tropische-bossenprobleem meer is dan een probleem van bosbouwers of van 'de bosbouwsector', maar dat het vooral een maatschappelijk en politiek vraagstuk is. De onderliggende oorzaken van ontbossing hangen samen met armoede- en rijkdomvraagstukken, consumptiepatronen, *competing claims* en machtsverhoudingen, en met de maatschappelijke organisatie van besluitvorming (bestuur, instituties, participatie en democratie). Een gevolg daarvan is dat allerlei groepen zich op de tropische bossen gestort hebben en dat iedereen een mening heeft over wat er met de tropische bossen moet gebeuren.

Kees: Die belangstelling komt uit allerlei hoeken en gaten, uit richtingen waarvan we tien, vijftien jaar geleden niet het geringste vermoeden hadden: van klimaatonderhandelaars, producenten van biobrandstof, internationale en nationale NGO's, tot de man in de straat.

Herman: Ook de politiek kan er niet meer omheen. Die aandacht is mooi, maar het institutionele landschap, - de veelheid aan aanspraken en spelers - en de besluitvorming over bossen is een stuk complexer geworden. Daar weten we nog niet goed raad mee.

Herman: Tegelijkertijd constateren we dat die aandacht voor tropische bossen niet erg uitgebalanceerd, soms wat '*hyperig*' is. Waarom gaat de aandacht hoofdzakelijk uit naar tropisch regenwoud en vooral naar het onaangetaste tropisch regenwoud?

Kees: Waarom stoppen we zoveel van onze capaciteit in het bedenken van systemen om die bossen op een hopelijk duurzame manier te kappen en doen we zo weinig met de bossen waar al gekapt is? Waarom doen we bijna niks meer met tropische droge bossen? Eind jaren tachtig ging vooral daar de mondiale aandacht naar toe. Waarom doen we nu vrijwel niets met de grote arealen gedegradeerde en secundaire bossen? Uit die gedegradeerde bossen hebben we jarenlang hout gehaald zonder daarvoor de werkelijke kosten te vergoeden. Past dat niet in een systeem van de betaling voor biodiversiteitsdiensten van de *global commons*? Onze boodschap is dat we het blikveld moeten verbreden, dat bosbouwers hun rol als deskundige moeten opeisen en dat er nieuwe wegen worden ingeslagen. Er moet meer gedaan worden aan

Hoofdstuk 5 Is er toekomst voor de tropische bosbouw?

herstel van gedegradeerde bossen, meer aan de financiering van bosbeheer, meer aan landschapsbenadering en droge bossen, en minder aan het bedenken van methodes voor het kappen van het nog natuurlijke tropische regenbos.

Herman: Een andere trend is dat er veel discussie zal ontstaan over het gebruik van natuurlijke grondstoffen als gevolg van de mondiale

economische ontwikkeling en de groei van de wereldbevolking. Er komt meer vraag naar constructiehout, papier, NTFP's, bio-energie en biobrandstof, allemaal producten waarvan we het gebruik als vanzelfsprekend ervaren en vaak niet eens beseffen waar het vandaan komt. Er komt dus veel meer druk op de grond waarop bossen staan. Hoe gaan we daar mee om? Als we doorgaan zoals nu, zal er een enorme

wissel worden gelegd op nog bestaande bossen en neemt de druk toe om die te vervangen door oliepalm, ondanks alle wensen om het bos te behouden voor biodiversiteit, klimaat, water e.d.

Kees: Met hout is het hetzelfde als met vlees. We kopen de kiloknaller, maar willen wel dat varkens en koeien netjes behandeld worden. Ook bij bossen en hout is er de *disconnect* tussen de productiebasis en het product. Hout gebruiken we voor van alles en nog wat, maar tegen plantages is weerstand en de consument ervan overtuigen om een meerprijs te betalen voor 'goed' hout is een moeizaam proces.

Staan we er beter voor dan pakweg 10 jaar geleden?

Kees: Ja, geen twijfel. Er is meer aandacht voor bossen en men is zich meer bewust van het belang van bossen voor het leven op aarde. Er is een beter inzicht in de mogelijkheden, en mondiaal bestaan er meer initiatieven voor goed bosbeheer en -behoud dan ooit tevoren. Moderne technologie, globalisering en verbeterde communicatie zorgen ervoor dat men steeds minder zo maar z'n gang kan gaan in het bos. De netto ontbossing is minder geworden en het tempo van ontbossen lijkt af te nemen, maar de omvang van tropische ontbossing en degradatie is nog steeds ontoelaatbaar hoog. Dit alles heeft dus nog niet geleid tot een substantieel beter gebruik en betere bescherming van tropische bossen.

Herman: Er is een begin gemaakt, maar er is nog een lange weg te gaan. In een aantal landen is een transitie naar toenemend bosareaal gemaakt, zoals in Vietnam en Costa Rica.

Kees: Vanuit de rijke landen hebben we vooral instrumenten als

certificering en FLEGT ingezet om de productie en handel van illegaal en niet duurzaam hout tegen te gaan. De discussie over duurzaam geproduceerd hout speelt daarin een rol, maar dat is niet genoeg. Het gaat vooral om het aanpakken van de onderliggende oorzaken van ontbossing en slecht bosbeheer. Die liggen meer op het vlak van goed beleid en naleving, geloofwaardige en effectieve instituties, rechtszekerheid van eigendom en gebruik, economische stimulansen en van eerlijke verdeling.

Herman: De discussie over het financieren van bosbeheer en bosbescherming wordt een kernthema in de komende jaren. Zolang bossen niet voldoende opleveren, met name voor degenen die in en om dat bos wonen, zullen ze blijven verdwijnen.

Kees: Op de een of andere manier zullen bossen 'staand' een hogere waarde moeten krijgen dan 'liggend'. Niet alleen een virtuele waarde, maar het moet ook *'in cash or kind'* iets opleveren. Zolang dat niet gerealiseerd wordt, is er weinig reden tot optimisme over het voortbestaan van bossen, met uitzondering van de gebieden die door wetgeving als beschermde gebieden worden aangemerkt en bovendien effectief beheerd worden. Maar *conservation* kan en mag niet de enige manier van bosbehoud zijn.

Herman: De grote uitdaging is om voor de verschillende functies die het bos heeft, inkomsten te genereren, mogelijkheden voor investering te vinden en hiervoor financieringsmechanismen en randvoorwaarden te creëren waardoor niet alleen duurzaam hout, maar ook andere goederen en diensten geld opleveren.

Kees: Een enkele functie van het bos zal doorgaans onvoldoende inkomsten opleveren om de financiële rekening van duurzaam bosbeheer sluitend te maken.

Is de tropische bossensector voldoende op haar toekomst voorbereid?

Herman: Nee! We hebben het gevoel dat iedereen met het tropische bos aan de haal gaat, behalve de tropische bossensector zelf. Hij staat erbij en kijkt er naar. Het zijn vooral partijen van 'buiten het bos' (NGO's, klimaatmensen) die de meest vernieuwende ideeën lijken te hebben en het meest op de voorgrond treden als het gaat over tropische bossen en het beheer daarvan.

Hoofdstuk 5 Is er toekomst voor de tropische bosbouw?

Kees: Bosdepartementen binnen overheden zijn vaak erg traditioneel, op houtproductie gericht, introvert en met weinig benen in de maatschappij. Qua capaciteit zijn ze vaak tot het absolute minimum gekrompen. We vinden onze collega's in de krochten van de Ministeries van Landbouw. In verschillende landen hebben veel sterkere biodiversiteitsafdelingen, vaak geholpen door donoren, in de Ministeries van Milieu het stokje grotendeels overgenomen van de bosbouwers. Kennelijk is het niet mogelijk om gezamenlijk op te trekken voor een integraal beleid voor het beheer én de bescherming van bossen. Overal ligt de productiesector onder vuur. Er is een imago – vaak gerechtvaardigd – van inefficiëntie, corruptie, intransparantie en zelfs criminaliteit. Hoe kon dit gebeuren en waar is het misgegaan? Is er iets mis met de opleiding?

Herman: Het imago van 'corrupte houthakkers' vertroebelt veel discussies en blijft de sector als geheel achtervolgen. Het overschaduwde het feit dat er in de bosbouw veel kennis, expertise en ideeën zijn opgebouwd over goed beheer en de instandhouding van tropische bossen, en hoe dat ten goede kan komen aan de bevolking ter plaatse en aan maatschappelijke ontwikkeling. Die kant – naar ons idee de moderne versie

van 'echte bosbouw' – wordt slecht voor het voetlicht gebracht. Vaardigheden om strategisch te opereren en te communiceren zijn in de bossensector niet sterk ontwikkeld.

Wat zien jullie als de echte uitdagingen voor de tropische bossenskundigen. Wat moet er veranderen?

Kees: Kom uit de kast! Bied de wereld alternatieven voor de productie van hout uit het primaire tropische regenwoud. Stop het ontwikkelen van weer nieuwe certificaten voor de kap in natuurlijke bossen. Geef alternatieven door de andere functies van bossen te benadrukken. Kijk naar andere typen bossen in de verschillende regio's. Voor mij is de uitdaging voor bosbouwers niet om primair bos te beheren. De uitdaging is om mogelijkheden te bedenken voor het beheer van gedegradeerde bossen en secundaire bossen. Het is ook een uitdaging om plantages op te zetten die behalve houtproductie ook de functies betreffende biodiversiteit, water, koolstof en *beauty* meenemen. We hebben in Nederland mooie systemen van geïntegreerd bosbeheer bedacht. Doe daarmee iets in de tropen. Geef aan klimaatmensen de optie om niet alleen te denken in rijtjes bomen en in kilo's koolstof, maar ook in de overige functies.

Herman: Meer dan voorheen moet de bossensector en moeten de tropische bossendeskundigen zich actiever strategischer en meer politiek opstellen in het maatschappelijk debat over tropische bossen. Ze moeten aansluiten bij de actuele politieke en sectorale agenda's en aangeven wat de sector daarin concreet te bieden heeft. Dat betekent veranderingen in opvatting, houding en werkwijze in de bosbouwsector, wil zij in de toekomst een interessante, ter zake doende en effectieve partner blijven in de ontwikkeling en uitvoering van de bossenagenda. Er moet geïnvesteerd worden in vaardigheden zoals het stimuleren en faciliteren van communicatie, conflictmanagement, consensusvorming. Dit moet gebeuren in samenwerking met, en over de grenzen heen van groepen en gemeenschappen. De rol van bosseninstituten moet veranderen van 'zelf doen' naar die van dienstverlener en leverancier van inhoudelijke en beleidsmatige bossendeskundigheid. Concepten en methoden, hoogwaardige expertise en uitvoeringscapaciteit moet worden aangeleverd, met als doel dat bossen (met waarborging van hun multifunctionaliteit en integraal behoud van bosecosystemen) een optimale bijdrage leveren aan duurzame ontwikkeling.

Is er toekomst voor de tropische bosbouw?

Kees: Ik denk dat er meer dan ooit behoefte is aan de specifieke professionele kennis van de bosbouwer die in staat is om de meervoudige maatschappelijke vragen aan het bos in samenspraak met anderen te vertalen in specifiek, effectief beheer en een stevige bossenagenda voor de toekomst. Het in praktijk brengen van goed bosbeheer is iets anders dan er over praten dat het moet gebeuren.

Herman: Daar ben ik het helemaal mee eens. Er moet hard gewerkt worden om van het imago van *bosafbouwers* af te komen en dit weer om te zetten in de essentie van onze professie, namelijk die van *bosbouwers* die in staat zijn zich te verbinden en samen te werken met anderen, als volwaardig erkende professionals en gelijkwaardige *stakeholders*.

Hier ligt een mooie uitdaging voor de VTB!

Historische en recente ontwikkelingen in de tropische bossen

Tijd	Ontwikkeling
1850	Koloniaal bosbeheer; eerste Staathoutvesters worden aangesteld voor met name teakbeheer, maar ook voor de 'wildhoutbossen'; aandacht voor bosveldbouw/ <i>taungya</i> .
1890	Rubber 'boom': in de Amazone komt grootschalig rubberap tot ontwikkeling, gevolgd door rubberaanplant in Zuidoost Azië.
1930	Bos is grotendeels eigendom van de koloniale overheid; eerste grootschaliger aanzetten van beheer van natuurlijk bos.
1945	Bosexploitatie van hout vooral nog kleinschalig, in mindere mate bosbijproducten.
1965	Grootschalige houtproductie komt van de grond. Koloniën onafhankelijk. Groeiende internationale vraag naar tropisch hout. Ontwikkelings"hulp" doet zijn intrede.
1978	'Forests for People': Social Forestry en belang van participatie van bosbewoners in bosbeheer wordt steeds meer onderkend.
1980	Vooral aandacht voor brandhout en droge tropen: verwoestijning rond de Sahara; boomaanplant en dorpsbosjes; ' <i>gestion de ferreire</i> '.
1983	<i>Watershed management</i> ; naast brandhoutproblematiek ook meer aandacht voor bossen in waterstroomgebieden (bodembescherming, waterregulering).
1986	FAO <i>Tropical Forestry Action Plan</i> : opstellen van nationale bossenplannen en internationale financiering daarvoor.
1987	Toenemende roep om bescherming Tropisch Regenwoud; milieubeweging verzet zich tegen grootschalige kap; vraag om boycotts.
1989	Inheemse volken en <i>Non Timber Forest Products</i> krijgen meer aandacht; ook opgevoerd als reden en mogelijkheden tot behoud van tropisch regenwoud.
1990	<i>Joint Forest Management</i> ; druk op overheden en bosbedrijven om lokale stakeholders bij bosbeheer te betrekken.
1991	Biodiversiteit en bosbescherming in het middelpunt van belangstelling. In Nederland wordt Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud (RTR) uitgebracht. Is tot op heden de basis van het internationale overheidsbeleid voor bossen. Boscertificering en keurmerken komen van de grond om goed bosbeheer te bevorderen.
1992	UNCED in Rio: Conventie voor Biodiversiteit, Klimaatconventie, Woestijnverdrag, <i>Forest Principles</i> aangenomen.
1993	UN <i>Intergovernmental Panel on Forests</i> (IPF) ingesteld om tot mondiaal bossenverdrag te komen. Oprichting FSC, en later diverse andere schema's, zoals PEFC.
1994	Bufferzones als nieuwe oplossing in de bescherming van bossen.
1995	Intergovernmental Forum on Forests (IFF) volgt IPF op om bossendiscussie voort te zetten. Beleggen in houtplantages (teak) neemt een vlucht.
1996	Ecotoerisme 'ontdekt' als een nieuw middel om inkomsten te genereren voor de bescherming van bossen.
1997	<i>Kyoto protocol/Clean Development Mechanism</i> : CO ₂ -vastlegging door (her)bebossing.

1998	Armoedebestrijding en 'good governance' steeds meer onderkend als voorwaarden voor goed bosbeheer. UN Forum on Forests volgt IFF op en richt zich op een 'non-legally binding instrument for all types of forests'. Landen oproepen om intersectorale <i>multistakeholder National Forest programmes</i> te ontwikkelen, als raamwerk voor beleid en uitvoering. NFP Facility en PROFOR komen hieruit voort.
1999	CBD definieert Ecosysteembenadering; ook wordt een <i>Expanded Work Programme on Forest Biodiversity</i> opgesteld.
2000	Donoren werken steeds meer met sectorbenadering; toenemende aandacht voor illegale houtkap, maar ook voor <i>bushmeat</i> . Ondanks de opstelling van de <i>Millenium Development Goals</i> (MDGs) lijkt maatschappelijke betrokkenheid bij natuur en milieu in het Westen terug te lopen, dus ook bij bossen. 'Millennium-milieumoeheid'.
2002	Johannesburg: Rio plus 10: oproep tot Privaat-Publieke samenwerking en nieuwe partnerships om de mondiale ontwikkelingsproblemen aan te pakken.
2005	EU FLEGT Actie Plan gestart als handelsinstrument om verantwoord bosbeheer te bevorderen; illegale kap en handel van hout, corruptie en andere misstanden in de bosbouwsector worden steeds meer bespreekbaar in de beleidsarena's. Wereldbank start regionale FLEGT-processen.
2005	De relatie tussen klimaatverandering en bossen wordt steeds meer onderkend en geeft hernieuwde boost aan de bossen beleidsagenda. Ontwikkelingen in biomassa die direct en indirect invloed heeft op de tropische bossen inclusief de oprichting van round tables for sustainable soy and palm oil, etc.
2007	Bali Actie Plan van Klimaatverdrag roept op om het REDD financieel mechanisme te ontwikkelen om de uitstoot van CO ₂ als gevolg van ontbossing en degradatie tegen te gaan. Mondiaal politiek draagvlak is groot.
2008	Diverse mondiale mechanismen in het leven geroepen om landen "REDD-ready" te maken: <i>Forest Carbon Partnership Facility</i> , UN-REDD, <i>Forest Investment Programme</i> . In UNFF wordt een <i>non-legally binding instrument</i> aangenomen met mondiale doelstellingen voor bossen, maar lijkt door de REDD+-discussie ondergesneeuwd onder het klimaatverdrag.
2010	Bossen steeds meer onderkend als essentieel onderdeel van de oplossing van mondiale agenda's als klimaatverandering, energie, biodiversiteit, armoede en economische ontwikkeling, maar lijkt tegelijkertijd minder zichtbaar (REDD+ discussie dreigt de duurzaam bosbeheeragenda te overlopen).

Tropische bossen en biodiversiteit

2010 is het jaar van de biodiversiteit. Tropische bossen herbergen veel van deze biodiversiteit. Dit artikel is een lofzang op de rijkdom van tropische bossen, schenkt aandacht aan hun bedreigingen en is een pleidooi voor hun bescherming.

Frans Bongers

*Hoogleraar bij de
leerstoelgroep Boscologie en
Bosbeheer van Wageningen
Universiteit*

Biologische diversiteit (biodiversiteit) betekent biologische verscheidenheid, het aantal, de verscheidenheid en de variabiliteit van alle levende organismen: dieren, planten, zwammen en micro-organismen. Hieronder valt de diversiteit binnen soorten (genetische diversiteit), tussen soorten (soortendiversiteit) en tussen de ecosystemen waartoe ze behoren (ecosysteemdiversiteit). Biodiversiteit is zo belangrijk dat 2010 door de Verenigde Naties is uitgeroepen als het jaar van de biodiversiteit. Wereldwijd. Het belangrijkste doel is het vergroten van het begrip van het belang en de rol van biodiversiteit voor de ondersteuning van leven op aarde. Tropische bossen zijn daarbij van groot belang, omdat ze een zeer groot deel van de biodiversiteit op aarde herbergen.

Biodiversiteit is dus gewoon verscheidenheid. Verscheidenheid in soorten, vormen en structuren van biologische eenheden. Maar in de volksmond toch vooral verscheidenheid aan soorten planten en dieren. Vaak worden vooral de aantallen soorten benadrukt, soms ook de aanwezigheid van soorten die weinig voorkomen (zeldzame soorten), of soorten die alleen op bepaalde specifieke plekken voorkomen (endemische soorten). Soorten die bedreigd zijn in hun voortbestaan, de bijna-dodo's van deze tijd: de Sumatraanse tijger, de Javaanse neushoorn, de Borneo dwergolifant.

Biodiversiteit is bijvoorbeeld wat een spectaculaire expeditie van allerlei specialisten vindt in de tropische Foja bergen van Indonesisch Papua eind 2008 (verschillende nieuwe zoogdieren, een paar nieuwe vogels, een nieuw reptiel, een nieuwe kikker, minstens twaalf nieuwe insectensoorten), wat boomklimmende biologen in de kronen van tropische regenwoudgiganten vinden (onder andere duizenden soorten kevers, honderden mieren, tientallen kakkerlakken). Van het ruw geschatte aantal soorten op de wereld (20-100 miljoen, momenteel zijn er 1.6 miljoen beschreven) komen 40-75% (ook) voor in tropisch regenbos. Biodiversiteit, dat zijn toch eigenlijk aantallen

diersoorten. Natuurlijk, van de circa 285.000 soorten planten op de wereld komen zo'n 170.000 voor in de tropen (ter vergelijking: in Nederland hebben we er zo'n 1400).

Dieren zijn er veel meer. Ze zijn ook spannender, toch? Meer verschillende vormen, meer strategieën om te overleven, meestal veel dynamischer interacterend met hun omgeving. We zien het momenteel bijna elke dag op televisie, in de krant, op internet. Honderden boeken komen er uit over biodiversiteit, prachtige foto's, in de meeste gevallen documenteren ze de uniciteit van levensvormen. Insecten, als je ze van dichtbij bekijkt (en als ze je niet steken of bijten) zijn fantastisch in hun variatie, fotogeniek met hun extreme vormen en kleurenpracht.

Maar vele soorten worden bedreigd: de bossen waarin ze leven verdwijnen op grote schaal.

Biodiversiteit in tropisch regenbos

Zonder twijfel is de biodiversiteit in tropische regenbossen hoger dan in andere bossen. Er komen meer soorten bomen, meer lianen en meer epifyten voor dan elders. Er zijn meer soorten dieren in nagenoeg alle groepen, van insecten tot primaten, van amfibieën tot vogels. Er zijn ook meer zeldzame soorten, en meer endemische.

Regenbossen zijn zonder meer de meest tot de verbeelding sprekende bossen. Hoog opgroeiende, imponerende bomen, sommige met gigantische plankwortels, lianen die door het bos slingeren, vele epifyten (planten die op andere planten groeien zoals veel orchideeën, bromelia's, mossen en korstmossen). Daarnaast is er een kans om leuke en spannende dieren tegen te komen (apen, vele vogels, varkentjes, slangen, kikkers, heel veel insecten en nog veel meer). Regenbossen op rijkere bodems zijn vaak weelderig: de groei van planten is uitbundig, veel planten groeien op en door elkaar. Regenbos geeft in het algemeen een wat chaotisch beeld, prachtig in contrast met de georganiseerde bossen die we in onze contreien meestal zien. Onder in het bos is het meestal wat aan de donkere kant, waardoor er helaas weinig bloemen te zien zijn. Boven in het bos des te meer, maar het is wat lastiger daar te komen. Klimtouwen, boomklemmen, ladders, loopbruggen, hijskranen en het

Hoofdstuk 6 Tropische bossen en biodiversiteit

kronendakvlot hebben de laatste 20 jaar mogelijk gemaakt dat veel nieuwe soorten zijn ontdekt in het kronendak van diverse tropische regenbossen, zowel in Latijns-Amerika als in Afrika en Azië.

Tropisch bos is meer dan tropisch regenbos

Hoewel regenbossen met hun vele soorten vaak de smaakmakers zijn en daardoor veel interesse

wekken, komen tropische bossen ook voor in droge streken (van ondoordringbare stekelige bossen in Zuid Mexico tot open bossen in Kenia), op arme bodems (de witzandbossen in de Guyana's zijn wereldberoemd), in gebieden die elk jaar overstromen (de zwartwater overstroomde nutriëntenarme igapó en de witwater overstroomde nutriëntenrijke varzea in het amazonebekken), op diepe veenbodems (in Maleisië en Indonesië), in alle tropische berggebieden (bijvoorbeeld de heidebossen in de bergen van Ethiopië). Langs de gradiënten in omgevingsfactoren (hoeveelheid en spreiding van regenval, bodemkwaliteit in termen van watervasthoudend vermogen en beschikbaarheid van voedingsstoffen, temperatuur) veranderen de tropische bossen drastisch in structuur, samenstelling en dynamiek. Dat de diversiteit in soorten en levensvormen ook drastisch verandert langs die gradiënten zal niet verbazen. Dat geldt zowel voor planten als voor dieren. Met de veranderingen in die soorten veranderen ook de voedselwebstructuren die de functionele verbanden vormen tussen al die soorten. Hoe meer soorten hoe complexer het voedselweb. Hoe complexer het voedselweb, hoe moeilijker het is de werkingen daarvan te doorgronden en daarmee ook te bepalen wat de effecten van veranderingen van onderdelen daarin zullen zijn. De werkelijke effecten van een of meerdere verdwijnende soorten uit het bos, door de jacht bijvoorbeeld, zijn dan ook moeilijk te bepalen. Dit heeft grote consequenties voor ingrepen door de mens. Biodiversiteit in tropische bossen omvat dan ook het geheel van de diversiteiten van al die verschillende bossen en bostypen.

Veranderingen in biodiversiteit

Biodiversiteit is niet constant. Bossen zijn door diverse oorzaken voortdurend in verandering. Verstoringen van buitenaf, zoals door stormen, landverschuivingen, vulkanische erupties, of

menselijk handelen (grootschalige kap, intensieve jacht) leiden tot verschuivingen in bosstructuur, microklimaat, plant-dierinteracties, en daarmee tot verschuivingen in diversiteit van soorten. Niet alleen verschuivingen in aantallen soorten, maar ook in welke soorten dat zijn: kwalitatieve veranderingen dus. Als gevolg van grootschalige verstoring van de bosstructuur zullen pioniersoorten (bomen en andere planten die als eerste de opengevallen plekken innemen) dominanter worden in het bos. Dit gaat ten koste van soorten die specifiek zijn voor oude bossen met weinig verstoring. Bij kleine verstoringen zal het aantal soorten vaak toenemen (er komen immers nieuwe lichtminnende soorten bij); bij grootschalige verstoringen komen er wel lichtminnende soorten bij, maar zal het aantal schaduwverdragende soorten (en dat zijn er meestal veel meer) afnemen. Met de verandering in aantal en karakteristieken van de soorten planten zullen ook de daaraan gerelateerde diersoorten (bladetende herbivoren bijvoorbeeld) veranderen en ook de aan die dieren verbonden dieren. Het voedselweb verandert dus drastisch en de biodiversiteit van het systeem neemt meestal af.

Veranderingen in biodiversiteit en verschuivingen in soorten zijn heel gewoon. Toch zijn veel mensen bang voor zulke veranderingen. Het gaat er om welke veranderingen we acceptabel vinden en welke niet, en waarom. Waar liggen de marges van natuurlijke veranderingen en waar worden die overschreden?

Heel belangrijk is het 'ecologische veerkracht' concept. In hoeverre is het systeem in staat te herstellen van een ingreep? En wat is herstellen? Is terugkeer naar de 'oude situatie' het ultieme doel, of mag er een bepaalde verandering plaatsvinden, bijvoorbeeld een verandering die van nature ook zou plaatsvinden? En in hoeverre kan of moet de mens hier ingrijpen, of een helpende hand bieden? Restoratie van tropisch bos kan nodig zijn om biodiversiteit te behouden of te vergroten, maar ook zonder de mens kan herstel optreden. De resultaten van dat herstel zullen anders zijn dan de 'oude situatie'. De vraag is of dat erg is, en of die nieuwe situatie wellicht ook belangrijke ecosysteemfuncties en -diensten kan vervullen.

De meeste tropische bossen zijn in mindere of meerdere mate verstoord. Door natuurlijke oorzaken of door de mens. De effecten daarvan voor biodiversiteit hangen af van het type en de mate van verstoring. Het is dan ook van belang om bossen die slechts weinig verstoord zijn zo goed mogelijk te beschermen. Dat komt de veerkracht van een groter gebied ook ten goede. In de bergen van Ethiopië

bijvoorbeeld zijn de weinig overgebleven bossen (bossen rond kerken, in meer of mindere mate beschermd) van cruciaal belang voor de ecologische veerkracht van een groot gebied. Restoratie van het gedegradeerde berglandschap kan slechts plaatsvinden vanuit die laatste bosrestanten.

In de Neotropen zijn vele bossen in feite relatief jong, vaak opgegroeid nadat het land een tijd gebruikt is als landbouwgrond. Deze secundaire bossen zijn de toekomst van de bossen in die regio, omdat oude bossen nog steeds veelvuldig gekapt worden. Deze secundaire bossen zijn vaak minder divers in soorten dan de oude bossen in de omgeving, maar ze zijn wel meer divers dan veel andere vormen van landgebruik. Met voldoende resterende elementen oud bos in de buurt kunnen dergelijke nieuwe bossen zich zeer wel ontwikkelen tot hoogdiverse systemen. Aangezien vele factoren hierbij een rol spelen (bijvoorbeeld bodemtype, hoeveelheid en temporele spreiding van regenval, historisch landgebruik, afstand tot oud bos, karakter van het oude bos, middelen van connectiviteit), zijn de patronen en processen in die ontwikkelingen nog lang niet geheel uiteengegafeld.

Moeten bossen biodivers zijn?

Vele bossen in de wereld, ook in de tropen, hebben helemaal geen hoge diversiteit aan soorten. Dit geldt voor veel bossen in de droge tropen (bijvoorbeeld bossen gedomineerd door *Acacia*'s in de Sahel, of door de wierookboom in de hoorn van Afrika), voor vele bossen hoog in tropische bergen (de Andes, of Afromontane bossen), en ook voor verschillende laagland regenbossen (vaak door leguminosen gedomineerde bossen in Liberia, Kameroen en beide Congo's, *Shorea curtisii* bossen in Azië).

Is dat erg? Nee, want dat is de natuur van die bossen. De dominante soorten zijn blijkbaar beter in staat zich te ontwikkelen dan andere soorten. Het is reuze interessant om uit te zoeken waardoor die soorten dat kunnen doen, welke specifieke kenmerken ze hebben die dat verschil met andere soorten maakt.

Zijn die bossen dan minder waard? Nee, ook niet. Verschillende van die bossen hebben zeer belangrijke functies: vasthouden van de bodem, leveren van brandhout (nagenoeg allemaal), leveren van allerlei producten zoals arabische gom (*Acaciabossen* in de Sahel), wierook, leveren van hoogwaardig hout (*Okoumé*).

Biodiversiteit in tropische bossen wordt sterk bedreigd

Er zijn vijf grote oorzaken van bedreiging van biodiversiteit. Vermindering van habitat is denk ik de belangrijkste. Veranderingen in landgebruik, met name de omzetting van bos naar landbouwgrond,

is nog steeds de grootste directe oorzaak. Als tweede is overmatig, niet-duurzaam gebruik van bos van belang, met name voor soorten die direct gebruikt worden en voor soorten die daarvan afhankelijk zijn. Als derde is klimaatverandering een bedreiging. Door temperatuurstijging zullen niet-aangepaste soorten op termijn verdwijnen, met mogelijk flinke verschuivingen in soortensamenstelling als gevolg.

Als vierde factor geldt de grote hoeveelheid invasieve soorten. Wereldwijd is van meer dan 500 soorten inmiddels aangetoond dat ze een effect hebben op biodiversiteit. De laatste belangrijke factor voor bedreiging van biodiversiteit is verontreiniging en vervuiling. Door ophoping van onder meer stikstof en fosfor, met name door overmatig gebruik daarvan in de landbouw, verrijkt vooral het aquatische milieu. Voor tropische bossen speelt deze laatste factor geen grote rol.

Behoud van tropische bossen en dus biodiversiteit

Tropische bossen zijn mooi, interessant en belangrijk. Veel mensen zijn daarvan overtuigd en wijzen op het belang van biodiversiteit (een hogere biodiversiteit vergroot de kans op belangrijke producten), het belang van opslag van koolstof (waardoor klimaatverandering minder snel verloopt), het belang van de vele producten uit het bos voor zowel lokale bewoners als voor mensen ver weg (hout, vruchten, bloemen, harsen, bast, medicijnen...), het belang van de vele diensten (erosievermindering, water vasthouden (zie de grote overstromingen langs rivieren uit berggebieden in de hele wereld), de culturele en religieuze waarden van bossen (bossen als leerobject, voor ecotoerisme, als locatie voor aanbidding van god of goden). Dit geheel van belangen kan worden gevat in de term *ecosysteemdiensten*: de diensten die (in dit geval) bossen leveren ten behoeve van de mens. In het Millennium Ecosystem Assessment uit 2005 zijn deze aspecten uitgebreid aan bod gekomen.

Het benadrukken van het belang van ecosysteemdiensten van bossen is bij uitstek geschikt om aan te geven waarvoor welke bossen in welke mate van belang zijn. Het is een maat (of eigenlijk een collectie van verschillende maten; hoe die samengebracht kunnen worden is nog een flinke collectieve uitdaging) voor het belang van

bossen. Biodiversiteit is daar een onderdeel van, een onderdeel dat dwars door alle categorieën loopt. Biodiversiteit speelt een rol in de toevoerdiensten (de producten die uit ecosystemen worden verkregen), de regulerende diensten (de voordelen die worden verkregen uit de regulering van ecosysteemprocessen, zoals de regulering van klimaat, water en sommige menselijke ziekten), de culturele diensten (de immateriële geneugten die mensen putten uit ecosystemen door geestelijke verrijking, cognitieve ontwikkeling, recreatie en esthetische beleving) en de ondersteunende diensten (diensten noodzakelijk voor de productie van alle overige ecosystemendiensten zoals biomassa-productie, productie van atmosferische zuurstof, het vormen en vasthouden van bodems, de voedselkringloop, de waterkringloop en de natuurlijke leefomgeving).

Sommige mensen zijn in het geheel niet overtuigd van het belang van tropische bossen, of het belang van biodiversiteit. Ze zien de functies ervan niet. Dat de ecosystemendiensten van tropisch bos het laatste decennium zo veel aandacht krijgen is dan ook terecht. Het belang van de meeste van die diensten is makkelijk invoelbaar, zeker indien men iets verder kijkt dan de eigen neus lang is. Ook de wetenschappelijke aandacht voor ecosystemendiensten, al dan niet via de functionele kenmerken van soorten, is van groot belang. Hoe biodiversiteit precies relateert aan ecosystemeprocessen is een vraag waar momenteel hard aan wordt gewerkt, maar voor tropische bossen gebeurt dit nog slechts mondjesmaat. Werk aan de winkel dus.

Mijn conclusie is dat tropische bossen zeer belangrijk zijn, ook voor biodiversiteit, gezien het feit dat zoveel biodiversiteit opgeslagen is in die bossen. Beide staan momenteel stevig onder druk en het is van groot belang dat de belangrijke rol die tropische bossen spelen beter voor het voetlicht wordt gebracht. De aandacht voor ecosystemefuncties en -diensten kan hierbij een grote rol spelen.

Is het klimaat rijp voor duurzaam bosbeheer?

Klimaatverandering was en is de 'hype' van de afgelopen jaren. Bomen en bossen spelen daarbij een belangrijke rol als koolstofvastlegger en -emitter. Dit artikel geeft een overzicht van de klimaatdiscussies, de rol die bossen spelen en de verwachting voor de toekomst.

Irene Visser

Bos- en klimaatexpert

Eric Arets

*Onderzoeker Team Forest
Ecosystems, Wageningen
Universiteit, Alterra*

Bossen en bomen spelen een dubbele rol in klimaatverandering: ontbossing en bosdegradatie zijn een belangrijke oorzaak van CO₂-uitstoot. Daarnaast kan het (her)planten van bomen een bijdrage leveren aan het weer vastleggen en opslaan van koolstof uit de atmosfeer. Bovendien spelen bomen en bossen een belangrijke rol in de adaptatie aan de verwachte klimaatverandering. Klimaatmilieumaatregelen moeten daarom de actoren motiveren voor duurzaam bosbeheer.

Dat is niet eenvoudig, omdat er vele, soms tegenstrijdige belangen mee gemoeid zijn. Bossen en de grond(stoffen) er onder zijn van meer kanten gewild: er bestaat dus concurrentie om landgebruik. Voor duurzame investeringen in beheer en behoud van bossen is snelle politieke besluitvaardigheid en initiatief vanuit de private sector nodig.

Klimaatmaatregelen met betrekking tot bossen: het CDM, de vrijwillige markt en REDD

In het nu geldende Kyotoprotocol (2008-2012) van de UNFCCC hebben industrielanden zich verplicht om te rapporteren over de bijdrage van *Land use, land-use change and forestry* (LULUCF) aan de nationale koolstofbalans. Het aanplanten van bomen telt daarbij in

positieve zin mee in de boekhouding. Ook is het *Clean Development Mechanism -Afforestation Reforestation* (CDM-AR) afgesproken, een flexibel mechanisme dat het voor industrielanden mogelijk maakt om uitstoot van broeikasgassen te compenseren door aanplant van bomen in ontwikkelingslanden (bomen als 'sink'). Afspraken over het voorkómen van ontbossing en degradatie (bomen als 'source') waren destijds onmogelijk binnen de *United Nations Framework Convention on Climate Change* (UNFCCC)-onderhandelingen.

Na een hernieuwde discussie over het tegengaan van ontbossing, geïnformeerd door Braziliaanse voorstellen over '*compensated reduction*', besloot de *Conference of Parties* (COP) 13 in Bali, eind 2007 echter om een mechanisme voor het reduceren van emissies uit ontbossing en bosdegradatie (REDD) verder uit te werken binnen de *Ad Hoc Working Group on Long-term Cooperative Action* (AWG LCA), een werkgroep ingesteld binnen het Bali Actieplan. De hoop was dat er eind 2009 in de COP 15 in Kopenhagen een besluit genomen kon worden voor een nieuw protocol, inclusief een afspraak over hoe ontwikkelingslanden beloond worden voor inspanningen om de ontbossing en bosdegradatie te verminderen. Hoewel er nog geen definitieve afspraken zijn gemaakt, is inmiddels wel bepaald dat bosbehoud, duurzaam bosbeheer en verbetering van de koolstofvoorraad in het bos meegenomen moeten worden in het mechanisme REDDplus¹. Met deze uitbreiding van REDD is echter ook de beleidsuitdaging ingewikkelder. Er moeten antwoorden komen op vragen over de schaal (nationaal of subnationaal), referentieniveaus, dilemma's bij de keuze tussen behoud van bos of economische ontwikkeling, financiering (mogelijke koppeling aan de koolstofmarkt), en niet te vergeten de manieren waarop dat op bestuurlijk niveau vorm moet krijgen. Verschillende belangengroepen (NGO's, onderhandelaars, bedrijfsleven, wetenschap) dragen bij aan het ontwerp vanuit hun verschillende standpunten en belangen over milieu, natuur, sociale gelijkheid en economie. De meningen verschillen hevig over het idee dat ontwikkelingslanden land in gebruik geven om CO₂ van industrielanden op te vangen, zonder dat die industrielanden zich extra inspannen voor vermindering van de uitstoot, en wat het effect zou kunnen zijn op de lokale bevolking en economie als CO₂ een nieuwe *commodity* wordt.

¹ REDDplus: *Reducing emissions from deforestation in developing countries, conservation, sustainable management of forests and enhancement of carbon stocks.*

Hoofdstuk 7 Is het klimaat rijp voor duurzaam bosbeheer?

Inmiddels is het 2010 en kunnen we het volgende constateren:

- Door de vele ingewikkelde regels zijn er weinig CDM (her)bebossingsprojecten geregistreerd (15 in 2010).
- De conferentie in Kopenhagen leverde nog geen nieuw protocol op, maar het politieke Kopenhagenakkoord erkent het belang van investeren in REDD. Ondanks het ontbreken van de teksten die door de AWG-LCA zijn aangenomen, boekte het bossendossier vooruitgang op het terrein van sociale en milieucriteria. De onderhandelingen gaan echter moeizaam en de vraag is of het in de volgende COP in Cancún, november/december 2010, wél gaat lukken.
- Parallel zijn er in de discussie van de werkgroep over het Kyotoprotocol (AWG KP) onenigheden in het LULUCF-debat omdat industrielanden hun eigen ontbossing in een gunstig rekenmodel willen stoppen, en het niet eens worden over referentieniveaus. Gelijke monniken gelijke kappen?
- In de tussentijd hebben zich in afwachting van een internationaal VN mechanisme met betrekking tot bossen interessante ontwikkelingen op de vrijwillige markt ontwikkeld. Er zijn diverse standaarden, keurmerken en modellen ontstaan, zoals de *Voluntary Carbon Standard*, *Carbonfix*, de *Climate, Community and Biodiversity Alliance*, etc. Ondanks de kritiek op sommige ambitieniveaus biedt deze markt veelbelovende initiatieven en is men ervaring aan het opbouwen over projecten die economisch, ecologisch en sociaal goed in elkaar zitten.
- Inmiddels zijn er in deze fase van ontwerp van het REDD+ mechanisme dus vele extra financieringen voor de bossensector gekomen (hoewel het in sommige gevallen gaat om een handig her-labelen van al toegezegde ODA-financieringen). Kandidaat-REDD-landen moeten op betrouwbare en transparante wijze de vermeden emissies gaan monitoren en rapporteren. In anticipatie hierop zijn er verschillende initiatieven om methoden te testen en capaciteit op te bouwen in de betreffende landen, bijvoorbeeld het UN-REDD programma en de *Forest Carbon Partnership Facility* van de Wereldbank. Ook zijn er verschillende bilaterale overeenkomsten en regionale initiatieven zoals het *Amazon Fund* en het *Congo Basin Forest Fund*.

Voor een wereldwijde verplichting tot bosbescherming moet REDD opgenomen worden in de opvolger van Kyoto. Op dit moment is niet bekend hoe in de UNFCCC-onderhandelingen gereageerd wordt als

aan het einde van dit jaar geen formeel juridisch besluit genomen is over de gehele post 2012 klimaatarchitectuur. Men kan in dat geval een besluit nemen waarbij REDD op nationaal niveau richtinggevend wordt voor alle nationale inspanningen op het gebied van bosbehoud en -beheer. Het kan ook zijn dat er geen besluit genomen wordt en dat alle inspanningen alleen op vrijwillige basis blijven gebeuren. De kans dat REDD helemaal niet van de grond komt, achten we niet groot. Diverse landen die klaargestoomd willen worden voor REDD+ hebben plannen ontwikkeld en er is internationaal veel in deze REDD-readiness geïnvesteerd.

REDD vraagt om een grondige aanpak, over bos- en landsgrenzen heen

Landen die momenteel REDD-strategieën maken, moeten nationale bossenplannen ontwikkelen. Om de ontbossing en bosdegradatie te verminderen en te voorkomen dat ontbossing verschuift naar landen waar de druk nog niet zo hoog is, zijn ingrijpende, grensoverschrijdende maatregelen nodig, zowel binnen de tropische bossenlanden als in de industrielanden. De diverse 'drivers' van ontbossing en bosdegradatie zijn immers van binnenlandse en internationale aard. Uit de lessen die in het verleden geleerd zijn over bosbeleid kan de internationale gemeenschap veel bouwstenen halen. Daarbij is het nodig om politiek gevoelige onderwerpen aan te pakken, inclusief de rol die industrielanden spelen bij de vraag naar producten uit ontwikkelingslanden die concurreren met bosbouw, en de rol van landbouw in ontbossing en degradatie.

Beleidsoplossingen nodig voor struikelpunten in de discussie

Het REDD beleidsdebat gaat over oplossingen voor struikelpunten en over maatstaven met betrekking tot kwantiteit, schaal, additionaliteit (was het zonder koolstofgeld niet gebeurd?), mensenrechten, biodiversiteit en geloofwaardigheid van de overheid. Het feit dat ontbossing binnen het klimaatprobleem is gekaderd, maakt een aantal dilemma's scherper, maar laat ook de grenzen zien van de mogelijkheden die klimaatafspraken hebben voor het oplossen van lang bestaande problemen in de bossensector. Met CO₂ als meeteenheid en waarde-eenheid worden een aantal issues opgeroepen:

Waar komt het geld vandaan en voor wat wordt er betaald?

Het gemak van een wereldwijd herkenbare eenheid als koolstof maakt eerlijke betaling een hele opgave. De mondiale koolstofprijs

heeft immers geen directe link met de kosten van het stoppen van ontbossing of bosdegradatie. Bovendien is er nog veel onduidelijkheid over definities. Ook vergt REDD een goede integrale economische analyse. Zowel voor grote actoren, als voor 'gewone' mensen is er heel wat nodig voordat ze hun handelwijze willen veranderen. Leggen aanvullende inkomsten voor koolstof voldoende gewicht in de schaal om ander landgebruik uit te sluiten?

Waar voor je geld krijgen: metingen moeten zo eerlijk mogelijk zijn

In CDM A/R projecten moet de hoeveelheid vastgelegde koolstof vastgesteld worden via een geaccepteerde methodologie. De bewijslast voor REDD is nog ingewikkelder: het gaat om het aantonen van het keren van een trend, om het minder of niet kappen van bos en over het vermijden van bosdegradatie. Ook de bekende vraag over de geloofwaardigheid van het bewijs van additionaliteit komt steeds weer naar voren.

Op dit moment is nog niet duidelijk welke referentieniveaus er gebruikt gaan worden. Op de vrijwillige markt zijn al modules ontwikkeld waarmee men REDD-projecten kan kwantificeren en de ingewikkelde bewijzen eenvoudiger kan leveren.

Hoe wordt de buit verdeeld tussen nationale overheid en projecten?

De fase van voorbereiding voor REDD+ moet duidelijk maken in hoeverre de verschillende overheden (met de nodige machtsverschillen tussen ministeries van economische zaken, landbouw, infrastructuur versus natuur) voldoende toegerust zijn om een goede start te maken met het realiseren van duurzaam bosbeleid op de lange termijn. Het gaat om een wereldwijd, complex probleem en een forse verscheidenheid aan bossen en oorzaken van ontbossing en degradatie. Het participeren in deelprojecten is iets anders dan het tegengaan van ontbossing op nationale schaal.

Zijn er middelen om ongeloofwaardige en corrupte overheden aan te pakken? Het is zaak dat er duidelijkheid komt voor de private actoren en overheden die de inspanningen en investeringen moeten leveren, over hoe nationaal beleid en beloning gekoppeld wordt aan concrete projecten.

Kunnen de verwachte bergen van goud voor REDD opwegen tegen andere goudmijnen?

Fair Trade van koolstof?

Bossen zijn behalve bronnen van biodiversiteit en opslag van koolstof, inkomstenbronnen voor een aantal grote bedrijven en overheden. Voor miljoenen mensen vormt het bos hun huis en is het hun enige

bron van inkomen. Lokale gemeenschappen en inheemse volken zijn bang dat men hun rechten schaadt als het beschermen van bos vóór hun rechten gaat. Bovendien is de lokale bevolking vaak hard nodig voor het in stand houden van het bos, zodat men op enige manier rekening met hen moet houden. De volgende kwesties vragen nog steeds om een antwoord:

Net als milieu-NGO's proberen ook ontwikkelingsgerichte NGO's in de UNFCCC-onderhandelingen hun stem te laten horen. In 2008 is de zogenaamde Accra caucus opgericht van NGO's uit o.a. Brazilië, Costa Rica, Nepal, PNG en Kameroen. Door middel van spreektijd, wettekstvoorstellen gebaseerd op ontwerpprincipes waar het REDD mechanisme aan moet voldoen, en met concrete praktijkvoorbeelden uit landen met goed bosbeheer probeert men het beleidsproces te informeren. De lobby van de Accra caucus vindt plaats in een divers veld van andere lokale en inheemse organisaties, die de slogan 'no rights no REDD' helder naar voren brengen.

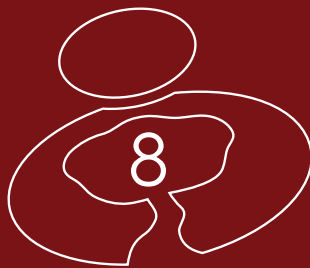
- Komt de verwijzing naar rechten van inheemse volken en lokale gemeenschappen in de preambule of in de hoofdtekst van een REDD-besluit, met andere woorden: blijven de klimaatwetteksten over sociale criteria bij goede voornemens of zijn ze bindend? Strubbelingen in het ratificeren van andere mensenrechtenverklaringen ondermijnen een verplichtende afspraak.
- Is voldoende onderzocht hoe beheer en onderhoud van bossen door de lokale bevolking beloond kan worden en hoe koolstof als valuta bijdraagt aan het slagen van multifunctionele bosbouw?
- Veel internationale initiatieven en financieringen stellen het verplicht dat burgers participeren in het ontwerp van REDD-programma's. Er is echter niet altijd voldoende geld om een breed consultatieproces op te zetten.

'Niet bomen maar planten'

Het is te hopen dat de huidige aandacht voor klimaatverandering het duurzaam bosbeheer structureel kan stimuleren. Niet alleen voor

ontwikkelingslanden, maar ook voor industrielanden vergt dat een kijkje in de spiegel van tegenstrijdige gevestigde belangen. Het is naïef om te denken dat met door klimaat geïnspireerde bosbeleidsplannen men taaiere problemen plotseling kan oplossen. Enig cynisme is gerechtvaardigd, maar het blijft zaak om goede initiatieven te ondernemen, waarbij aandacht is voor meetbare bijdragen aan *ecological integrity* en sociale gelijkheid. Ondernemende mensen aller landen verenigt u: niet bomen maar planten (Loesje)!

Initiatieven voor duurzame bosbouw

Terwijl er veel meer uit een bos te halen valt, is hout toch het meest aansprekende bosproduct in Nederland. Vele initiatieven hebben de revue gepasseerd, de één effectiever dan de andere. In dit artikel wordt een overzicht geschetst en worden aanbevelingen gedaan voor de toekomst.

Debora van Boven

Senior Forestry Consultant,
FORM International

We schrijven: jaren tachtig. De Food and Agriculture Organization (FAO) schat dat ieder jaar 13 miljoen hectare tropische bossen (regenwoud en andere) worden vernietigd. Volgens deze schattingen werd daarvan 5,4 miljoen hectare per jaar ontbost in Zuid-Amerika, vooral in het Amazonebekken. Ontbossing was *hot*. Hierna volgden de zure regen, het broeikaseffect en de klimaatverandering, maar ontbossing was toch de initiator van de verschillende duurzaamheidsinitiatieven. Met duurzaamheid bedoelde men: bosbeheer gebaseerd op drie pijlers, te weten goed voor het milieu, goed voor de economie en goed voor de maatschappij.

In diezelfde jaren tachtig werden een paar bosexploitanten wakker die dachten: Op één of andere manier is het niet erg rendabel om bos ter grootte van voetbalvelden in één keer om te hakken, telkens nieuw personeel te moeten inhuren omdat werknemers tijdens het werk een ongeluk krijgen, of geen apen en orchideeën meer terug te zien op de plekken waar wij ooit met de motorzaag kwamen. Nee, dit moet anders kunnen. Die bosexploitanten zijn om de tafel gaan zitten met mensen van de milieubeweging en vakbonden om samen tot een standaard voor duurzaam bosbeheer te komen.

Helaas... dit zou het scenario zijn zoals het had moeten lopen. Jammer genoeg is het anders gegaan. De bosexploitanten werden jaren achtereen dwars gezeten door de milieubeweging die bovenstaande zaken keer op keer duidelijk probeerde te maken aan de houthakkers. Vastgeketend aan bomen of schepen probeerden actiegroepen als Greenpeace en Milieudefensie de houtbedrijven te laten kappen met kappen. Met name in de jaren tachtig werden acties gevoerd, gericht op het creëren van bewustzijn bij de consument met als belangrijke boodschap: koop vooral geen tropisch hardhout. Het ging hard tegen hard: houthakkers werden fysiek bedreigd, boomstammen vernietigd, en dit alles resulteerde helaas niet in de oplossing van het probleem.

Als reactie hierop zijn in 1990 in Californië de belangrijkste spelers in en om het bos rond de tafel gaan zitten. Het proces raakte in een stroomversnelling na de top van in Rio in 1992. Het betrof een groepje houtgebruikers en –handelaren, en vertegenwoordigers van milieu- en mensenrechtenorganisaties. Deze gevarieerde groep mensen had één ding gemeen: ze wilden allemaal een systeem dat goed beheerde bossen kon aanwijzen als bron voor hun houtproducten. Deze standaard moest gebaseerd worden op basis van consensus en van wat iedereen beschouwde als verantwoord bosbeheer. Zij noemden dit het 'Forest Stewardship Council' (FSC) en dachten dat het goed was.

Niet iedereen dacht dat het goed was. FSC en het inherente streven naar consensus hield in: veel overleggen, samen zoeken naar één standpunt en iedereen tevreden zien te houden. Dat kostte tijd. Veel tijd die de bossen, maar ook de boscijgenaren niet hadden. In 1999 liepen de gemoederen zo hoog op dat het *Pan European Forest Certification Scheme* (PEFC) in het leven

werd geroepen door nationale organisaties van elf landen in Europa die een breed scala aan belangen vertegenwoordigen, maar met name die van de kleine boscijgenaren. Het PEFC lanceerde een generieke standaard op basis van internationaal erkende criteria voor duurzaamheid op basis waarvan nationale bosstandaarden konden worden beoordeeld. In 2000 was de eerste goedgekeurde PEFC-standaard een feit. Later werd dit het Programme for the Endorsement of Forest Certification Schemes (nog steeds PEFC), om meer recht te doen aan zijn activiteiten, namelijk het onder één noemer erkennen van verschillende bosbeheerssystemen door toetsing aan Europese criteria.

Dit resultaat was echter meteen het begin van de rivaliteit: FSC leek meer op de tropen gericht, speciaal op grote oppervlakten bos, en vertroeteld door de milieubeweging, terwijl PEFC zich meer bezig hield met bosjes in Europa, breed gedragen door de industrie. FSC hield zich niet bezig met 'duurzaam bosbeheer', hooguit 'verantwoord' of 'goed', terwijl het PEFC zich ten doel stelde om promotie te maken voor 'sustainable forest management'. Ondertussen groeiden beide systemen, hierbij niet gehinderd door het ontstaan van verschillende nieuwe initiatieven voor duurzaam bosbeheer: PEFC nam die nieuwe initiatieven gewoon onder zijn paraplu en FSC was en is het enige systeem wat door de milieuorganisaties wordt ondersteund. Neveneffect van deze nieuwe ontwikkelingen was een explosieve

groei op de certificeringsmarkt. Voorwaarde bij zowel PEFC als FSC was, dat goed beheer van bossen werd aangetoond door een onafhankelijke partij. Laten er nu net veel van die partijen zijn, die daar graag aan willen bijdragen. Natuurlijk allemaal voor het goede doel, maar het levert bovendien ook leuk wat op. En wat te denken van alle adviseurs die bosbedrijven en houtverwerkers verderop in de keten graag van dienst willen zijn met raad en daad om een zo goed mogelijk bosbeheersysteem op te zetten, dan wel een zogenoemd *Chain of Custody* systeem? Big business hoor, dat goede bosbeheer.

In het eerste decennium van deze eeuw ontstond met name door de NGO's de roep om legaal hout. Ze wilden dat overheden een verbod zouden instellen op de invoer van illegaal hout en dat er alleen aantoonbaar legaal hout zou worden gebruikt voor publieke werken. Het aan te tonen deed bleek ook meteen het lastigste, want alleen gecertificeerd hout kon hieraan voldoen. Certificering van duurzaam bosbeheer bleek voor veel bosbedrijven niet haalbaar, met name in de tropen. Om toch te bewijzen dat de bedrijven bezig waren met goed beheer, verzochten ze regeringen om *legaal hout* ook te erkennen, in ieder geval als eerste stap op weg naar echt goed hout. In 2003 ontstond daarom het *Forest Law Enforcement Governance and Trade (FLEGT)*, een initiatief van de Europese Unie waarin houtproducerende landen vrijwillig overeenkomsten aan kunnen gaan met Europese landen. Hierbij gaat het met name over landen die hout exporteren waarbij het nogal eens schort aan de legaliteit, maar die wel hun export naar Europa willen behouden, zoals Ghana en Maleisië. De aandacht verschoof (volgens de NGO's teveel) van de duurzaamheid van het hout naar de legaliteit. Bovendien, dit sympathiek opgezette idee bleek in de praktijk een moeizaam, bureaucratisch proces te zijn van wederom veel overleggen, diplomatieke bemoeienissen en het grootste struikelblok: de vrijwilligheid van het geheel.

Nee, dan de Amerikaanse *Lacey Act* uit 1900, oorspronkelijk in het leven geroepen om eigen fauna en markt te beschermen, uitgebreid in 2008 met 'het voorkómen van illegale kappraktijken'. De Verenigde Staten van Amerika besloten dat ze geen illegaal hout het land meer in wilden hebben en pasten daartoe de wet aan. Europa is bezig

de wet aan te scherpen zodat illegaal hout ook Europa niet meer binnenkomt (op dit moment bijna een feit). Logisch gevolg van legaal hout is echter dat importeurs denken iets goed te doen, terwijl ze ondertussen toch, volledig legaal, niet-duurzaam bosbeheer steunen. Dat laatste is ook niet het doel van een importverbod van illegaal hout, maar omdat men denkt goed bezig te zijn, wordt soms minder moeite gedaan om ook duurzaam geproduceerd hout te importeren.

Ondertussen in Nederland: Keurhout is in 1996 met behulp van de Nederlandse overheid opgericht door bedrijfsleven en vakbonden. Keurhout zag door al die verschillende bosbeheersystemen het bos niet meer en wilde één duidelijk keurmerk hebben dat voor elke importeur en consument duidelijk maakte dat de Nederlandse overheid dit hout als duurzaam beschouwde. Keurhout zou een poortwachterfunctie bekleden en de Nederlandse minimumeisen voor duurzaam bosbeheer hanteren voor de toetsing van de verschillende systemen. Aanvankelijk werd een aanzienlijk aantal certificaten uitgereikt aan bedrijven die FSC of PEFC gecertificeerd waren, maar die ook naar de Nederlandse markt graag duurzaamheid wilden aantonen. Spoedig werd het echter duidelijk dat zonder de steun van de NGO's en met de groeiende bekendheid van FSC en PEFC op de Nederlandse markt, Keurhout niet de doelstellingen kon halen waartoe deze stichting was opgericht.

Vanwege het tekort aan draagvlak van het Keurhoutinitiatief is de Nederlandse overheid sinds 2001 bezig geweest met het opstellen van een beoordelingsrichtlijn voor duurzaam bosbeheer (BRL). Deze BRL moest bestaande bosbouwcertificaten beoordelen op duurzaamheid en kwaliteit. Begin 2006 werd in een brief aan de Tweede Kamer door de toenmalige Staatssecretaris geschreven dat bedrijven, overheden en maatschappelijke organisaties overeenstemming hadden bereikt over deze standaard. Helaas, de Staatssecretaris deelde in dezelfde brief ook mee dat de verschillende NGO's zich niet wilden committeren aan de beoogde uitvoeringsorganisatie en dus aan de uitvoering van de BRL. Vele jaren van overleggen en nieuwe versies produceren bleken uiteindelijk voor niets te zijn geweest, omdat de NGO's toch alleen vertrouwen bleken te hebben in het FSC. Poging mislukt...

Om toch de doelstellingen van de overheid te halen (100% duurzaam houtimport in 2010), werd in 2008 het *Timber Procurement Assessment Committee* (TPAC) opgericht, een doorstart van het hiervoor genoemde initiatief, de BRL. Deze commissie toetst de verschillende bosbeheersystemen en de verschillende legaliteitsstandaarden aan de inkoopcriteria van het ministerie van VROM, die wel degelijk

gebaseerd zijn op de BRL (waarmee dus dit proces een gunstige afloop krijgt). FSC is als één van de eerste standaarden goedgekeurd, maar de verschillende landenstandaarden van PEFC zijn er nu door. Hoog laaide de discussie echter weer op toen bleek dat het TPAC het Maleisische systeem had goedgekeurd: milieuorganisaties vinden dat ze overtuigend hebben aangetoond dat de Maleisische bossen niet duurzaam worden beheerd. Er zou kaalkap zijn en oorspronkelijke bossen zouden veranderen in plantages. Bovendien zouden de rechten van de inheemse bevolking niet volledig gerespecteerd worden. De minister wacht nu op een uiteindelijk advies van het TPAC en zal dan besluiten of het Maleisische systeem alsnog tot de duurzame systemen wordt gerekend.

Hoe nu verder? Met één systeem, zodat het voor klant en consument voor eens en altijd duidelijk wordt wat ze moeten kopen om het bos te steunen? Twee systemen houden, zodat ze elkaar scherp houden en de marktwerking 'zijn ding' laten doen? Of terug naar kappen met kappen en geen tropisch hardhout meer kopen, zodat de tropische bossen in alle rust door kunnen groeien en bloeien?

De discussie die sinds de jaren tachtig aan de gang is, heeft het bos in ieder geval nog weinig gebracht, behalve veel aandacht, werkgroepen en commissies. De schattingen van de ontbossing tussen 1990 en nu lopen uiteen van 6 miljoen hectare tot 12 miljoen hectare per jaar. Dit is een reductie, maar niet van een orde waarop men gehoopt had. Wel is men het sinds die tijd eens over de drie pijlers voor duurzaam bosbeheer: ecologisch, economisch en sociaal. Als deze drie zaken evenveel aandacht krijgen in bosbeheer, dan maakt het in feite weinig uit, of en welk label er uiteindelijk aan het hout gehangen wordt. Als deze pijlers ook de basis vormen voor de dagelijkse activiteiten in en om alle productiebossen, dan is de kans groot dat de daling in bosoppervlak wellicht ooit stopgezet wordt. En dat is een lichtpunt in deze jaren van discussiëren over het behoud van bossen.

Toekomstvisies

*Reflectie en vooruitblik van mensen uit de gelederen
van de VTB en daarbuiten.*

Inleiding

Door Bernd Slesazeck

In dit hoofdstuk geven negen mensen van verschillende organisaties hun visie op de toekomst van het tropisch bos. De tropische bossenwereld is divers, vandaar dat verschillende mensen de kans krijgen om uiteen te zetten wat hun organisatie of sector heeft bijgedragen aan duurzaam tropisch bosbeheer in de afgelopen decennia, wat zij zien als grote uitdagingen en welke rol ze in de toekomst willen spelen.

De artikelen beschrijven voor een deel dezelfde ontwikkelingen: het denken over duurzaam bosbeheer, inclusief het behoud van ecosysteemdiensten, de rechten van inheemse volkeren en de opkomst van certificering. Op het laatste wordt dieper ingegaan door bijvoorbeeld Gerard Persoon (LU) en Saskia Ozinga (FERN).

Misschien minder snel dan sommigen zouden willen, is de houthandel en industrie ook gaan verduurzamen; lees daarvoor de bijdragen van Paul van de Heuvel (VVNH) en Mark Diepstraten (Wijma). Hier hebben ook andere organisaties hard aan gewerkt, via lobby of samenwerking (zie de artikelen van IUCN, Milieudefensie en FERN).

Er lijkt overeenstemming te zijn over de voornaamste bedreiging voor het tropische bos: de hoge consumptie in de rijke landen. Het gaat om bedreigingen zoals de productie van biomassa en vlees. Deze problemen overstijgen de traditionele bossenwereld en zorgen ervoor dat er een grote druk is om bossen om te vormen naar ander landgebruik. Ook ontbreekt een goede waardering van ecosysteemdiensten die direct en indirect effect op welvaart hebben.

Over sommige onderwerpen verschillen de meningen. Is CO₂-vastlegging een zegen of een last? Zeker is dat klimaatverdragen alleen positief zullen uitpakken als er goed over de implementatie wordt nagedacht (lees de standpunten van FERN en IUCN hierover). De biomassadiscussie geeft aan dat de 'vanzelfsprekende' samenwerking met lokale partners weer snel onder druk kan komen te staan.

Natuurlijk wordt ook de rol van het Europese en Nederlandse beleid belicht. Naast Flip van Helden (Europese Commissie) en Ton van der Zon (DGIS), vertellen Danielle van Oijen (voorheen Milieudefensie) en Gerard Persoon (UL) wat de mogelijkheden zijn voor de overheid om haar bijdrage te vergroten.

Of de toekomst er zonnig uitziet, daarover durft niemand iets te zeggen. Natuurlijk is het belangrijk dat er verantwoord bosbeheer ontwikkeld wordt door overheden en bedrijven, en dat consumenten en stemmers dit eisen. Maar het gaat om meer dan bosbeheer en bosbeleid. De druk op bos blijft toenemen door de grote vraag naar andere grondstoffen. Juist hier heeft Nederland een grote verantwoordelijkheid: door onze hoge consumptie is de druk op landgebruik in de tropen erg hoog. Hoe meer mensen onze levensstandaard en ons consumentengedrag gaan vertonen, hoe minder ruimte er voor het bos overblijft. We moeten ons eigen handelen veranderen en laten zien dat we ook met minder grondstofverbruik in welvaart kunnen leven.

Rommelen en ritselen bij de Europese Commissie

Flip van Helden is beleidsmedewerker bij het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en sinds 2003 betrokken bij de ontwikkeling van het EU FLEGT Actieplan tegen de handel in illegaal hout. Hij is sinds maart 2008 gedetacheerd bij DG Milieu van de Europese Commissie en verantwoordelijk voor de FLEGT-onderhandelingen met Maleisië, Indonesië en Vietnam.

Wie naar het bossendebat kijkt kan anno 2010 niet ontkomen aan de voor de hand liggende conclusie dat het om een werkelijk wereldomvattend werkveld gaat met een groot aantal verschillende dimensies. In de afdeling van DG Milieu van de Europese Commissie waar ik werk is dit goed zichtbaar:

- 09.00 uur: Ik schrijf een antwoord op de brief van een bezorgde Engelse mevrouw. Zij wil weten wat de Commissie doet aan de opvang van door ontbossing ontheemde orang-utans in Kalimantan;
- 11.30 uur: Presentatie van IKEA waaruit blijkt dat het Kullenkastje uit hout in maar liefst zesentwintig verschillende landen geproduceerd wordt. Hoe IKEA desondanks de

- legale herkomst van dit hout kan controleren?
- Tijdens de lunch: Discussie over de vraag wat Indonesië moet beginnen met de 1 miljard dollar die haar door de Noren is toegezegd als zij de ontbossing stopt. Kan Jakarta een moratorium op ontbossing waarmaken?
- 14.00 uur: Overleg over een controlesysteem voor de kleinschalige houtproductie in Liberia. Vragen we niet teveel van een door burgeroorlog verwoest land waar voor veel ex-combatants kleinschalige houtkap een van de weinige manieren is om een inkomen te verwerven? We kunnen wel hoge eisen stellen, maar je wilt ook niet dat die jongens de wapens weer opnemen...
- 15.00 uur: Wat vindt het Europese Parlement en de Raad van ons voorstel om de verkoop van hout van mogelijk illegale herkomst tegen te gaan? Waar liggen de contouren van het politieke compromis met de Raad?
- 19.00 uur: Een borrel met NGO's en een gesprek over het belang van multistakeholderprocessen. Hoe kunnen dit soort processen beginnen in landen als Vietnam waar de Communistische Partij als overheid de dienst uitmaakt, en tevens het maatschappelijk middenveld controleert? Hoe staat het dan met participatie en transparantie en goed bestuur? Welke rol kan de EU spelen?

Veel vragen. Niet altijd antwoorden. Ook niet voor een relatief invloedrijk orgaan als de Europese Commissie dat het recht van initiatief heeft en de EU in veel gevallen extern vertegenwoordigt.

Werken voor de Commissie

Werken bij de Europese Commissie betekent geduld hebben. Procedures doorlopen, consensus bouwen, consultaties beleggen, je indekken en de regels volgen. Het verhaal keer op keer op tafel leggen. Jarenlang. Dit tot frustratie van actievoerders die nú resultaten willen hebben en niet volgend jaar of het jaar daarna. Het gaat inderdaad niet snel, maar wel gestaag.

Een voorbeeld uit mijn werkveld: het FLEGT Actieplan tegen illegaal hout dat in 2003 werd aangenomen door de Raad en het Europese Parlement, en in 2005 tot een onderhandelingsmandaat en een FLEGT verordening leidde, komt nu eindelijk in een stroomversnelling. Drie landen hebben een FLEGT-akkoord gesloten, met vijf andere landen wordt onderhandeld. Minstens acht anderen tonen belangstelling. Een verbod op de handel in illegaal hout met een zorgplicht voor handelaren zal begin 2013 van kracht worden. Het heeft dan 10 jaar geduurd maar met een markt van 550 miljoen consumenten is de EU een partij die invloed heeft, de standaard voor legaal bosbeheer zet

en het bossendebat op de internationale agenda houdt.

Werken voor de Europese Commissie betekent ook constant schakelen tussen verschillende invalshoeken. Wat zijn de politieke prioriteiten? Hoe pakken we het aan? Waar besteden we onze tijd aan? Wie zijn onze potentiële partners en welke EU lidstaten, bedrijven en NGO's zijn bereid te helpen? Soms lijkt het op een spelletje schaak, meestal is het een kwestie van 'rommelen en ritselen' zoals mijn vriend en collega Vincent en ik het noemen. Het gaat vaak om het strategisch inzetten van het groeiende netwerk aan personen, landen, bedrijven en organisaties. Leuk werk met goeie mensen.

Een mooi kenmerk van het FLEGT Actieplan is de nauwe samenwerking tussen de Commissie en de lidstaten. In de partnerlanden zijn gemengde onderhandelingssteams actief, wordt informatie breed gedeeld tussen Commissie en lidstaten, wordt technisch werk samen aanbesteed en worden diplomatieke boodschappen gecoördineerd. Nederland heeft niet alleen twee ambtenaren (waaronder ondergetekende) bij de Commissie gedetacheerd. Nederland heeft ook een belangrijke rol gespeeld in de succesvolle onderhandelingen met Ghana, het langdurige onderhandelingsproces met Maleisië systematisch gesteund en zal hopelijk ook in landen als Indonesië en Vietnam een ondersteunende rol spelen.

Trends in bossenland

In de wirwar van grotere en kleinere zaken die het dagelijks FLEGT-werk beheerst, zijn een aantal trends zichtbaar.

Vroeger werd het bossendebat gedomineerd door het idee dat we andere landen konden 'leren' hoe ze hun bossen moesten beheren. We richtten onze inspanning vooral op het bereiken van veranderingen ginds. Nu wordt ook ons eigen gedrag in het verhaal betrokken. Welke producten kopen wij? En waarom? Consumenten en handelaren willen steeds vaker weten waar hun producten vandaan komen en of zij op de juiste manier geproduceerd worden. Dit geldt niet specifiek voor hout, maar ook voor palmolie, soja, koffie, cacao, vlees en vis.

Een tweede trend is dat het handelsinstrument in toenemende mate wordt gebruikt om te schiften tussen goed hout en fout hout, tussen eerlijke koffie en minder eerlijke koffie, tussen duurzame vis en bedreigde vissoorten. Deze trend wordt getrokken door het inkoopbeleid van bedrijven en overheden. Nieuw is dat ongewenste producten in toenemende mate geweerd worden. Ten aanzien van wetgeving tegen illegaal hout lopen de VS en de EU voorop. Australië

zal volgen, Japan aarzelt nog, maar is zich steeds sterker bewust van de imagoschade die ze oploopt door niets te doen. Een punt van aandacht is dat overheden hierbij in toenemende mate raken aan de grenzen van wat zij in WTO-verband kunnen doen.

De derde trend is dat er na jaren van geruzie behoorlijke overeenstemming is over wat goed bosbeheer inhoudt. Met de internationaal breed gedragen acceptatie van de certificeringssystemen FSC en PEFC verschuift de vraag naar de kwaliteit van de uitvoering. Dat werd hoog tijd. De stammenstrijd tussen FSC en PEFC, die ook het Nederlandse debat over de inkoopcriteria voor duurzaam hout zolang heeft bepaald, heeft contraproductief gewerkt. De komende jaren ligt een verdere convergentie van de criteria en een gezamenlijke beoordeling van certificeringssystemen tussen EU-lidstaten voor de hand. Door over grotere handelsvolumes gezamenlijke afspraken te maken, vergroot de EU haar invloed op de praktijk van het bosbeheer wereldwijd.

Ten vierde is er de toegenomen aandacht voor mensen die in het bos wonen. Het gaat niet meer over bomen alleen, maar ook over de rechten van bevolkingsgroepen, gemeenschappen, culturen. Over armoede en rechten. Bosbewoners worden in toenemende mate gezien als legitieme gesprekspartners; overheden worden gedwongen een balans te vinden tussen hun wens economische ontwikkeling door bosbouw of conversie te stimuleren én de belangen en wensen van de bevolking ter plekke.

Dit laatste wordt versterkt door de snelheid waarmee informatietechnologie ons in staat stelt kennis te nemen van problemen. De blokkades van de inheemse bevolking tegen de boskap in Sarawak staan nog dezelfde dag op internet. Deze nieuwe technologie en de snel dalende kosten ervan stelt ons in staat controlesystemen te bouwen die voorheen ondenkbaar of onbetaalbaar waren. Met satellietfoto's kan boskap tot op de boom nauwkeurig vastgelegd worden, met RFID chips en barcodes, gekoppeld aan databases is het mogelijk houtproducten te volgen en te voorkomen dat hout van onbekende herkomst in de handelsketen terecht komt.

Uitdagingen

Tegenover deze trends staat de dreiging dat het handelsinstrument aan kracht verliest. India is bijvoorbeeld een snel groeiende eindmarkt voor hout van dubieuze herkomst. Lagere prijzen maar ook geen gezeur. In een land waar een half miljard mensen wonen die van minder dan U\$ 1.25 per dag moeten rondkomen, is bosbeheer

elders simpelweg geen prioriteit. Ook worden interne markten van houtproducerende landen steeds belangrijker. Het meeste hout wordt binnen de producerende landen zelf gebruikt en komt nooit op de internationale markt. De vraag is hoe de EU in deze en andere landen het bosbeheer kan beïnvloeden en overheden ervan kan overtuigen ook intern maatregelen te nemen. Een bijkomend risico is dat EU-consumenten zich afwenden van tropisch hout vanwege de connotaties met ontbossing. Consumenten of gebruikers kunnen ook voor verduurzaamd hout uit 'veilige' westerse landen of voor andere materialen kiezen. Ook daarmee verliest de EU aan invloed op het tropisch bosbeheer.

Een tweede uitdaging betreft de relatie tussen klimaatverandering en ontbossing. De verwachtingen ten aanzien van REDD zijn hooggespannen. Te hooggespannen wat mij betreft. De basisaanname dat overheden die een REDD-contract aangaan ook daadwerkelijk de controle over hun complete landgebruik weten te verkrijgen, staat ver van de werkelijkheid in de landen die lijden onder ontbossing. Het uitonderhandelen en operationaliseren van een REDD-mechanisme is een zaak van lange adem en veel van dezelfde vragen oproepen ten aanzien van goed bestuur, transparantie en instituties die ook bij FLEGT naar boven komen. Aan deze vragen is het internationale REDD-debat nog nauwelijks toegekomen.

De derde uitdaging betreft de timing waarmee westerse burgers en overheden van producentenlanden verwachten dat zij doorstomen naar volledig duurzaam bosbeheer. Gaan we te langzaam, dan verliezen we bos dat behouden had moeten blijven; gaan we te snel en zijn onze eisen onrealistisch, dan zullen deze landen hun hout op minder veeleisende markten afzetten. Een belangrijke politieke afweging die nauw luistert. Ook een afweging die gezien onze welvaart en ons eigen handelen ten aanzien van natuur en milieu om de nodige bescheidenheid vraagt. Ook in Nederland is slechts 40 procent van de bossen gecertificeerd.

Bossen over tien jaar

Over tien jaar is er meer en kwalitatief beter bos in de gematigde zones, maar staan de bossen er slecht voor in een groot aantal tropische landen. Veel tropisch bos zal zijn omgezet voor landbouwdoeleinden. Dat is onontkoombaar met een groeiende en snel meer consumerende wereldbevolking.

Tegelijkertijd zal er een kentering zichtbaar zijn in de landen die nu maatregelen nemen om hun behoefte aan hout niet langer uit natuurlijk bos maar uit plantages te halen, of die maatregelen nemen om productie uit natuurlijk bos te verduurzamen. Landen

waarin een veelal groeiende en in toenemende mate verstedelijkte middenklasse trots ontleent aan haar natuurlijke rijkdommen en die niet geassocieerd willen worden met criminele activiteiten. Landen als China, Maleisië, Brazilië.

Ook het bedrijfsleven gaat om. Het is ondenkbaar dat multinationale ondernemingen actief in de hout- en papiersector over 10 jaar nog steeds geen geloofwaardig beleid op de legaliteit en duurzaamheid van hun grondstoffen hebben. De Japanse papierproducenten vragen nu om FSC-gecertificeerde houtchips uit Australië: dat zegt genoeg.

De uitdaging om beter met bossen om te gaan zal ook over tien jaar nog steeds bestaan. Ik hoop na mijn tijd in Brussel op het raakvlak van handel, internationale samenwerking en duurzaamheid actief te kunnen blijven. Waar dat zal zijn weet ik niet, maar er is vast nog wel wat voor me te doen.

Ton van der Zon

De belangrijkste ontwikkelingen

*Themadeskundige milieu
en water, Nederlandse
Ambassade in Accra*

De afgelopen vijftig jaar heeft een sterke achteruitgang van het tropische bosareaal laten zien. Daarbij is de biodiversiteit door degradatie en versnippering van de resterende bossen nog sneller achteruitgegaan. De sterke groei van de wereldbevolking en toename van de welvaart met het hogere consumptieniveau en de grotere vraag naar grondstoffen heeft zijn tol geëist. De trek vanuit de drogere gebieden naar de bossen en de urbane gebieden leidt tot een grotere druk op de bossen. Ook de druk in het westen om minder fossiele brandstoffen te gebruiken legt een extra beslag op de bossen, zoals de vraag naar biobrandstoffen. Daarbij wordt er op een steeds grotere schaal gewerkt, waardoor de bomen en de bosjes steeds meer uit het landschap verdwijnen, hoewel de focus op duurzaamheid ligt.

De klimaatdiscussie, maar ook binnenlandse ontwikkelingsdoelen versterken de aandacht voor plantages. De financiële situatie van veel tropische landen en de herstructurering van hun economie maakten het versneld exploiteren van de natuurlijke hulpbronnen zoals hout noodzakelijk.

Veel van de rampen die we nu zien, zoals modderstromen en overstromingen, en de veranderde weerspatronen en het klimaat kunnen deels aan de achteruitgang van het bossenareaal in de tropen toegeschreven worden.

Er lopen veel initiatieven en discussies om deze trend te keren, maar ze zijn niet erg succesvol. Men werkt slecht samen en initiatieven overlappen elkaar nodeloos. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het UN bossenforum dat overdoet wat het biodiversiteitsverdrag al besloten heeft. Nederland heeft een grote rol gespeeld bij het revitaliseren van dit forum. Deze twee krachteloze overleggen met hetzelfde doel, duurzaam bosbeheer, hebben de degradatie niet kunnen stoppen. Bosbouwers en ecologen zijn niet in staat om samen een gemeenschappelijk doel na te streven. Het klimaatverdrag heeft nu deze discussie overgenomen, hopelijk wel met succesvol resultaat.

Met de afslanking van de overheden kregen ook de lokale bosdiensten minder capaciteit voor effectief bosbeheer. Er werd bezuinigd op personeel terwijl voor effectief bosbeheer veel staf nodig is. *Outsourcing* en samenwerking met de private sector kan een oplossing zijn, maar in veel landen is de privatisering nog nauwelijks doorgevoerd.

Het lijkt er op dat de sterke aandacht voor bushmeat afgevlakt is, terwijl deze handel nog steeds floreert. Als deze niet stopt zal er snel geen weg meer terug zijn voor veel van de grotere dieren van het regenbos.

De corruptie in de sector blijft onverminderd groot en frustreert veel van de voorgestelde veranderingen. De samenwerking tussen de bosdienst, de politie, lokaal bestuur en het leger is nog te vaak een bron van inkomsten voor iedereen, door het elkaar toeschuiven van gunsten uit illegale activiteiten.

De bijdrage van Ontwikkelingssamenwerking

Nederland is met het Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud lang een van de voorlopers geweest. Met de doelstelling om in 1995 al het hout op de Nederlandse markt uit duurzaam beheerde bossen te halen, was Nederland vooruitstrevend. Nederland had

ook middelen om te investeren in het duurzaam beheer van het tropisch regenwoud. Ons land deed veel aan het ondersteunen van internationale wet- en regelgeving en aan capaciteitsversterking.

Nederland steunde het *Tropical Forestry Action Programme* (TFAP) van de FAO om de capaciteit van de landen te versterken. Het TFAP had tot doel om duurzaam bosbeheer te realiseren en de bosbouw een sterke economische sector te maken, maar er was niet genoeg aandacht voor de integriteit van de overheid. Het programma had onvoldoende mogelijkheden de duurzaamheid daadwerkelijk door te voeren. Het droeg wel bij aan het openleggen van het bos en was daardoor een van de actoren voor het verdwijnen ervan. In het programma was veel aandacht voor de overheid, maar de lokale en inheemse bevolking die het behoud van het bos nastreefde, werd er niet bij betrokken.

De Nederlandse focus op sociaal bosbeheer en op het behoud van de biodiversiteit via ondersteuning van onder meer de IUCN heeft in de marges enig effect gehad, maar dit is moeilijk aantoonbaar in de negatieve spiraal van ontbossing.

Het in de jaren negentig beperken van de handel tot legaal hout is mislukt. Het bedrijfsleven was niet geïnteresseerd en bevreesd de markt te verliezen. OS ondersteunde de *Forest Stewardship Council*, maar het bedrijfsleven werkte niet mee en wilde een eigen, niet door NGO's gedomineerde certificering. Sinds enige tijd werkt de EU met het Flegtprogramma weer aan het weren van illegaal hout in Europa, naar het er nu naar uit ziet met meer succes.

De Wereldbank heeft ook in grotere programma's en met GEF-fondsen bosprogramma's ondersteund, vaak als *grant*-onderdeel van grotere leningen om deze interessant te maken en de negatieve aspecten te mitigeren. Of die programma's succesvol waren kan betwijfeld worden. Er was een sterke focus op de sociale en de economische kant, zonder harde eisen te stellen aan duurzaam bosbeheer of bescherming van het bos.

Thema's die de komende jaren belangrijk zijn

Betaling voor milieudiensten is een belangrijk onderwerp voor de komende jaren, zeker nu met de klimaatdiscussie. Een uitdaging is het om diensten als wateropvang en biodiversiteit er bij te betrekken. De REDD+ maakt een grote vlucht en biedt door de duidelijke focus op resultaten en natuurlijke bossen kansen, ook voor de biodiversiteit. Een criterium voor het *Forest Investment Program* is werken in een hoogwaardig biodiversiteitsgebied.

Met de huidige schaarste aan hout komt er meer aandacht voor plantages, zowel voor werkgelegenheid en houtproductie als voor klimaatdoelen. Hopelijk wordt het gebruik van hoogwaardige inheemse soorten een belangrijke focus.

Het bestrijden van de armoede van mensen die op zoek zijn naar land rondom de bosgebieden, krijgt met het toenemen van de welvaart in bosrijke landen meer mogelijkheden. Rondom bosgebieden woont de armste bevolking en de groei van de bevolking vindt juist in gebieden plaats die de minste mogelijkheden bieden voor landbouw. Welvaart met meer onderwijs zorgt voor een stabielere bevolking. De inheemse volken lijken ook meer betrokken te worden bij de klimaatprogramma's. In het verleden kwam daar vaak weinig van terecht.

De schaarste aan kwaliteitshout, ook op de lokale markten, versterkt de illegaliteit. Flegt, gekoppeld aan de EU-exportmarkt is vooral zinvol als de andere grote importerende landen zoals de VS en China zich er bij aansluiten en als ook de lokale markten onder zo'n regime komen.

Misschien wordt biodiversiteit een thema als de schrikbarende achteruitgang van soorten in de tropische bosgebieden zich voortzet. Bushmeat lijkt een gestopte discussie, maar de offtake uit het bos is nog onverminderd groot.

De grootste uitdaging voor Ontwikkelingssamenwerking

Voor OS is het realiseren van de Millennium Development Goals (MDG's) waaronder MDG7 (*ensure environmental sustainability*) een prioriteit. Daarbij krijgen thema's als duurzaamheid en resultaten meer aandacht. De aandacht voor de instandhouding van de bossen en de biodiversiteit hangt af van de successen die geboekt worden. Een negatieve spiraal nodigt niet uit tot extra investeringen. De publieke en private klimaatgelden geven nieuwe kansen, ook door de sterke nadruk op resultaten en de grotere betrokkenheid van de lokale bevolking en private sector. Een uitdaging is continuïteit en langere betrokkenheid bij programma's, om resultaten voldoende te verankeren.

De betrokkenheid van Ontwikkelingssamenwerking bij de palmoliediscussie geeft kansen voor beperking van de areaaluitbreiding en daarmee de instandhouding en het duurzaam beheer van het regenwoud.

De aandacht voor het versterken van *governance* van de milieusector waaronder de bosdiensten, moet voor meer kwaliteit

bij die diensten zorgen. Een transparant budget en het afleggen van verantwoording over de resultaten van het beheer en de opbrengsten van die bosdiensten aan de lokale bevolking zijn daarbij belangrijke stappen.

De staat van het tropische bos over tien jaar

Over tien jaar zullen de tropische bosesystemen met waardevolle biodiversiteit een kleiner, maar hopelijk stabiele oppervlakte omvatten met effectieve corridors. Waarschijnlijk zijn er veel plantages met monoculturen met een sterk accent op economische gewassen, zowel voor hout als biobrandstoffen. Er komt vanuit de klimaatdiscussie een sterkere aandacht voor bomen in het landschap.

Grote vraag is wat er met de *biofuels* gaat gebeuren. Blijft men kijken vanuit Europees klimaatperspectief, of zal de hele levenscyclus van die brandstoffen meegenomen worden, inclusief het beslag dat zij leggen op het milieu in de producerende landen.

Er zullen betere en kleinere bosdiensten komen die veel werk uitbesteden aan de lokale bevolking en aan de private sector. De handel in illegaal hout naar Europa en de VS zal opgedroogd zijn, maar mogelijk is er nog veel illegaal hout op de lokale markten en voor het Verre Oosten.

Waar hopen we dat we staan

Hopelijk komt er een duidelijke *land use planning* met functies voor bos, gedefinieerd voor diensten, productie en bescherming. Binnen deze planning worden de meest waardevolle bossen beschermd en verbonden door effectieve corridors, goede houtplantages en veel bomen in de landbouwsystemen. De bosbiodiversiteit is daarmee gegarandeerd in ecosystemen met levensvatbare populaties van grote zoogdieren. Het is te hopen dat het bos beheerd wordt door een effectieve bosdienst met verantwoordelijkheden voor de lokale bevolking en private sector, en die wordt betaald uit bosproducten en milieudiensten. Te hopen is ook dat er meer aandacht is voor ecotoerisme in het tropisch regenwoud, dat ook voor de noodzakelijke inkomsten zorgt voor beheerders en bevolking. Te hopen is dat er daadwerkelijk duurzaam beheer van het bos tot stand komt. Hierdoor is er voldoende legaal tropisch hardhout beschikbaar voor lokale en internationale markten en zijn er alternatieven voor bushmeat.

Mark Diepstraten

Houdt tropisch regenwoud

*Milieucoördinator van
Koninklijke Houthandel
G. Wijma en Zonen*

'Houdt tropisch regenwoud' was de titel van een brochure die Koninklijke Houthandel G. Wijma & Zonen B.V. (Wijma) begin jaren negentig publiceerde. In deze publicatie werd nader ingegaan op de problemen ten aanzien van de degradatie en aantasting van tropische regenwouden en hun relatie met het gebruik van tropisch hout. Helaas is de wereldwijde ontbossing ook anno 2010 nog een groot probleem. Het behoud van het tropisch regenwoud staat hierdoor nog steeds op de bossenagenda.

De benadering van de problematiek is echter compleet veranderd. Daar waar verschillende *stakeholders* in de jaren negentig nog opriepen tot een boycot op het gebruik van tropisch hout, is de aanpak nu vooral gericht op het promoten van hout dat afkomstig is uit

verantwoord beheerde bossen. Daarnaast probeert men de handel in illegaal gekapt hout aan te pakken door middel van Europese wetgeving en het sluiten van bilaterale overeenkomsten met de belangrijkste exportlanden van tropisch hout.

Ook de internationale houtindustrie heeft op dit punt haar maatschappelijke verantwoordelijkheid leren nemen. De toekomst van deze industrie is dan ook letterlijk afhankelijk van het verantwoorde beheer van de bossen wereldwijd. Ook Wijma heeft de afgelopen tien jaar met haar activiteiten in West-Afrika laten zien dat er voldoende mogelijkheden zijn voor het leveren van een positieve bijdrage aan de verduurzaming van de tropisch hout sector.

In eerste instantie richtte Wijma zich op het initiëren van verschillende bosbouwprojecten op het gebied van onder andere toegepast onderzoek, herbebossing, Reduced Impact Logging-technieken (RIL) en de problematiek rondom het grootschalige gebruik van hout als brandstof. Uit de kennis en expertise opgedaan bij deze projecten is later het succesvolle bosadviesbureau FORM International ontstaan.

Dit adviesbureau heeft later ook een belangrijke rol gespeeld bij het behalen van het eerste boscertificaat voor verantwoord bosbeheer in West-Afrika door Wijma. Deze certificering, volgens de principes en criteria van de Forest Stewardship Council (FSC), bleek het begin te zijn van een gigantische groei in aantoonbaar verantwoord beheerde bossen in deze regio.

Bedreigingen voor de toekomst

Ondanks deze groei blijkt nu echter dat de ontbossing van tropische bossen in Afrika onverminderd doorgaat. Alle ogen zijn dan ook gericht op de implementatie van het Europese beleid op het gebied van illegaal gekapt hout. Buiten een importverbod op dergelijk hout richt dit beleid zich op het daadwerkelijk verbeteren van de wetshandhaving en het bestuur met betrekking tot het bos in de belangrijkste herkomstlanden.

Bij de implementatie van dit laatste loopt men echter tegen sociaaleconomische factoren aan die kunnen worden gezien als veroorzakers van de ontbossing. Zo blijkt steeds vaker dat de lokale houtmarkt vooral wordt gevoed door hout afkomstig van illegale kap en blijkt ook de vraag naar hout als brandstof nog steeds een grote druk te leggen op het tropische bos.

Een oplossing van deze problemen zal echter lastig te vinden zijn in het verbeteren van de wetshandhaving en het bestuur. De lokale vraag naar hout als brandstof of bouw materiaal blijft namelijk

aanwezig en zal in de toekomst naar alle waarschijnlijkheid zelfs groeien. Alternatieven zijn niet voorradig en niet duurzaam.

Daarnaast schuilt er een gevaar in het enkel kijken naar de houtproductiefunctie van het bos als basisoorzaak van bosdegradatie en ontbossing. Een goede landgebruiksplanning dient wellicht een veel hogere prioriteit te hebben, óók voor de toekomst van verantwoord bosbeheer. Vaak is er namelijk geen of onvoldoende garantie dat een verantwoord beheerd bos na de voorgeschreven omlooptijd haar bestemming als productiebos behoudt, ongeacht of dit bos gecertificeerd is.

Een goede visie op het landgebruik inclusief het bos is een basisvoorwaarde voor een duurzame samenleving. Dit is echter geen makkelijke opgave. Europese landen hebben er immers ook lang over gedaan om een goede langetermijnvisie op hun bossen te ontwikkelen. Vaak hebben zij door schade en schande moeten ervaren dat een gezond bos zijn toegevoegde waarde heeft.

Voor het behoud van het tropische regenwoud is een dergelijke brede visie ook van cruciaal belang. Deze dient duidelijk en concreet te zijn en breed gedragen te worden door alle betrokkenen. Natuurlijk onder de voorwaarde dat ook aspecten als biodiversiteit, landschap, ecosystemen, cultuurhistorie en de lokale bevolking die in, om of van het bos leeft, hierin worden meegenomen.

Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen

Een dergelijke visie kan daarnaast dienen als een goede fundering voor maatschappelijk verantwoord ondernemen. Hierbij dient specifiek de aandacht uit te gaan naar de ontwikkeling van lokale bedrijvigheid. Denk hierbij aan verantwoord beheerde gemeenschapsbossen die de lokale markt van goed hout kunnen voorzien, of bosplantages die zorgen voor een continue stroom van brandstoffen.

Voor internationale ondernemingen zoals Wijma biedt een dergelijke fundering ruimte voor verdere ontwikkeling. Zo bevordert een langetermijnvisie investeringen in lokale verwerkings- en bewerkingsfaciliteiten waardoor lokaal meer waarde kan worden toegevoegd aan het houtexportproduct. Daarnaast geeft het meer zekerheid over de beschikbaarheid van tropisch hout waarop vervolgens een verantwoorde houtsector kan worden gerealiseerd. Het tropische bos zal hierdoor beter op haar daadwerkelijke waarde kunnen worden geschat.

Danielle van Oijen

‘Actie! Red het bos, stop de handel in illegaal hout’

(Veelgebruikte bannertekst van Milieudefensie die hopelijk binnenkort het archief in kan!)

*Van 2005 tot 2010
bossencampaigner
bij Milieudefensie.
Momenteel werkt ze
bij de Leerstoelgroep
Bos- en Natuurbeleid bij
Wageningen Universiteit.*

*Milieudefensie is
een actiegroep die
zich inzet voor het
voorkomen en oplossen
van milieuproblemen.
Milieudefensie is de
Nederlandse tak van
Friends of the Earth
International en is
onderdeel van de
Nederlandse illegaal hout
coalitie met Greenpeace,
WNF en ICCO.*

NGO's voeren al decennia lang campagnes voor het behoud van tropische bossen wereldwijd. Binnen het enorme grassroots netwerk van Friends of the Earth werkt Milieudefensie samen met zusterorganisaties in tropische landen om 'ontbossingsproducten' van de Westerse markt te weren en duurzame alternatieven te promoten. In de jaren tachtig en negentig waren we vooral druk met het tegengaan van de handel in destructief gekapt hout. Geleidelijk aan is het ook noodzakelijk geworden publieke campagnes te voeren om bewustwording te creëren en bedrijven en politiek aan te spreken over de bosvernietiging door het gebruik van producten met palmolie en soja. De globalisering is de belangrijkste ontwikkeling geweest in ons

werkveld. Wat wij hier consumeren heeft een steeds grotere impact op het zuiden. Niet alleen op de toestand van de bossen, maar zeker ook voor de welvaart en het welzijn van de mensen. Bedrijven die hier netjes volgens de wet opereren en zich een groen imago aanmeten, veroorzaken over de grens de grootste milieuschandalen. Milieudefensie zoekt de oplossing hiervoor zowel in bindende regelgeving als in promotie van duurzame alternatieven vanuit de markt. Voor de houtcampagne is de eerste stap het verbieden van illegaal gekapt hout op de Europese markt. Tijdens het schrijven van dit stuk is hierover wetgeving aangenomen op Europees niveau. Het weren van het goedkopere illegaal gekapte hout vanaf 2012 moet er voor zorgen dat oneerlijke concurrentie met legaal en duurzaam gekapt hout stopt. De volgende stap is wetgeving die alleen nog maar duurzaam geproduceerd hout, zoals FSC-gecertificeerd hout, toelaat op de Europese markt. Koploperbedrijven werken al sinds de jaren negentig aan de gestage groei van het aandeel aantoonbaar duurzaam geproduceerd hout. Hoog tijd dus dat de overheid bijspringt en duurzaam hout tot de norm verheft.

Het werk van Milieudefensie

Milieudefensie is een campagne-organisatie die zich vooral richt op bedrijven en de overheid. Voor de houtcampagne betekent dit, dat er veel wordt samengewerkt met bedrijfsleven dat het goed voor heeft met de bossen, maar dat er ook acties worden gevoerd tegen bedrijven die ondanks alle argumenten nog steeds doorgaan met de handel in illegaal of destructief gekapt hout: de dinosaurussen onder de houthandel die helaas nog niet zijn uitgestorven. Ontstellend is, dat bij bedrijven die beloven de handel met malafide bedrijven te staken, later de stapels illegaal hout torenhoog op de werf liggen. En anders liggen die stapels hout wel bij de buurman. Dit geeft meteen de beperkingen aan van het actievoeren tegen bedrijven: je kunt niet alle bedrijven achter de broek aan zitten; de zwarte schapen trekken zich er niks van aan, en wat zijn beloftes en intenties van een bedrijf waard als het economisch even wat slechter gaat? Daarom is het zo belangrijk dat er bindende regelgeving komt op Europees niveau. En daarom is dat al jaren het centrale thema waar Milieudefensie met de houtcampagne voor werkt.

De toekomst

Doel is om zo snel mogelijk alleen nog duurzaam geproduceerd hout op de markt te hebben. Op de middellange termijn kan dit goed met Europese wetgeving geregeld worden, maar op de korte termijn kan er ook al veel gebeuren. Houdt het vooral dicht bij huis. Overheden van rijk tot gemeente die 100% duurzaam

inkopen, financiële instrumenten die duurzaam geproduceerd hout goedkoper maken. Ook belangrijk is de productie van hout in Europa te verhogen. In Nederland en omliggende landen wordt prachtig hout geproduceerd voor alle toepassingen. Het moet afgelopen zijn met meranti binnenkozijnen, dikke okouméplaten als versiering, en afrormosia keukenkastjes. Laat staan dat we nog op Birmees teakhouten tuinbankjes moeten zitten. Naast het thema hout blijft de komende jaren onze consumptie van palmolie en soja een heikel punt. Dit is sterk gekoppeld aan de behoefte aan biobrandstoffen en veevoeder voor de bio-industrie. Het tegengaan van deze 'ontbossingsproducten' is misschien nog ingewikkelder dan het verduurzamen van de houtsector. Het omvat in ieder geval veel meer beleidsterreinen. Incoherent beleid voert nu de boventoon. Klimaatafspraken, verplicht bijmengen van biobrandstoffen, lage btw-tarieven voor vlees: het heeft allemaal direct of indirect invloed op de toestand van de bossen.

Een grote uitdaging voor Milieudefensie en andere maatschappelijke organisaties voor de komende jaren is een daadkrachtig en goed geworteld maatschappelijk middenveld te behouden en verder te ontwikkelen. Hoewel de overheid de mond vol heeft over partnerschappen met bedrijven en NGO's, zijn de subsidiestromen zo drastisch omgegooid dat organisaties het hoofd moeilijk boven water kunnen houden. Zonder actiegroepen als Milieudefensie en Greenpeace zullen multinationals en overheden de ontbossing niet, of veel minder hoog op de agenda zetten. Zonder ontwikkelingsorganisaties als ICCO of natuurbeschermingsorganisaties als de IUCN kunnen partners in het zuiden veel minder werk verzetten om ontbossing te stoppen en armoede tegen te gaan. De overheid moet daarom diep en gericht in de buidel tasten om haar doelen te bereiken voor het tegengaan van ontbossing en het verminderen van verlies aan biodiversiteit, en om de armoedespiraal te doorbreken.

Willem Ferwerda

Tropische bossen over tien jaar

Algemeen directeur van IUCN NL, het kantoor van de IUCN-leden in Nederland.

De IUCN (International Union for Conservation of Nature) is een internationaal samenwerkingsverband van natuurorganisaties, wetenschappers en landen. De organisatie is vooral bekend van de Rode Lijst van bedreigde soorten. IUCN NL is een platformorganisatie van 34 Nederlandse organisaties, van natuurinstellingen en LNV, tot wetenschapsinstututen. De organisatie beïnvloedt beleid en heeft kennis op het gebied van internationale biodiversiteit, ecologie en economie en beheert een fonds voor projecten. IUCN NL wil de ontwikkelingssamenwerking 'vergroenen' en stimuleert de samenwerking en kennisuitwisseling tussen de eigen IUCN-leden, overheden, bedrijven, NGO's en de wetenschap.

Ontwikkelingen

Eind jaren tachtig heeft een sterke lobby vanuit de milieubeweging in 1992 geleid tot het Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud (RTR). Het was een tijd waarin tropische bossen hot waren. Het RTR was een baanbrekend beleidsinstrument omdat het de eerste serieuze stap was om de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking groener te maken, een ontwikkeling waar onder andere de IUCN zich sterk voor heeft gemaakt.

In 1993 besloot de toenmalig minister van Ontwikkelingssamenwerking, Pronk, dat 10% van het beschikbare RTR-budget (totale budget 50 miljoen gulden), apart zou worden gezet voor kleinschalige initiatieven. Dit is het *Tropical Rainforest Programme (TRP)* van IUCN NL geworden. Het programma had als doel om via small grants lokale NGO's in OS-landen te ondersteunen bij bosbehoud en duurzaam bosbeheer.

Vanuit het TRP heeft IUCN NL het 'Bossenoverleg' opgezet, dat drie à vier keer per jaar wordt georganiseerd. Hierdoor zijn de verschillende partijen in de bossensector in Nederland goed op de hoogte van elkaars werk, visie en ontwikkelingen. Het Bossenoverleg heeft ook een platform geboden waaruit gezamenlijke initiatieven zijn ontstaan van overheden, bedrijven, NGO's en wetenschappers. De houtsector kwam bijvoorbeeld binnen het bereik van NGO's, waardoor een dialoog over de verduurzaming van de sector mogelijk is geworden. Dit blijkt onder andere uit het beleidsplan van de VVNH (Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Houthandelaren) 'Wijs met Hout' voor de periode 2006-2009, waaraan mensen uit het Bossenoverleg en leden van de IUCN direct of indirect hebben bijgedragen. Het door WNF en anderen opgezette FSC is vanaf het begin (1995) door het TRP financieel ondersteund. Het TRP en zijn latere opvolger het *Ecosystem Grants Programme* diende als initiator van grote bossenprojecten en was instrumenteel voor veel NGO's in het Zuiden. De kracht van de *small grants* projecten was het stimuleren van lokale impact via kleine budgetten met weinig overhead. Zulke kleine fondsen bieden de mogelijkheid om vernieuwende projecten te steunen. In de laatste jaren is het fonds aangevuld met fondsen voor wetlands and drylands restoration, waaruit in 2006 het *Ecosystem Grants Programme* is ontstaan.

Een van de onderwerpen waar de IUCN NL, naast andere organisaties, zich voor heeft ingezet, is het duurzaam inkoopbeleid van de overheid voor hout (Beoordelingsrichtlijn Duurzaam Bosbeheer). Er waren vele obstakels te omzeilen om dat inkoopbeleid vorm te geven. Zo was er de *World Trade Organization* die duurzaamheideisen aan hout als oneerlijke concurrentie bestempelde en het wilde verbieden.

Ook hebben we de discussie gevoerd of deze regelgeving niet op Europees niveau moest plaatsvinden. De grootste vertragende factor in het proces is de discussie over de inhoud van de standaard voor duurzaam bosbeheer geweest. Een trage overheid en de onwil van sommige partijen om compromissen te sluiten heeft ertoe geleid dat het inkoopbeleid niet in 1995 maar pas in 2010 van kracht is geworden. Feit is dat veel groepen, vooral de NGO's, met grote betrokkenheid lange tijd aan dit onderwerp gewerkt hebben. Daardoor bestaat er nu een nationaal inkoopbeleid voor duurzaam hout dat ondersteund wordt door die NGO's, die inmiddels erkennen dat meer dan één certificeringssysteem goed kan zijn. Gelukkig is er op Europees niveau intussen wetgeving gekomen die de import van illegaal hout moet stoppen.

Hoop voor de toekomst

De huidige bossenthema's zijn nog grotendeels dezelfde als toen het Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud werd ontwikkeld, namelijk conversie naar landbouw, kap, inheemse volkeren en biodiversiteit. Daarnaast zijn er nieuwe veelbelovende ontwikkelingen. Het thema klimaatverandering heeft bijvoorbeeld de bossenagenda enorm veranderd.

Nederland is een rijk land en onze impact op de wereld vindt grotendeels in de tropen plaats. We hebben dan ook onze verantwoordelijkheid te nemen en moeten inzien dat we onze voetafdruk in die landen moeten verminderen, iets dat noodzakelijk is om te voorkomen dat vrijwel al het bos zal worden gekapt. De discussie over klimaatverandering heeft ervoor gezorgd dat er nu een grotere bewustwording en actiebereidheid is om onze voetafdruk te verminderen. Compensatie via bosaanleg of nog liever bosbehoud is een goede mogelijkheid om CO₂ vast te leggen, vooral omdat op dit moment 25% van de wereld uit geërodeerde ecosystemen bestaat die hersteld kunnen worden. CO₂-compensatie biedt grote mogelijkheden, maar moet goed ingevuld worden. Dit betekent transparantie van de fondsen, goed opgezet lokaal beheer en een stevige maatschappelijke verankering.

Niet alleen zijn we moreel verplicht onze verantwoordelijkheid te nemen, ook studies laten zien dat ecologische degradatie een steeds grotere impact zal hebben op de economie. Hoewel er stappen worden gezet op het gebied van duurzaamheid, zijn deze toch nog te marginaal en te vrijblijvend. Ecologie, of beter gezegd goed beheer van ecosystemen moet onderdeel worden van alle economische beslissingen. De bereidheid hiertoe wordt groter, maar

het gaat nog erg langzaam. Rapporteren daarover, zoals binnen het *Global Reporting Initiative* is van belang. Bedrijven zijn steeds meer geïnteresseerd om in plantages te investeren en om geld beschikbaar te stellen voor projecten die investeren in ecosysteemdiensten, zoals CO₂-opslag en waterbeheer. IUCN NL zal deze ontwikkeling promoten en ondersteunen door bedrijven concrete oplossingen te presenteren voor een goed beheer van hulpbronnen en deze te koppelen aan activiteiten van leden.

Grote kansen liggen er door juist nu druk uit te oefenen op overheden in ontwikkelingslanden om hun bossenbeleid beter, en vooral met meer lokaal draagvlak op te zetten. Dat is nu mogelijk omdat de maatschappelijke organisaties in tropische landen sterker worden, de samenleving mondiger wordt en bedrijven steeds meer zien dat bosbehoud nodig is.

Op veel gebieden is er hoop om in de toekomst duurzamer om te gaan met onze natuurlijke hulpbronnen en de negatieve impact van ons consumptiegedrag niet af te schuiven op tropische landen. Echter, dat gebeurt alleen als iedereen zijn verantwoordelijkheden neemt. De overheid moet er werk van maken om door middel van wetgeving en aanvullende maatregelen een *level playing field* te creëren. Binnen Internationale Samenwerking moet meer aandacht komen voor het belang van goed beheer van ecosystemen. Bedrijven moeten inzien dat ecologische impact onze economie in sterke mate gaat beïnvloeden. Iedereen zal daarom aan de slag moeten gaan met het ontwikkelen van een groenere economie. De studie *The Economics of Ecosystems and Biodiversity* (TEEB) die o.a. met steun van de G8, EU, UNEP en IUCN wordt uitgevoerd, is van belang om met economische argumenten bedrijven en overheden over de streep te trekken. Het is van belang dat bedrijven, overheden en NGO's samen tot concrete alternatieven komen voor het gebruik van onze natuurlijke hulpbronnen. Alleen dan neemt Nederland zijn verantwoordelijkheid serieus om zijn handelen niet alleen binnen zijn landsgrenzen, maar wereldwijd van invloed te laten zijn.

De uitdaging van IUCN, zowel internationaal als in Nederland, is dan ook de verbinding te vormen tussen bedrijven en maatschappelijke organisaties om overheden te beïnvloeden en te betrekken. Dit vergt visie en een lange adem, maar het is vooral deze samenwerking die het succes zal bepalen van het beschermen van tropische bossen. De visie van IUCN NL is dat samenwerking, bewustwording en *upscaling* naar grote programma's met een lange tijdsduur de enige manier is om bosecosystemen te behouden en goed te beheren.

Saskia Ozinga

De toekomst van het tropische bos

Oprichter van FERN (1995), waar ze sindsdien werkt. Zij heeft eind jaren tachtig de bossencampagne bij Vereniging Milieudefensie opgezet.

FERN is een NGO die de bossenpolitiek van de EU kritisch volgt en de activiteiten van NGO's met betrekking tot bossen in Europa coördineert, onder meer door partners in tropische landen een stem te geven in Europa.

Duurzaam bosbeheer betekende tot in de jaren negentig 'minder hout oogsten dan er jaarlijks bijgroeit'. Duncan Poore gaf in zijn toonaangevende boek 'No timber without trees' (1989), voor het eerst aan dat duurzaam bosbeheer in de tropen vrijwel niet bestond. Poore zag duurzaam bosbeheer nog voornamelijk als 'sustainable yield'. Pas in de jaren negentig is er aandacht gekomen voor de ecologische kant van duurzaam bosbeheer. In het decennium daarna is er bovendien oog gekomen voor de sociale kant, voornamelijk door de kracht van organisaties van inheemse volken die zich in de jaren negentig sterk georganiseerd hebben. Tegenwoordig is het normaal dat certificaten voor duurzaam bosbeheer ook ecologische en sociale criteria

bevatten. De kennis en het begrip van wat duurzaam bosbeheer is, is daarmee aanzienlijk vergroot.

Certificering, vooral de ontwikkeling van de *Forest Stewardship Council* (FSC), heeft ervoor gezorgd dat goed bosbeheer tegenwoordig moet worden vastgesteld door een brede groep van belanghebbenden.

Niet alleen sociale en ecologische criteria zijn niet meer weg te denken uit duurzaam bosbeheer, maar ook de 'multi-stakeholder'-aanpak is een elementair onderdeel geworden.

FERN heeft ertoe bijgedragen dat standaarden voor duurzaam bosbeheer nu ook goede sociale criteria bevatten en dat de 'multi-stakeholder'-aanpak gezien wordt als een essentieel onderdeel van het definiëren van goed bosbeheer en bosbeleid.

Een andere belangrijke ontwikkeling is het doorgronden van de directe en onderliggende oorzaken van ontbossing. Tot in de jaren tachtig werd gesteld dat ontbossing vooral veroorzaakt werd door 'poverty': arme mensen zouden het bos omhakken om in hun energiebehoeften en hun inkomen te voorzien. Tegenwoordig is er consensus dat ontbossing vooral het resultaat is van een combinatie van factoren, inclusief een te hoge vraag naar hout en landbouwproducten vanuit de rijke landen, gecombineerd met een gebrekkig overheidsbeleid in landen waar tropische bossen staan, gebrek aan 'good governance' in de bosbouwsector, en corruptie. Overbevolking en armoede worden terecht niet meer als hoofdoorzaak van ontbossing beschouwd en lokale mensen worden juist meer als partners dan als obstakels gezien op weg naar duurzamer bosbeheer.

Nu meer duidelijk is wat duurzaam bosbeheer inhoudt en wat de oorzaken zijn voor ontbossing en degradatie, is het mogelijk om goed beheer te ontwikkelen. Een van de beste initiatieven om dit te stimuleren is het Europese FLEGT-proces (*Forest Law Enforcement, Governance and Trade*). Als onderdeel van het FLEGT-proces werkt de Europese Commissie samen met tropische bossenlanden om goed bosbeheer te definiëren en waar nodig wetgeving en beleid aan te passen, structuren op te zetten om de houthandel inzichtelijk te maken en rechten van de lokale bevolking te respecteren. Het FLEGT-proces leidt uiteindelijk tot een bindende handelsovereenkomst tussen het houtproducerende land en de EU. Op dit moment zijn er verdragen getekend met Kameroen, Kongo en Ghana. Onderhandelingen zijn gaande met onder meer Indonesië, Maleisië, Gabon, de Democratische Republiek Kongo (DRC), Liberia, de Centraal Afrikaanse Republiek en Vietnam. In Kameroen, Kongo en Ghana zijn de overeenkomsten uitonderhandeld met de houthandel, milieu- en sociale organisaties, inclusief mensenrechtenorganisaties

en vertegenwoordigers van lokale bewoners, en met de overheid. In alle drie genoemde landen was het de eerste keer dat verschillende belangengroepen samen om de tafel zaten! Door deze werkwijze wordt de overeenkomst zeer breed gesteund, wat een eerste voorwaarde is om tot een goede implementatie en tot 'good governance' te komen.

FERN heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de invulling van het FLEGT-proces, ondermeer door het opstellen van een *blue-print* voor dit proces. Daarbij werd samengewerkt met het Engelse *Royal Institute for International Affairs (Controlling timber imports into the EU, 2003)*. FERN werkt nauw samen met sociale NGO-partners in met name Afrikaanse landen met tropische bossen, om ervoor te zorgen dat de stem van die NGO's duidelijk wordt gehoord tijdens de onderhandeling en implementatie van FLEGT-overeenkomsten.

Dit positieve proces dreigt echter ondermijnd te worden door 'oplossingen' die aangedragen worden in het klimaatdebat. De discussie rondom REDD (*Reduced Emissions from Deforestation and Degradation*)¹ lijkt het pad op te gaan van het strooien met geld zonder belangrijke onderwerpen zoals 'good governance' eerst aan te pakken. Daarmee wordt het probleem alleen maar groter. In landen waar zowel een FLEGT- als een REDD-proces gaande is, maakt het REDD-proces de stappen in de richting van 'good governance' die met behulp van FLEGT zijn gerealiseerd, weer ongedaan. Wanneer REDD gefinancierd wordt door 'carbon trading' (waarbij de rijke wereld mag doorgaan met het uitstoten van emissies zolang die opgevangen worden (*offset*) door het Zuiden, zoals vastgelegd in de *Kyoto Protocol's Clean Development Mechanism*), zal dit bijdragen aan de verdere ondergang van de tropische bossen. Immers, het IPCC stelt, dat om de temperatuurstijging op aarde binnen 2 graden te houden, een afname van de uitstoot van broeikasgassen van 80 tot 95% in de komende veertig jaar nodig is. Dat betekent een grootschalige, snelle en effectieve reductie van emissies. 'Offsetting' zorgt er in het beste geval voor dat de emissies gelijk blijven en de benodigde 80 tot 95% reductie wordt dus nooit bereikt. Offsetting draagt niet bij aan emissiereductie. In het beste geval, als de offset 'additional' is, blijft de totale uitstoot gelijk. Offsetprojecten zijn vaak niet additional of niet permanent waardoor *offsetting* uiteindelijk bijdraagt een toename van emissies. Geld voor duurzame bosbouw en bosbehoud is nodig, maar kan niet komen van offsetting of carbon trading, omdat dan de benodigde emissiereductie niet wordt bereikt.

¹ REDD is nu algemeen geaccepteerd als REDD+. De + staat voor: *enhancing carbon stocks* (bijv. in plantages, sustainable forest management en conservation). Dat betekent dat REDD-gelden ook gebruikt kunnen worden voor het opzetten van plantages, houtkapprojecten en bosbehoud.

Carbon trading is daarmee een goed voorbeeld van het feit dat rijke landen hun beleid niet willen veranderen om het bos te behouden. Dit zien we ook in de discussie rondom biobrandstoffen. Het is duidelijk dat het gebruik van eerste-generatie biobrandstoffen zoals palmolie, een enorme negatieve invloed heeft op het behoud van tropische bossen. In Nederland is het professor Rabbinge geweest die dit duidelijk heeft aangekaart. Ook de IASA en McKinsey hebben duidelijk aangetoond dat er te weinig land is om ons consumptieniveau voor '*fibre, fuel and food*' te handhaven. IASA komt tot een tekort van 250 miljoen hectares. Het idee in Europa, dat we bijdragen aan de oplossing van het klimaatprobleem door biobrandstoffen te gebruiken als vervanging van fossiele brandstoffen geeft aan dat beleidsmakers het probleem niet snappen.

De toekomst

Voor de komende jaren zal FERN zich blijven richten op het FLEGT-proces en het debat rondom REDD en *bio-fuels* zodanig proberen te sturen, dat het geen negatieve impact heeft op tropische bossen en op de mensen die van die bossen afhankelijk zijn. Daarnaast komt waarschijnlijk ook het thema water weer op de agenda terug. Dit thema heeft een tijdje minder aandacht gekregen vanwege de klimaatdiscussie, die de aandacht vooral naar bossen heeft getrokken. Meer aandacht voor water kan gunstig zijn voor een positieve aandacht voor bossen, als er tenminste op noodzakelijk landschapsniveau naar oplossingen wordt gezocht.

FERN focust zich niet langer op certificering. De discussie wat duurzaam bosbeheer inhoudt, is gevoerd. Nu moeten de verschillende certificeringsschema's elk hun eigen standaard fatsoenlijk geïmplementeerd zien te krijgen. Op dit moment zijn geen van de schema's geloofwaardig, ook al is de FSC vele malen beter dan de PEFC. Beide schema's geven echter op dit moment onvoldoende garantie dat hout dat hun label draagt, afkomstig is van bossen die beheerd worden volgens hun eigen standaard voor duurzaamheid. Dit moet verbeteren, maar verdere vernieuwing voor de bosbouwsector zal niet uit deze hoek komen.

De enige oplossing, zowel voor de opwarming van de aarde als voor duurzaam bosbeheer in algemene zin, is het veranderen van de consumptiepatronen in de rijke landen. Tegelijkertijd moeten sociale en milieubewegingen (en daarmee '*good governance*') in de zuidelijke landen worden versterkt en het nationaal beleid rondom duurzaam landgebruik (bosbouw/landbouw/energie) in Noord en Zuid worden verbeterd. Dit is langetermijnpolitiek. Er zijn echter kleine

stappen die de komende tien jaar al gezet kunnen worden. Daarom zullen wij in de komende jaren gaan werken aan het verbeteren van *good governance* door gebruik te maken van het EU FLEGT-proces, met name met partners in het Zuiden. De problemen die REDD dreigt te veroorzaken ('*land grab*', ondermijnen van *good governance*, etc.) zullen we zichtbaar maken en we zullen proberen te voorkomen dat REDD gefinancierd gaat worden door *offsetting*. *Last but not least* gaan we een duurzaam energiebeleid uitdenken op Europees niveau, samen met partners in landen in het Zuiden.

Uiteindelijk is het noodzakelijk dat landen met tropische bossen de capaciteit hebben om hun natuurlijke hulpbronnen duurzaam te beheren en hiervan te profiteren, en moet de druk vanuit de rijke landen op landgebruik in het Zuiden afnemen, wil het tropische bos een toekomst hebben.

Paul van den Heuvel

De invloed van de houthandel op het bos

Paul v. d. Heuvel is Directeur Koninklijke Vereniging Van Nederlandse Houtondernemingen. De Koninklijke VVNH is de overkoepelende brancheorganisatie van groothandelsbedrijven in hout. De VVNH heeft 150 leden met in totaal 280 verkooppunten. De leden importeerden in 2009 ca. 2,1 miljoen m³ hout en plaatmaterialen. De grote meerderheid van alle werknemers in de bedrijfstak (circa 7.000) is werkzaam bij de leden van de VVNH.

Met de introductie van tropisch hardhout in de jaren zestig van de vorige eeuw is een belangrijk houtproduct aan het assortiment houtsoorten toegevoegd. Als representatieve brancheorganisatie hebben de leden van de Koninklijke Vereniging Van Nederlandse Houtondernemingen (VVNH) tot op de dag van vandaag een belangrijke rol bij het importeren en verhandelen van alle mogelijke houtsoorten, zo ook tropische houtsoorten. Jaarlijks wordt er ca. 500.000 m³ gezaagd tropisch hout en ca. 200.000 m³ tropisch plaatmateriaal geïmporteerd (Bron: Probos). De discussie over het tegengaan van ontbossing en het stimuleren van duurzaam bosbeheer spelen al twee decennia een belangrijke rol en vormen voor de VVNH het

belangrijkste beleidsonderwerp. Daarnaast heeft het tegengaan van illegale praktijken sinds eind jaren negentig de aandacht. Anno 2009 was 62% van de totale VVNH-import duurzaam geproduceerd (FSC en PEFC gecertificeerd). Daarnaast was 24% van al het hardhout, inclusief het tropisch hardhout dat door leden van de VVNH werd geïmporteerd in 2009, duurzaam geproduceerd.

Milieu al jaren het belangrijkste beleidsthema

De VVNH is altijd het aanspreekpunt geweest voor alle uiteenlopende houtgerelateerde onderwerpen, zo ook het onderwerp duurzame houtproductie en ontbossing. Vanaf begin negentiger jaren voert de VVNH een actief beleid tegen ontbossing door het stimuleren van duurzaam bosbeheer. De concrete beleidsplannen van de afgelopen jaren zoals 'Een gezonde toekomst voor hout, 2003-2005' en 'De wortels van hout, 2006-2009' hebben ervoor gezorgd dat de leden zich op milieugebied en met hun prestaties mogen rekenen tot de koplopers. Werd de houthandel jaren geleden gezien als de veroorzaker van ontbossing, tegenwoordig is die handel het instrument om de bossen onder duurzaam beheer te brengen, te houden en daarmee in stand te houden.

Het actieve beleid, de gedragscode en de meetbare doelstellingen hebben in 2009 geleid tot een duurzame import van 62% (met Chain of Custody). Het aanbod is niet langer de zogeheten bottleneck, de uitblijvende vraag naar duurzaam geproduceerd hout vormt momenteel het probleem. Het uitblijven van de vraag naar duurzaam geproduceerd hout zal mogelijk resulteren in het niet langer duurzaam beheren van bossen, waardoor ontbossing kan toenemen en de grip op het in stand houden van kwetsbare bosgebieden wordt verloren. Een onwenselijke situatie die met alle mogelijke partijen en middelen zal moeten worden voorkomen. Het nieuwe beleid 'Wijs met hout 2010-2015' en het actieplan 'Bewust met hout' dat samen met de Nederlandse Bond van Timmerfabrikanten (NBvT) is opgesteld, richt zich dan ook op het stimuleren van de vraag naar duurzaam geproduceerd hout in de periode 2010-2015.

Toekomstverwachtingen

Als de positieve resultaten van de afgelopen jaren zich in de toekomst doorzetten, dan is in 2015 85% van de totale import en 50% van de totale hardhoutimport duurzaam geproduceerd. Dit is een mooi resultaat voor de VVNH en voor de Nederlandse markt, maar zegt niets over de status van de bossen die op dat moment nog niet onder duurzaam bosbeheer zijn gebracht. In belangrijke houtproducerende

tropische landen worden door autonoom beleid en door de bekende oorzaken zoals bevolkingstoename en welvaartsgroei, bossen geconverteerd naar andere toepassingen. Het bos verdwijnt en maakt plaats voor palmolie-, soja-, rubber- en houtplantages en voor infrastructuur. Hoewel de diversiteit aan tropische houtsoorten door duurzaam bosbeheer is toegenomen, zal de import van tropisch hout, door de geschetste ontwikkelingen en mede door de toenemende behoefte in de landen zelf, naar verwachting op termijn teruglopen. Daarnaast zullen de gewenste kwaliteiten in de toekomst moeilijker te verkrijgen zijn. De vraag zal daarmee zowel in omvang als in kwaliteit anders worden ingevuld. Hout en houtachtige producten afkomstig uit plantages zullen mogelijk in deze behoefte kunnen voorzien. Als de vraag niet meer door het passende aanbod kan worden beantwoord, wordt ook het belang minder dat Nederlandse bedrijven en de VVNH in de desbetreffende herkomstgebieden aan de dag kunnen leggen. Geen zakelijk belang betekent veelal geen of nauwelijks recht van spreken.

Het vergroten van het areaal duurzaam bos is het doel dat door alle partijen zal moeten worden nagestreefd. Zo lang dit niet wordt gerealiseerd, zullen tropische bossen onder andere door de genoemde oorzaken ook de komende jaren verder degraderen en verdwijnen. Deze ontwikkelingen zijn niet alleen voor de bossen onwenselijk, maar bewijzen ook de houthandel geen dienst. Zonder hout nu eenmaal geen houthandel. De aandacht zal daarom tweeledig moeten zijn: het stimuleren van de vraag en daarnaast het vergroten van het areaal. De VVNH zal zich daar de komende jaren maximaal op richten. De VVNH zal samen met de *European Timber Trade Federation* (ETTF) zich dan ook blijven inspannen om de vraag naar duurzaam geproduceerd hout, in de situatie van minder aanbod en daarmee minder zakelijk belang, te laten klinken. Alle belanghebbenden – en niet alleen de koplopers in Europa – moeten dat signaal blijven afgeven.

Gerard Persoon

Sociale wetenschappers het bos in

*Gerard Persoon
Bijzonder hoogleraar
milieu en ontwikkeling
aan het Instituut voor
Culturele Antropologie en
Ontwikkelingssociologie
van Universiteit Leiden.*

Overheden hadden en hebben vaak het standpunt dat lokale mensen door armoede en onwetendheid degradatie veroorzaken van hun natuurlijke omgeving. Daartegenover staan maatschappelijke en sommige wetenschappelijk stromingen die benadrukken dat het beheer door inheemse volkeren erkend en gerespecteerd moet worden. Hiervoor dragen ze twee redenen aan. Ten eerste dat culturen een intrinsieke waarde hebben die erkend en gerespecteerd moet worden. Deze waardering zou ook moeten gelden voor de manier van leven en de daaraan verbonden omgang met natuurlijke hulpbronnen. Ten tweede dat er een 'interne logica' is in het beheer van natuurlijke hulpbronnen door inheemse volkeren. Hun beheer zou aspecten van

duurzaamheid bevatten als gevolg van hun uitgebreide kennis van planten en ecologische processen en de lange cycli waarin hun beheer plaats vindt.

De opkomst van de inheemse volkerenbeweging

Eind jaren tachtig wordt deze inheemse volkerenbeweging sterker. Een aanleiding is de massale houtkap en mijnbouw die in veel gebieden, inclusief tropische bossen, plaats vindt. Hierover ontstaat veel morele verontwaardiging, zowel over de ecologische impact als over het negeren van de rechten van mensen die in bossen wonen en er van afhankelijk zijn. Hierdoor ontstaat een heel negatief beeld van de omgang van bedrijven en overheden met inheemse volkeren. Ook in internationale circuits ontstaat een discussie over de plaats van inheemse volken. De sterke internationale supportgroepen vragen er aandacht voor. De opkomst van een kleine elite binnen de inheemse volken zorgen er ook voor dat deze meer aandacht krijgen. Vooral enkele groepen in Noord- en Zuid-Amerika, in India en de Filipijnen nemen het voortouw. Andere inheemse volkeren liften mee op deze beweging. Zo zijn de rechten van inheemse volkeren inmiddels opgenomen in tal van internationale verdragen en in nationale wet- en regelgeving. De belangrijkste hiervan is ongetwijfeld de VN Verklaring van de Rechten van Inheemse Volken uit 2007.

De antropologie speelde in de jaren zeventig en tachtig een grote rol bij de aandacht voor de waarde van culturen. Ook verschaftte deze discipline inzicht in de manier van leven en de positieve aspecten van omgang met natuurlijke hulpbronnen. Soms zat er in de beeldvorming duidelijk een element van al dan niet valse romantiek. Het beeld van de (ecologisch) 'goede wilde' is de laatste tijd gelukkig iets genuanceerder geworden maar helemaal weg is het zeker niet. Er wordt meer naar de praktijk gekeken: wat gebeurt er nu echt en welke vormen van gebruik –inclusief traditioneel gebruik– passen wel en niet binnen het duurzame beheer van ecosystemen.

De toekomst van het antropologisch onderzoek

Voor de komende jaren is er een aantal grote uitdagingen voor antropologisch onderzoek naar inheemse volkeren. Een thema van veel belang betreft de toekomstvisie van de jonge generatie bosbewoners. Deze mensen definiëren hun toekomst vaak niet meer in het bos. Waar zien deze mensen hun toekomst dan wel? En welke rol speelt het bos bij het realiseren van die toekomstvisie? Gezinnen worden kleiner, er is op veel plaatsen beter onderwijs beschikbaar en jonge mensen zien kansen om naar de stad te trekken. Wat zal deze ontwikkeling betekenen voor het bos? Neemt de gebruiksdruk

af waardoor bos zich kan herstellen (als tenminste de commerciële houtkap deze plaats niet overneemt), of gebruikt de jonge generatie het bos om eerst nog kapitaal te vergaren om vervolgens elders een toekomst op te bouwen? Dit is een variatie op een oud thema: hoe zien mensen in het bos de toekomst van zichzelf en van hun hulpbronnen?

Van veel belang is het empirische onderzoek naar het feitelijke beheer en het beheer van bossen door inheemse groepen. Het moet gaan om onderzoek voorbij de politieke correctheid en voorbij ideologische uitgangspunten. Met dergelijke studies kunnen we een inzicht krijgen in de bijdragen van beheersveranderingen en de mechanismen die zorgen voor mogelijke verbeteringen van het beheer.

Stromingen binnen de sociale wetenschappen

Er is een verschil in stromingen binnen de sociologie die zich met de bossensector bezig houden. Ten eerste is er het verschil tussen antropologen en ontwikkelingssociologen. Daarnaast zijn er twee stromingen binnen de ontwikkelingssociologie. De eerste analyseert het ontwikkelingsproces vanaf een afstand (deze stroming is sterk in bijvoorbeeld Universiteit Leiden), de tweede is de meer toegepaste ontwikkelingssociologie. Deze wetenschappers ondersteunen ontwikkelingsplannen en proberen expliciet een actieve bijdrage te leveren aan het ontwikkelingsproces. Vooral binnen Wageningen Universiteit is deze stroming tegenwoordig sterk vertegenwoordigd.

De rol van antropologen, bijvoorbeeld in het erkennen van gebruiksrechten van inheemse volkeren, is hierboven besproken. Zij richten zich vooral op 'advocacy', het versterken van de positie en de rechten van inheemse volken. De rol die de 'betrokken sociologen' spelen ligt vooral in het verbeteren van ontwikkelingssamenwerking in zijn algemeenheid. De analytische ontwikkelingssociologen zijn kritisch op het algemene 'ontwikkelings- en moderniseringsdenken'. Zij richten de aandacht vooral op de onbedoelde en langetermijn bijeffecten en op de bestendinging van bestaande machtsverhoudingen. Hun voornaamste kritiek is dat ontwikkelingssamenwerking een zichzelf herhalende machinerie van ontwikkelingsorganisaties is die weinig bijdraagt aan emancipatie en herstel van onrechtvaardige verhoudingen in de wereld.

Sociale wetenschappers in de bossensector

Hoe terecht deze kritiek soms ook is, het is belangrijk dat juist ook sociale wetenschappers zich blijven richten op het proces van de ontwikkelingssamenwerking. De wetenschap heeft zowel als taak

om onderzoek te doen als om op te leiden, en de realiteit van dit moment is nog steeds dat een flink deel van de studenten werk vindt binnen 'ontwikkelingsbureaucratieën'. Deze mensen moeten opgeleid worden om naast kritische reflectie ook een bijdrage te kunnen leveren aan praktische oplossingen. De weerstand tegen deze meer betrokken vorm van wetenschap bedrijven (de reden waarom dit ook wordt gezien als 'je handen vuil maken'), wordt veroorzaakt doordat je als wetenschapper vooral erkenning krijgt als je publiceert voor andere wetenschappers. Wetenschap voor wetenschap bevordert het kritisch denken. Tegelijk worden ook antropologen en ontwikkelingssociologen tegenwoordig steeds meer gedwongen onderzoeksgeld uit de markt te halen. En de markt voor ontwikkelingsgericht onderzoek is een stuk groter dan die voor het pure wetenschappelijke werk.

Van wetenschap naar bosbeheer

Mijn eigen ervaring in Indonesië en de Filippijnen heeft er toe bijgedragen dat ik van mening ben dat antropologen en sociologen beide rollen moeten kunnen vervullen. Na een aantal jaren in de ontwikkelingshulp ben ik teruggegaan naar het onderzoek en feitelijk opereer ik nog steeds op het grensvlak van beide stromingen.

Een initiatief om deze uitwisseling te bevorderen is de 'IS academie'. Hierbij konden ambtenaren van DGIS (het Nederlandse Departement voor Ontwikkelingssamenwerking) binnen de universiteit onderzoek doen en konden wetenschappers een tijd werken binnen DGIS op bepaalde thema's. Dit onderstreept dat beide werelden te ver van elkaar af staan en dat er behoefte is aan meer dwarsverbanden tussen beide werelden.

Beide partijen uiten verschillende frustraties ten aanzien van het gat tussen wetenschap en praktijk dat zo moeizaam te overbruggen is. Vanuit de ontwikkelingssamenwerking is er wrevel ontstaan in de richting van de (sociale) wetenschap, die claimde ontwikkelingsrelevant te zijn maar nauwelijks op de proppen kwam met werkzame oplossingen. Omgekeerd verwijten wetenschappers de beleidsmakers dat ze alleen maar een checklijstje willen hebben en voorbij gaan aan de complexiteit van (lokale) situaties.

Onderzoek naar de impact van wetenschap op ontwikkelingssamenwerking laat beide beelden zien: wetenschap is weinig direct bruikbaar, en ambtenaren kunnen de vertaalslag van kennis naar praktijk slecht maken door gebrek aan tijd en expertise. Een ander probleem is de tijdschaal, waarbij politici het beleid om de paar jaar bijstellen. Ontwikkelingsthema's komen en

gaan, lijsten van landen waarmee wordt samengewerkt veranderen als gevolg van politieke prioriteiten. De snelheid van de politieke beslissingen is in dit kader moeilijk bij te benen door de wetenschap. Een gedegen promotieonderzoek duurt van begin tot eind al gauw een jaar of vijf en in die tijd is er meestal weinig direct contact tussen de wetenschappers en de beleidsmedewerkers op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. En als de gegevens eenmaal verzameld zijn en netjes opgeschreven, blijken er beleidsverschuivingen te hebben plaatsgevonden. Zo hebben wij zelf jaren lang gewerkt in Kameroen en de Filipijnen, die toen wij begonnen, concentratielanden waren voor Nederland, ook op milieugebied. Vervolgens zijn die landen van de DGIS-lijst afgevoerd en had de opgebouwde expertise, althans voor het Nederlandse beleid, nauwelijks meer betekenis. Kameroen is inmiddels weer terug op de lijst en het opbouwen van kennisnetwerken en dergelijke moet weer van onderaf worden opgebouwd.

Wetenschap en bedrijven

Ook bij bedrijven is de behoefte groter geworden om kennis van verschillende thema's in hun onderneming te hebben. Dat komt onder andere door eisen van maatschappelijk verantwoord ondernemen die aan hen gesteld worden. De kritiek van de milieubeweging en mensenrechtenorganisaties dwingen bedrijven eveneens om meer dan in het verleden zich over bepaalde onderwerpen te buigen. Veel grote bedrijven hebben daar inmiddels hun eigen afdelingen voor en in sommige gevallen zijn zij ook echt bereid iets te doen met het thema inheemse volkeren. In de houtsector is het normaal dat grote bedrijven rekening houden met lokale bosgebruikers, ook als ze daar niet wettelijk toe verplicht zijn. Dit maakt sommige bedrijven serieuze gesprekspartners in het kader van de duurzame bosbouw, ook al is er altijd het gevaar van 'window-dressing'.

Er zijn echter weinig onderzoekers die door bedrijven gefinancierd onderzoek willen doen. Grootste bezwaar is dat wetenschappers onafhankelijk willen blijven. Uit recent onderzoek blijkt dat de kennis dat je opdrachtgever gebaat is bij een bepaalde uitkomst, de objectiviteit van je onderzoek negatief kan beïnvloeden. Het opnemen van bepaalde clausules blijkt niet voldoende om 'gesponsord' onderzoek objectief te laten verlopen.

De toekomst van het tropische bos

Als we kijken waar we over bijvoorbeeld tien jaar met het bos staan, zien we duidelijk een probleem veroorzaakt door de grote voetafdruk van onze huidige samenleving. Hoe gaan we een hoge houtconsumptie combineren met het in stand houden van bossen?

Als we minder hout gebruiken, wordt de druk om bos om te zetten naar andere vormen van landgebruik alleen maar groter. Of we nu ophouden met hout te gebruiken, of dat het gebruik juist toeneemt: beide ontwikkelingen zijn een potentiële bedreiging voor het in stand houden van deze natuurlijke hulpbron.

De enige manier om te zorgen dat de hoge druk op natuurlijke hulpbronnen niet de aantasting van deze hulpbronnen tot gevolg heeft, is de weg van goed bestuur, inclusief de rationaliteit en betrokkenheid van lokale mensen, met ruimte voor een verlicht algemeen belang. Mensen blijven mensen en ook lokale mensen lopen achter trends aan en gaan vaak voor kortetermijn opbrengsten. Goed bestuur wordt mogelijk gemaakt door goede voorlichting, openheid in communicatie vanuit de pers, maar ook inzicht in bedrijfsvoering en afspraken tussen groepen, of het nu gaat om overheden, bedrijven, of inheemse volkeren.

Tot slot

Enig cynisme vanuit sommige wetenschappelijke stromingen ten aanzien van ontwikkelingssamenwerking of de positieve bijdrage van inheemse volkeren op duurzaam landschapsbeheer zal blijven bestaan. Dat is goed zolang dit het kritisch denken stimuleert, maar het gevaar bestaat dat dit type onderzoek systematisch ter zijde wordt gelegd. Juist omdat het schipperen is tussen de bruikbaarheid en de geloofwaardigheid van onderzoek, moet er kritisch en praktijkgericht onderzoek blijven bestaan. Wetenschap kan zowel kritische reflectie als concrete oplossingen aandragen. Ik meen dat beide typen bijdragen essentieel zijn voor het verbeteren van het beheer en de bescherming van tropische bossen in de toekomst.

Inheemse volkeren

Bij duurzaam bosbeheer moet er altijd een component zijn die rekening houdt met de gebruiksrechten van mensen die van het bos afhankelijk zijn en met de effecten van beheer op deze mensen. Een groot gedeelte van hen is gemarginaliseerd, arm, in het verleden niet of slecht gehoord en is geen onderdeel van de dominante cultuur en partijen die besluiten nemen over het bos. Een belangrijk deel van deze gemarginaliseerde bosafhankelijke mensen vallen onder de noemer 'inheemse volkeren'.

Deze term heeft na jarenlange strijd voor erkenning van de rechten van deze groepen nu een juridische waarde gekregen. In regelgeving en internationale verdragen wordt naar deze term verwezen bij gebrek aan beter. Hierdoor zijn er veel groepen mensen die de status van 'inheemse volkeren' willen verkrijgen omdat je met die status veel meer rechten hebt.

Aandacht in academische en diplomatieke zin versterkt het proces waarmee de rechten van deze groep mensen worden erkend. De aandacht van de wetenschap is echter niet evenwichtig verdeeld: de ene bevolkingsgroep trekt meer aandacht dan de andere, onafhankelijk van de mate van armoede en marginalisatie. Niet alle inheemse volkeren zijn gemarginaliseerd en er bestaan vele gemarginaliseerde groepen die niet erkend worden als 'inheemse bevolking'. Een alternatieve term zoals 'lokale bevolking' is echter geen term die gebezigd wordt in conventies en biedt daarom minder houvast.

Positief is dat alle lokale groepen indirect profiteren van de aandacht voor (enkele) inheemse volkeren. Als de instrumenten eenmaal ontwikkeld zijn om deze inheemse volkeren rechten te geven, kunnen andere gemarginaliseerde groepen daar later eenvoudiger gebruik van maken. Bij de FSC en het PEFC zie je al een bredere definitie: zij verwijzen naar 'lokale mensen en inheemse volkeren'.

Paul Hol

(Her)Bebossing in de tropen is sterk onderbelicht

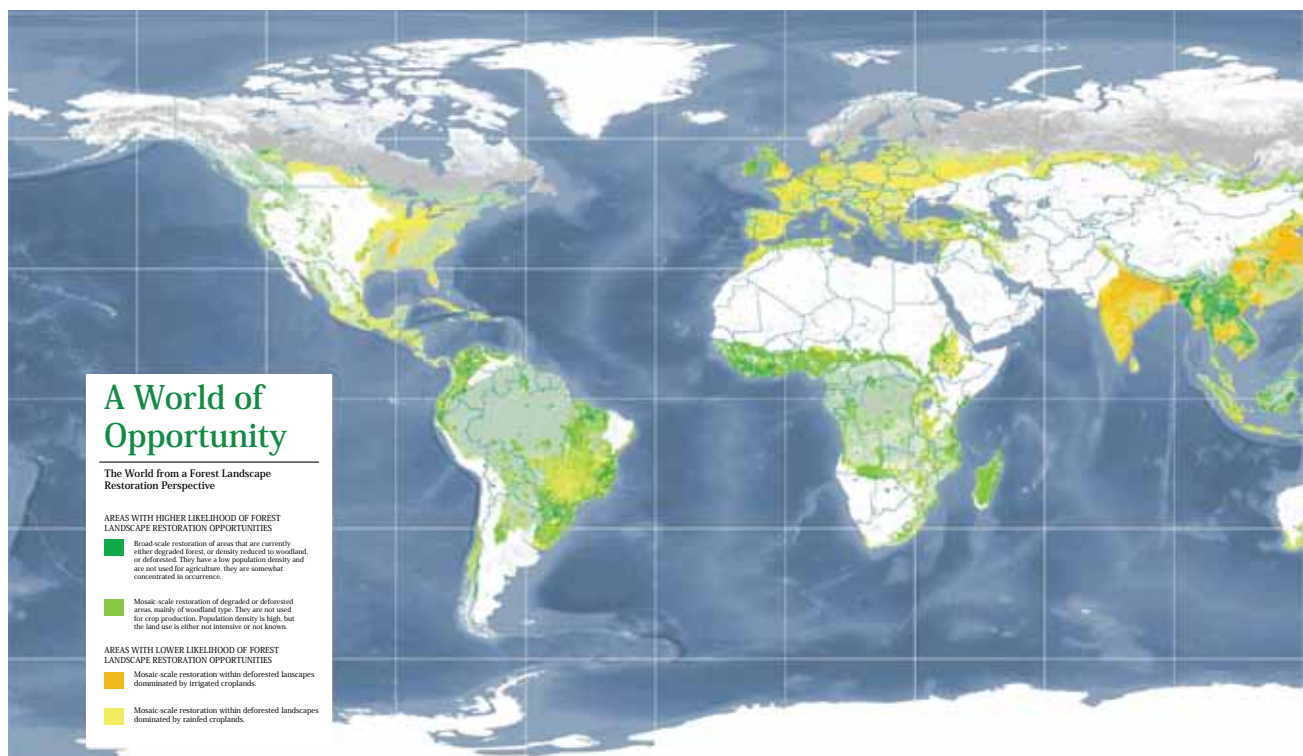
Directeur-eigenaar van FORM International.

FORM International is sinds 1992 actief op het gebied van duurzaam bosbeheer in de tropen. Het bedrijf adviseert bosbeheerders wereldwijd om te komen tot certificering van duurzame houtproductie (met name FSC), van legaliteit en van traceerbare herkomst van het hout. FORM investeert sinds 2007 ook in grootschalige herbebossing in Ghana. Dit FORM Ghana-bedrijf plant jaarlijks ruim 700 ha bos aan in gedegradeerde bosgebieden en is sinds begin dit jaar FSC gecertificeerd. In dit artikel schetst Paul Hol zijn visie over herbebossing.

Het lustrum van de Vereniging Tropische Bossen is een goed moment om stil te staan bij de situatie van tropische bossen, en vooral om kritisch te kijken naar de rol die bosbouwers wereldwijd daarbij kunnen spelen.

De aarde is bedekt met ongeveer 30% bos. Jaarlijks verdwijnen er 13-14 miljoen hectaren. Dit zijn FAO-cijfers waarbij moet worden opgemerkt dat de omvang van ontbossing afhankelijk is van de definitie van het begrip bos. FAO geeft aan dat van deze ontbossing 6 miljoen ha primair bos is. Een natuurlijk bos dat is verdwenen of ernstig beschadigd, zal niet snel meer terug komen: er gaan generaties overheen voordat

er weer sprake is van een ecosysteem met de kenmerken van primair tropisch bos. Daarom is er internationaal veel aandacht voor ontbossing van primaire tropische bossen: internationale natuur- en milieuorganisaties, overheden en diverse private initiatieven werken aan het behoud en duurzaam beheer van deze bossen. FAO schat ook dat er in de tropen jaarlijks ca 2,8 miljoen ha plantagebos aangelegd wordt.

Potentiële gebieden voor herbebossing. Groene gebieden zijn het meest geschikt voor restauratie van boslandschappen. Bron: WRI 2009

Duurzaam bosbeheer, certificering en duurzaam behoud van ecosystemen zijn tot nu toe de belangrijkste peilers van FORMs internationale en nationale projecten.

Parallel aan de genoemde ontwikkelingen zien we een trend om steeds meer kwetsbare ecosystemen in de tropen permanent als reservaat te gaan beheren. Houtkap is daar niet meer toegestaan. Zo werd er tijdens de World Summit in Johannesburg in 2002 aangekondigd dat Gabon 13 nationale parken had ingesteld in diverse bostypen en ecosystemen met een oppervlakte van 2,5 miljoen ha (10% van het totale bosoppervlak in Gabon). Diverse andere tropische landen hebben Gabon gevolgd en eveneens reservaten ingesteld, dikwijls onder druk van de internationale politiek,

maar ook omdat men steeds meer tot het besef komt dat drastische maatregelen nodig zijn om bossen te beschermen.

Als we de ontwikkeling vanuit de houtmarkt bekijken, betekent dit dat er minder bosareaal beschikbaar is voor houtproductie. De wereldbevolking groeit, met name China ontwikkelt zich razendsnel, waardoor de vraag naar papier en hout enorm toeneemt. Ook de tropische landen ontwikkelen zich, waardoor de druk toeneemt om bos om te vormen tot landbouwgrond. Hierdoor neemt het netto bosareaal nog verder af. Bovendien is er toenemende behoefte aan hout voor lokaal gebruik.

Weliswaar is er steeds meer interesse van boeren en lokale gemeenschappen en overheden om bos aan te leggen. Ook vanuit het oogpunt van erosiebestrijding, het tegengaan van verdroging en herstel van biodiversiteit bestaat de noodzaak om nieuwe bossen aan te leggen. Vreemd genoeg is er vooral aandacht voor behoud en duurzaam beheer van bestaande bossen, *terwijl de aanleg van nieuwe bossen sterk is onderbelicht*.

Internationale discussies, maar ook discussies in Nederland over de noodzaak van herbebossing worden door veel experts afgedaan met opmerkingen als: 'Zeker Eucalyptus planten of een andere monocultuur. Dat moeten we helemaal niet hebben' of: 'Een industriële monocultuur is niet duurzaam, dat leidt tot een ecologische ramp!'. Het is teleurstellend dat er zoveel onbegrip en zo weinig creativiteit is om het begrip (her)bebossing duurzaam in te vullen. Initiatieven voor bebossing hebben professionele ondersteuning en visie nodig. Er bestaan diverse voorbeelden van duurzame beplantingen: commercieel,

in een systeem van agroforestry, community forestry of via natuurlijke regeneratie. Langzaam maar zeker begint er meer steun te komen voor het ontwikkelen van duurzame en/of sociale herbebossing.

Voorbeelden zijn de start van het project New Generation Plantations van WWF in Portugal om houtplantages duurzamer te maken, en de sponsoring van de Stichting DOEN van herbebossing via de University for Peace. In de tropen bestaan bovendien tal van initiatieven van coöperaties en andere samenwerkingsvormen om bos te planten. Hoewel FSC certificering voor veel lokale projecten nog te duur en te gecompliceerd is, vormt dit wel een sterke motivatie om de teeltmethoden duurzamer te maken.

Voor de VTB'ers is het een enorme uitdaging om een bijdrage te leveren aan grootschalige herbebossing!

De mening van de jeugd

Schrijfwedstrijd

'Het probleem is dat de mensen niet naar de toekomst kijken. Ze zijn egoïstisch en luisteren niet naar elkaar'.

De jaguar in het verhaal van *Dries Laureys*, 18 jaar

'Als er steeds meer bomen worden gekapt dan wordt de lucht ook steeds smeriger. Het klimaat wordt warmer en ijskappen smelten. Het water stijgt langzaam en Nederland loopt onder water. Dat wil je toch niet?'

Sjaquelina Geutjes, 15 jaar

'Die tweepotige wezens zijn echt zo dom: ik heb gehoord dat ze bomen levend eigenlijk harder nodig hebben dan dood! ... Ze hebben niet door dat ze zichzelf met uitsterven bedreigen'.

De boomkikker in het verhaal van *Mirjam van den Hoorn*, 16 jaar

'Om de bossen te behouden heb ik het volgende bedacht: men 'adopteert' een stukje tropisch oerwoud. Hierdoor kunnen de bomenkappers niet bij dat stukje van het tropisch oerwoud zonder een gigantische boete te krijgen, aangezien ze staan te wroeten in andermans grond. Kort maar krachtig, al zeg ik het zelf'.

Naomi van den Berg, 14 jaar.

'Red het regenwoud! Schrijf in minder dan 1500 woorden een verhaal waarin je vertelt waarom tropische bossen belangrijk zijn en wat er moet gebeuren om ze te behouden. Aan welk probleem moeten we nu iets doen om ervoor te zorgen dat de tropische bossen blijven bestaan'.

Dit was de opdracht voor een schrijfwedstrijd voor jeugd van 13 – 18 jaar, gelanceerd door de VTB ter gelegenheid van haar lustrum. De oproep werd verspreid via de website en op middelbare scholen en de redactie van het blad *Schrijven Magazine* bracht de wedstrijd opvallend onder de aandacht van zijn lezers.

Toch hebben maar negen mensen een bijdrage ingestuurd.

Dramatische verhalen over dieren die hun leefomgeving verliezen, woede en verontwaardiging over de hebzucht van de mens die de oorzaak is van het verdwijnen van het bos. Alle schrijvers maken zich grote zorgen over het verdwijnen van de bossen.

De jury bestond uit:

Martinus de Kam, (vz.) schrijft jeugdboeken, voorheen natuurbeheerder in de tropen.

Saskia Linders, docent.

Chris Geerling, ecoloog, woonde 14 jaar in Afrika. Voorzitter VTB.

De jury vond het aantal inzendingen teleurstellend, maar de kwaliteit

van de verhalen goed genoeg om drie winnaars aan te wijzen. Het zijn:

1ste prijs: Emma Laura Schouten uit Haarlem, 16 jaar, met haar verhaal 'Het regenwoud'.

2de prijs: Dries Laureys uit Hasselt (België), 18 jaar, met zijn verhaal 'Red het regenwoud!'

3de prijs: Naomi van den Berg uit Lage Vuursche, 14 jaar, met haar verhaal 'Red het tropische bos!'

Hieronder volgt het winnende verhaal. De jury vond unaniem dat aan de schrijfo opdracht goed was voldaan. Hoewel erg kort, is het een helder betoog, belicht verschillende kanten van het probleem en is in goed Nederlands geschreven. Emma Laura: gefeliciteerd.

'Het regenwoud'

Door Emma Laura Scholten

De meeste mensen in Nederland kennen het alleen uit boeken: torenhoge bomen, ouder dan de oudste beschavingen, een enorme variëteit aan diersoorten en heel, heel veel flora: het regenwoud. Het ziet er al prachtig uit op plaatjes en is in geen geval te vergelijken met de keurig gestroomlijnde aangeplante bossen die wij hier kennen. Heel veel van zulke prachtige bossen worden, of zijn al gekapt. Door het kappen van regenwouden sterven er veel diersoorten en zeldzame planten uit, omdat hun leefomgeving vernietigd wordt. Bovendien halen bomen CO₂ uit de lucht en zorgen voor zuurstof. Door het kappen van regenwouden en andere grote bossen blijft er meer CO₂ in de lucht, wat bijdraagt aan het broeikaseffect, en is er minder zuurstof in de lucht, wat alle levensvormen op aarde nodig hebben.

Aan de andere kant is het wel zo dat het kappen van regenwouden een bedrijfstak op zich geworden is. Als het zou lukken om van de ene op de andere dag de ontbossing te laten stoppen, zouden veel mensen in één klap werkeloos zijn. Ook is er door het kappen van bossen een enorme winst aan landbouwgrond; als het ontbossen zou stoppen, zouden we een alternatief moeten zoeken voor deze winst. Een oplossing zou dus eigenlijk een alternatief moeten zijn, dat de opbrengst kan vervangen die verloren gaat met het stoppen van ontbossing. Sommige alternatieven zijn al in gebruik, zoals productiebossen en erftuinen. Op die manier kunnen mensen daar werken en is er ook voldoende opbrengst van hout, zonder dat het ten koste gaat van regenwouden.

Wat ook niet vergeten moet worden is dat er mensen wonen in de regenwouden. Zij leven meestal een onopgemerkt bestaan, ver weg van onze beschaving, in harmonie met hun omgeving. Deze inheemse bevolking bezit officieel geen stuk land, dus kunnen zij worden verjaagd. Het is natuurlijk niet normaal dat wij medemensen, alleen omdat zij een andere beschaving en cultuur dan wij hebben opgebouwd, op die manier behandelen.

Ik vind dat het kappen van regenwouden in ieder geval verminderd moet worden. Het helemaal laten stoppen is een ideaal dat in de praktijk waarschijnlijk onhaalbaar is, maar verminderen moet mogelijk zijn.

Het enige wat er moet gebeuren is dat er iemand naar wie geluisterd wordt, opstaat en de wereld vertelt dat er meer nadelen dan voordelen zijn aan het kappen van bossen, en dat er genoeg alternatieven zijn. Tot die tijd is het wachten is op zo'n persoon.

Bos in het nieuws

De Tissingh Files

Door Niek Borsboom

In 1979 begon Arend Tissingh met het verzamelen van artikelen uit kranten en tijdschriften, die het tropische bos als thema hadden. In 2009 stopte hij hiermee. Zijn verzameling knipsels over een periode van 30 jaar stelde hij ter beschikking aan de Vereniging Tropische Bossen. De Webcommissie zorgde ervoor dat de knipsels werden gedigitaliseerd, zodat ze toegankelijk werden voor een breder publiek. Bij het doorlezen van de artikelen kun je zien hoe de publieke opinie, de politiek en de houthandel langzaam van standpunt veranderde. Waren het eerst een beperkt aantal 'zieners' en actievoerders, die het belang van duurzaam bosbeheer onder de aandacht brachten, rond 1985 kwam daar de politiek bij. Toen al werd gepleit voor het aan banden leggen van de houtkap, met name in niet duurzaam beheerde bossen (fout hout), en het behoud van biodiversiteit. Het begrip 'duurzaam' kreeg in de loop van de tijd een andere betekenis: eerst betekende het: de weerstand van hout tegen aantastingen door schimmels en insecten. Later werd 'duurzaam' een aanduiding voor verstandig beheer van bos en productie van grondstoffen. Rond 1990 begon de discussie over klimaat en milieu en de rol die bossen daarbij spelen. Er ontstond ook meer begrip voor de rol van de lokale bevolking. Is er resultaat na 30 jaar? Ja en nee. De import van fout hout in Europa zal binnenkort worden verboden. De publieke opinie en de politiek toont steeds meer begrip voor de kwetsbaarheid van het tropische bos. Maar het verdwijnen van tropische bossen gaat nog steeds door.

**Internationale Unie voor
Natuurbehoud roept op tot
wereldomvattende actie**

**Tropisch regenwoud in het
Amazonegebied wordt
systematisch vernietigd**

**Woestijn rukt op waar oerwoud
wordt gekapt**

**Prof dr. ir. R.A.A. Oldeman
...oerwoudvernietiging leidt
tot kannibalisme...*

**Verdwijnen bossen
baart regerings-
leiders zorgen**

Ongeremde ontbossing maakt grote gebieden onbruikbaar
Staatsboerderijen Ethiopië falikant mislukt

Nederland neemt initiatief tot beschermen regenwoud
**Houtbond: EG-heffing
op invoer tropisch hout**

**Herbebossing
kost 3e wereld
f 24 miljard**

**Lubbers wil actie
tegen ontbossing**

**Leger Brazilië gaat
regenwoud beschermen**

GROOTSTE VUUR TER WERELD VERSTERKT BROEIKAS-EFFECT

**Bos in Amazone-gebied wordt
in hoog tempo platgebrand**

De eerste kap is helaas een daalder waard
**Duurzaam beheer
van tropisch regenwoud**

Volkskrant 10 september 1991
**Tropische oerwouden
verdwijnen sneller**

Kamer vergiet bijna tranen over regenwoud

Ruzie tussen ministeries houdt overeenstemming over duurzaam bosbeheer tegen

Milieubeweging zegt covenant tropisch hout op

**Kok steunt acties WNF
tegen hardhoutlobby**

Goud - en houtkoorts bedreigt het Surinaamse regenwoud

Goudzoekers en houtkappers mogen claims leggen op grond in reservaten

Brazilië's Indianen voelen zich belaagd

**Bosbeheer Kalimantan
komt aarzelend op gang**

Van boven naar beneden, van links naar rechts:

*Natuur en milieu 1979, Natuur en Milieu 1982, Onbekende 1982, De telegraaf 1983,
AD 1986, NRC 1984, Onderneming 1988, De Telegraaf 1985, Het parool 1985,
Informatief 1990, Volkskrant 1988, Heidemijtijdschrift 1991, Volkskrant 1991,
Volkskrant 1991, Volkskrant 1994, Volkskrant 1994, NRC 1995, Volkskrant 1996,
Volkskrant 1995.*

Voor de inhoud van de artikelen, neem contact op met de VTB websitecommissie.

Verina Ingram

Handel, bomen en onderzoek

Door Verina Ingram

Meer dan 30% van mannen ouder dan 50 jaar heeft last van prostaatvergroting. Voor de behandeling van deze afwijking wordt in ongeveer 50% van de gevallen in farmaceutische en in kruidenmiddelen een extract van de schors van pygeum (*Prunus africana*) gebruikt, een boom die erg oud kan worden. De Europese en Amerikaanse markt (waarde US\$ 200 miljoen in 1999) stortte in 2007 in, toen de Europese Unie de internationale handel van het product verbood, om overexploitatie van deze bedreigde boomsoort te voorkomen. Helaas is daardoor het huishoudinkomen van ongeveer 70.000 mensen die van dit product leefden, soms met 80% (± 40) gedaald.

Pygeum komt uitsluitend voor in de tropen, in hooggelegen endemische bergbossen met een zeer hoge biodiversiteit. Deze bossen zijn ernstig bedreigd en zijn zonder de handel in pygeumschors een stuk minder waard geworden.

Deze foto is genomen tijdens een inventarisatie van pygeum, als onderdeel van het opstellen van een nationaal managementplan voor deze boomsoort in Kameroen, een land dat meer dan vijftien jaar lang 's werelds grootste exporteur van pygeumschors was.

Investeren in ecosysteemdiensten loont

Tropische bossen leveren een enorme diversiteit aan goederen en diensten zoals schoon drinkwater, hout, en voedsel. Duurzaam gebruik van tropische bosgebieden begint met een goede afweging van deze goederen en diensten. Wageningen UR (Wageningen University & Research centre) werkt aan manieren om deze diensten en hun verdeling te kwantificeren en te waarderen én laat zien dat investeren in ecosysteemdiensten loont.

De IUCN heeft becijferd dat meer dan een miljard mensen voor hun dagelijkse behoeften afhankelijk zijn van bos. Op wereldschaal zijn tropische bossen belangrijk door het vastleggen van koolstof, het reguleren van het klimaat, en het tegengaan van overstromingen. Daarnaast spelen tropische bossen een belangrijke rol bij het in stand houden van biodiversiteit en andere, minder tastbare, functies. In een land als Costa Rica levert die biodiversiteit veel inkomsten op in de vorm van ecotoerisme. Zonder goed beheer van het bos en de biodiversiteit zou dat niet mogelijk zijn.

Wageningen UR werkte onlangs mee aan een boek waaruit blijkt dat ook nieuw aangeplante bossen een breed scala aan ecosysteemdiensten kunnen leveren. Het boek laat zien dat nieuwe vormen van aanleg en beheer kunnen resulteren in een hogere opbrengst van hout maar ook van de zogenoemde 'niet houtige' producten en diensten van plantagebossen. Voorbeelden daarvan zijn bodembescherming, water, biodiversiteit en het vastleggen van koolstof. Uit een case-studie in India blijkt dat er lokale gemeenschappen zijn die tot tachtig procent van hun jaarlijks inkomen uit het bos halen.

Bron: Ecosystem Goods and Services from Plantation Forests. Earthscan 240 pp.
(Jürgen Bauhaus, Peter van der Meer and Markku Kanninen (eds.)

Contact : Eric.Arets@wur.nl

Copyright foto's:

<i>R. Boot</i>	47-48, 58
<i>C. Benneker</i>	55
<i>J. Franco</i>	10, 32
<i>H. Lensing</i>	37
<i>J. Parker</i>	59
<i>H. van der Ploeg</i>	33
<i>K. D. Santosa</i>	31, 39-40
<i>E. L. Scholten</i>	101
<i>W. Tolkamp</i>	22
<i>Tropenbos International</i>	viii, ix, 1, 5, 17, 30, 41, 43, 44, 56
<i>H. Vellema</i>	34, 45, 53
<i>VTB</i>	vii, 6-9, 13, 19, 20, 21, 23-27, 29, 38, 46, 51, 54, 62, 68, 73, 76, 79, 83, 88, 91, 98. 108
<i>H. Wilcken</i>	vi
<i>M. Wit</i>	28, 35-36

Het VTB-lustrum is mede mogelijk gemaakt door Burger's Zoo,
Form International, Tropenbos International, IUCN NL, Wijma,
Control Union, Solid Bamboo, WUR en Koninklijke VVNH.